

zarez

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 18. rujna 2.,8., godište X, broj 239
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Elke Schmitter u Booksi

O vjeronauku u školama

Aleksandar Solženjcin - Ne ulazimo u sretno stoljeće

Gdje je što?

Info i najave 2-3, 7

Satira

Cheney slavi 11. rujna *The Onion* 4

U žarištu

Bill Gates u "mirovini" *Srećko Horvat* 5U ime oca i sina i crkvenog novčanika, (k)amen *Nataša Govedić* 6
Razgovor s Elke Schmitter *Seid Serdarević* 8

Proza

Lagani prijestupi *Elke Schmitter* 9Stižeš u trenu kada prestaješ *Ružica Aščić* 41Osmijeh s hiljadarke *Nebojša Lujanović* 42-43

Festivali

Kaj je JAK? *Zsófia Lóránd, Slađan Lipovec, Marko Pogačar* 10

Očeva biblioteka

Mátyás Dunajcsik, Noémi László, Dénes Krusovszky 11

Skupovi

Izolacija i kreacija *Katarina Luketić* 12-13

Film

Expanded Cinema na festivalu 25fps *Sanja Grbin* 14

Vječno nasmijana žena i vječno nadržani muškarac

Hrvoje Pukšec 13

Vizualna kultura

Motovunska galerija – u drugom filmu *Jelena Pašić, Dunja Martić,**Ivan Žaja, Irena Gessner, Josipa Lulić, Marta Haraminčić, Dunja**Bahitjarević, Ana Kutleša, Nina Pisk* 15-17Odmak, devijacija i distorzija *Silva Kalčić* 18-19Abeceda anakronih kipova *Saša Šimpraga* 20-21

Slušaoica

Spiritualno, distopije i futurizam

Eric Harvey, Mike Powell, Matthew Flander 28-29

Kazalište

Razgovor s Josipom Zankijem *Suzana Marjanić* 30-31Lopte u zrak! *Nataša Govedić* 32

Kritika

Utopije, eutopije i EU-topije plesa *Ivana Katarinčić* 33-34Otvoreni labirint *Biljana Čučko* 34-35Kritika kognitivnog kapitalizma *Miško Šuvaković* 36Bezbržni Kafka ili Čeh s Mediterana *Nenad Perković* 37

Socijalna i kulturna antropologija

Kiborzi ili boginje? *Elaine Graham* 38-39

Poezija

Tubular cells *Sandra Obradović* 45

Strip

Komikaze 46

Riječi i stvari

Onfim i ars nesciendi *Neven Jovanović* 47

TEMA BROJA: Aleksandar Solženjicin

Razgovor s Aleksandrom Solženjicinom *Vittorio Strada* 22-24

Želio bih vrisnuti preko čitave države, ali kojim plućima?

Aleksandar Solženjicin 25-27

Konferencija Performance Studies International

Zagreb će u lipnju 2009. postati svjetskim središtem izvedbenih umjetnosti! Od 24. do 28. lipnja iduće godine u hrvatskoj će se metropoli odvijati 15. svjetska konferencija PSI-a (Performance Studies International). Riječ je o najvećoj međunarodnoj konferenciji iz područja kazališta, plesa i performansa ikad održanoj ne samo u Hrvatskoj nego i u široj regiji.

Tih će dana Zagreb ugostiti preko 500 teatrologa, teoretičara i umjetnika iz cijeloga svijeta. Ako se zna da će se tom broju izravnih sudionika konferencije pridružiti još i mnogobrojni studenti, znanstvenici, profesori, plesači, glazbenici, redatelji kao i ino posjetitelji pojedinih programa namijenjenih široj javnosti, nije teško zaključiti da će se u Zagrebu tih dana okupiti zaista zavidan broj zainteresiranih za najrazličitija promišljanja na temu "Misperformance: Misfiring, Misfitting, Misreading". Sudionici konferencije pozvani su da u okviru svojih područja istraže fenomen (ne)uspješnosti, uzroke i posljedice izvedbene pogreške, krivog čitanja, nerazumijevanja, neprilagođenosti, nesporazuma, dakle takva ishoda izvedbe koji može izazivati teške poremećaje i duboke promjene u različitim sferama života, od privatne do društvene i političke sfere, od govorne omaške, preko propale revolucije do ekološke katastrofe, od umjetničke avangarde do kulturnog tržišta, od ideoloških iskrivljenja i zloraba moći do novih perspektiva, pa čak i otpora vlasti.

Centru za dramsku umjetnost, kao glavnom organizatoru 15. konferencije PSI-ja u Zagrebu, pridružili su se Sveučilište u Zagrebu (Akademija dramskih umjetnosti, Odsjek za dramaturgiju te Filozofski fakultet, Odsjek za komparativnu književnost i Odsjek za etnologiju i antropologiju), Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu (Teatar &TD) i zagrebački Institut za etnologiju i folkloristiku.

Nakon iznimno uspješne prezentacije teme i programske koncepcije zagrebačke konferencije tijekom 14. konferencije Performance Studies International, koja se od 20. do 24. kolovoza 2008. održavala na Sveučilištu u Kopenhagenu, dolazak u Zagreb najavili su predstavnici najznačajnijih svjetskih sveučilišta, među kojima su Roehampton University, University of Sidney, New York University, Columbia University, University of California Berkley, Tel Aviv University, Harvard University, Northwestern University, Warwick University, Trinity College Dublin, Freie Universität Berlin, University of London, Brown University, University of Wisconsin, Princeton University, University of Melbourne, Stockholm University, Yale University, Uppsala University, Stanford University, National University of Singapore, University of Chicago... O kontroverznoj temi – MISPERFORMANCE: Uspjeh i neuspjeh izvedbe – u svojim referatima te kazališnim i plesnim predstavama govorit će neka od najeminentnijih imena svjetske izvedbene scene kao što su: Tim Etchells (Forced Entertainment), Matthew Goulsh, Lin Hixson (Goat Island), Bojan Jablanovec (Via Negativa), Richard Schechner, Faith Wilding (subRosa), Janez Janša (eks. Emil Hrvatina), Bojana Cvejić, La Ribot, Bobby Baker, Guillermo Gómez-Pena, Bojana Kunst, Ana Vujanović, Manuel Pelmus, Katherina Zakravsky, Mette Ingvarsen, Freddie Rokem, Jon McKenzie, Peggie Phelan, Alan Read, Carol Becker, Adrian Heathfield, Nataša Govedić, Mike Pearson, Edward Sheer i mnogi drugi. Osim toga, svjetskoj stručnoj javnosti, kritičarima i teoretičarima jednako kao i kolegama umjetnicima, bit će prikazani radovi hrvatskih autora i umjetničkih skupina kao što su BADCo., Oliver Frlić, Anica Tomić, Montažstroj i Borut Šeparović, Ivana Sajko, Boris Bakal, Selma Banich, Sanja Iveković, Slaven Tolj, Damir Bartol

Indoš, Vilim Matula i drugi. Ova jedinstvena prilika za međunarodnu promociju i globalno povezivanje naše izvedbenoumjetničke scene, razmjenu ideja, iskustava i projekata kao i za uključivanje u kvalitetnu interdisciplinarnu stručnu raspravu održavat će se u prostorima Filozofskog fakulteta, Akademije dramskih umjetnosti i Studentskog centra - Teatra &TD.

Inače, međunarodno udruženje Performance Studies International (www.psi-web.org) osnovano je 1995. godine u New Yorku s ciljem promoviranja komunikacije među znanstvenicima i umjetnicima koji djeluju na području izvedbenih umjetnosti, odnosno kazališta, plesa i performansa. PSI danas okuplja preko tisuću članova iz cijeloga svijeta. Dosadašnje godišnje konferencije PSI-ja održane su na vodećim svjetskim sveučilištima New Yorka, Londona, Kopenhagena, Singapura, Mainza, a nakon Zagreba PSI se seli u Toronto i Utrecht.

Zagrebačkoj konferenciji, koja predstavlja svojevrsno međunarodno priznanje relevantnosti istraživačkih i umjetničkih zbivanja na području izvedbenih umjetnosti i studija u našoj zemlji, prethodila je višegodišnja priprema našeg Organizacijskog odbora na čelu s dr. sc. Ladom Čale Feldman, redovitom profesoricom na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. sc. Marinom Blaževićem, docentom na Odsjeku za dramaturgiju Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu. U suradnji s ostalim članovima Organizacijskoga odbora zagrebačke konferencije – dr. sc. Ines Pricom, znanstvenom savjetnicom na Institutu za etnologiju i folkloristiku, dr. sc. Moranom Čale, redovitom profesoricom na Odsjeku za talijanstiku pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc. Tomislavom Pletencom, docentom na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, dr. sc. Suzanom Marjanić, znanstvenom suradnicom na Institutu za etnologiju i folkloristiku te dr. sc. Branislavom Jakovljevićem, docentom na Department of Drama pri Stanford University (USA) – osmišljen je osebujan, drugačiji format konferencije koji kombinira tradicionalne i nekonvencionalne modele diskusije i prezentacije. Tijekom prijedpodnevnih i ranih poslijepodnevnih sati, naime, sudionici konferencije prezentirat će svoje referate u sklopu tematski osmišljenih sekcija, dok je za kasne poslijepodnevne i večernje sate predviđeno održavanje posebnih programskih cjelina, nazvanih *shifts*. *Smjene* su zamišljene kao suradničke platforme otvorene za različite oblike uključivanja drugih organizacija iz regije i svijeta u *izvedbu* konferencije. Pritom se misli na druge nevladine organizacije, umjetničke skupine, kulturne projekte, akademske institucije, odsjeke pojedinih fakulteta, kazališta, istraživačke institute, časopise, strukovne mreže. Osnovno obilježje *smjena* jest uključivanje konkretnih izvedbi, napose onih umjetničkih (kazališnih i plesnih predstava, performansa i različitih hepeninga), u program konferencije. Štoviše, one postaju povodom organiziranja okruglih stolova, multimedijских prezentacija, radionica, teorijskih i analitičkih rasprava, seminara i simpozija. ▣

impresum

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Andrea Zlatar
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Dario Grgić, Srećko Horvat, Maja Hrgović,
Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Nataša Petrinjak,
Marko Pogačar, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Dalibor Jurišić
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

Izvanredni red vožnje

Nataša Petrinjak

Uz deset godina djelovanja riječke izvedbene skupine TRAFIK

Upravo je to ono što je tako vrijedno u ovoj predstavi; to eksplicitiranje egzistencije bez čvrstih oslonaca, egzistencije koja se očituje kao vješta fluktuacija, prelazanje, međustanje i tranzicija bez mogućnosti da fiksiramo

svoj identitet, da okončamo potragu za sobom, da pronađemo onu točku u kojoj je moguća utopija harmonije s one strane svih ograničenja, s one strane dobra i zla – zapisao je 2003. Andrija Vučenić povodom predstave *Europa pleše* kazališne grupe TRAFIK, dajući time, međutim, i opis cjelokupnog djelovanja te nezavisne kazališne produkcije. Od njena osnivanja 1998. pojedinac i njegovo tijelo te pitanja identiteta u središtu su njihova zanimanja, a sukladno tomu pomicanje, brisanje, promjena granica između fizičkog kazališta, suvremenog plesa, mima, kazališta specifičnih lokacija. No i danas, kako su napisali i prvi dan, vrijedi – “TRAFIK u kazalištu traži jednostavnost, beskompromisnost i rizik”.

Predstavama *Hodač*, *Europa pleše*, *Kino predstava*, *Beaufortova ljestvica*, *Pozdrav s Jadrana*, *Gramatika i Utjelovljenje* došetal su do proslave desetogodišnjeg djelovanja; došetal su s mnogim pojedincima, stvaralačkim ličnostima na marginama. Šibani vjetrovima, kroz pothodnik na Piramidi s Jankom Polićem Kamovom, s bezdomnim Ödönom von Horváthom, s izgubljenim turistima, usamljenim performerima, sestrama Irmom i Emmom, s ostacima vlastitih intima. Svi oni su, mi smo, kako je zapisala dramaturginja Magdalena Lupi: “pomalo nevidljivi ili povremeno vidljivi, pojavljuju se sporadično, u ritmu plesnih melodija mediteranskih luka, tijela u tranzitu s dozvolom za ulazak u grad, istovarenih i ocarinjenih tereta s pečatiranim certifikatima. Tijela u putovanjima prenošena tijelima brodskih flota mijenjaju kurs življenja. Stalne pauze, gibanja, oluje i samoća odupiru se žudnji za tijelom. Tijelo u potrazi za tijelom. Tijelo u žudnji za potpunim”.

Za jubilarne destinacije izabrali su riječku Filodrammaticu i prostorije saveza udruga Molekula. U potonjoj će 23. studenoga biti postavljena retrospektivna multimedijalna izložba *Destinacija TRAFIK: Divljač*, autorstvo koje potpisuje Lara Badurina, te predstavljena *Destinacija TRAFIK: Mapa*, papirnatu svjedočanstvo desetogodišnjeg stvaralaštva kao polazno čvorište neke buduće mreže potrage. Tijela za tijelom. Kako se čini, najintrigantnije će taj dan biti dovođenje, pozivanje, otkrivanje na sceni Filodrammatice mornara, lokalnih čudaka i prenaplašeno našminkanih žena, putnika s broda-cabareta Barba Rude, dlakavih striptizeta u nekadašnjem Plavom Jadranu, posljednjih posjetilaca Opere, plesača s vrha hotela Neboder. Dovede će ih Mila Čuljak, Magdalena Lupi, Selma Banich, Edvin Liverić, Silvia Marchig, Marin Alvir, Lara Badurina, Iztok Hrga, Matea Pasarić, Sabina Krešić jer žele ponuditi svoje viđenje okoline koja ne određuje granice naših tijela. Kazalište. Predstavu *Destinacija TRAFIK: Divljač*. Žele maštom razotkriti najskrovitija mjesta grada, najskrovitije ljude, čije tragove nosimo, koje određujemo. Žudnju koja traži svoju punoću i kad se približavamo i kad se odmičemo. ■

Doživljaj čiste neopterećujuće i apsolutne ljepote

Svebor Szekely

Najava izložbe *Rekonstrukcija ljepote* Dan Philipp, Galerija Karas, Zagreb, od 22. do 27. rujna 2008.

Djelovanje umjetnice Dan Philipp već u nekoliko zadnjih projekata pokazuje pojavljivanje i formiranje specifične individualne poetike i filozofije rada koji poprima sve profiliraniji i definirani oblik. Radi se o jednom senzibilitetu, moglo bi se reći i strasti za društvenom zbiljom i fenomenima, koja je potaknuta jasnim kritičkim stavom prema istoj, i konstantnim preispitivanjem njena sustava i međusobnih unutarnjih odnosa. Naslov izložbe održane u Galeriji Vladimir Nazor u Zagrebu beskompromisno je pokazivao stav prema navedenom fenomenu: *Mrzim Božić!* U galerijskom prostoru stvoren je autoironičan ambijent sličan iritirajućem inventaru štandovskih arsenala tzv. božićnih ukrasa, naglašavajući patvorenost i lažni sjaj blagdanske dekoracije i popratnih rekvizita koji svake godine nanovo preplavljuju cjelokupni javni i privatni prostor, a kojima se pridodaje znatna pseudoestetizirajuća vrijednost na razini lošeg ukusa.

Prošle godine dogodio se još jedan korak u profiliranju načina razmišljanja i prezentacije umjetničkih radova, početak instrumentalizacije i manipulacije vlastitog tijela i osobe kao primarnog medija izražavanja putem autoironizirajućeg i depersonalizirajućeg elementa mimikrije i dekonstrukcije vlastitog identiteta i relativizacije istog, kako na osobnoj tako i na paradigmatičkoj razini. U tom smjeru razvio se projekt *Olimpija*, čija je prva namjena bila predstavljanje umjetnice na svečanoj izložbi nagrađivanih studenata u povodu stote godišnjice ALU u Zagrebu. Uzevši za glavni motiv citat slike Edouarda Maneta iz 1863., rad je trebao prikazati umjetnicu u vlastitom atelieru pri svakodnevnom kreativnom radu uz pokazivanje znakova pažnje stalnih i potencijalnih obožavatelja/ica. Konotacije slike s obzirom na original bile su vrlo dvosmislene, a sam način izvedbe izazvao je konsternaciju i revolt brojnih kolega te zbuđenost posjetitelja, jer se radilo o naručenom radu, monumentalnom ulju na platnu. Pitanje autorstva, koncepcije i izvedbe bilo je svakako jedno od bitnih subverzivnih elemenata takva načina prezentacije. Projekt je i dalje u procesu.

Nadolazeći projekt *Rekonstrukcija ljepote* (Galerija Karas, rujna 2008.) nadmašuje svojim opsegom i brojem sudionika sve dosadašnje koji su se uspjeli realizirati i galerijski. Ovdje se svakako treba spomenuti sam način rada i praksu Dan Philipp, koja sve više prakticira timski način rada zbog ekstenzivnosti projekata. Najava nadolazeće izložbe bila je u zagrebačkoj galeriji Vladimir Buzančić u vidu video projekcije intervjuja sa sudionicima, odnosno modelima projekta, koji će se i uživo pojaviti na samom otvorenju. Modeli su transrodni identiteti koji sami po svojoj definiciji svojim individualnim konstruktom identiteta i izražavanja negiraju i/ili nadilaze društveno zadate i kreirane spolne i rodne norme i uloge. Projekt se bavi i problematikom estetike i njena današnjeg statusa u društvu i umjetnosti kao puke kozmetičarsko-frizerske prakse, odavno prognane i lokalizirane na marginama umjetnosti, dok u suvremenom kapitalističkom društvu doživljava svoju hipertrofiju, i to upravo u toj svojoj dimenziji uljepšavanja, vanjskog prezentiranja.

Travelosi, samački mutanti, prebjezi baš su skloni pretjerivanju i naglašavanju svojih distinktivnih identitetskih obilježja do karikiranosti, a njihovo smještanje u središte *happenin-ga* koji će se održati na dan otvorenja možda je bez presedana na ovim prostorima. Njihov izlazak na crveni tepih, fascinacija i strast za glamurom, bogatstvom, slavom i ljepotom te bespoštedna borba za prestiž postaje pastišem i paradijom jedne površne, hedonističke i konzumerističke civilizacije u kojoj živimo, bez obzira na ideološki predznak koji imaju određeni njezini segmenti. ■

Studio Artless

Ponosno predstavlja dokumentacijsku izložbu

Fantastični bestijarij Europe i Hrvatske / vodič kroz povijesne i kulturološke sponne Hrvatske i zemalja Europske unije /

Fotografija i video : Bernard Čović
Zvuk i video : Jesper Hedegaard Petersen

Galerija ULUPUH
Tkalčićeva 14, Zagreb

Otvorenje izložbe u utorak,
30. 09. 2008. u 19 sati

Autor i voditelj projekta: Željko Zorica
Produkcija : Studio Artless, Prilaz Svetog Josipa Radnika 16, Zagreb
www.studio-artless.hr
Projekt podržavaju : Ministarstvo kulture Hrvatske , Digitalni Foto-studio IPIK

Prvi dio projekta *Fantastični bestijarij Europe i Hrvatske* je okončan. Započeo je fotografskim –video-audio-biciklističkim performansom koji su kroz tri mjeseca izveli Bernard Čović iz Hrvatske i Jesper Hedegaard Petersen iz Danske. Oni su tijekom svog putovanja prošli kroz Mađarsku, Slovačku, Austriju, Češku, Njemačku i Dansku. Konačni cilj prvog putovanja bio je Kopenhagen. Tijekom putovanja njihov je zadatak bio fotografirati i arhivirati motive sa odabranih građevina u izabranim gradovima (Budimpešta, Bratislava, Beč, Bamberg, Keln, Kopenhagen) zemalja kroz koja su prolazili. Tijekom biciklističkog putovanja dugog 2859 kilometara snimljeno je oko 1100 fotografija. Dio tog opsežnog materijala ćemo prvi put prezentirati javnosti u utorak 30.09.2008. godine otvorenjem dokumentacijske izložbe *Fantastični bestijarij Europe i Hrvatske* u Galeriji ULUPUH u Tkalčičevoj ulici 14 u Zagrebu.

Cheney slavi 11. rujna

The Onion

Američki potpredsjednik Cheney opet čeka do zadnjeg trena da kupi poklone za 11. rujna; mjesni pedofil uzbuđen zbog početka nove školske godine i zastrašen da će u školi biti previše cura

WASHINGTON – Zaposlen važnom papirologijom i drugim potpredsjedničkim dužnostima posljednjih tjedana, Dick Cheney bio je prisiljen do zadnjeg trena odgoditi omiljenu godišnju tradiciju: kupovanje poklona za svoj najdraži praznik, 11. rujna.

“Jučer sam pogledao kalendar i nisam mogao vjerovati svojim očima – 11. rujna je skoro stigao”, rekao je rumeni Cheney nakon što se u nedjelju vratio u Bijelu kuću s dvije ogromne vrećice prepune umotanih kutija i velikih crvenih mašni. “To je najljepše vrijeme u godini.”

Dok mnogi Cheneyja znaju kao hladnog i šutljivog tijekom ostalih jedanaest mjeseci u godini, oni bliski potpredsjedniku kažu da ima nešto u vremenu oko 11. rujna što vraća osmijeh na njegovo lice i lakoću u njegov korak. Svaki 11. rujna ujutro, počevši od 2001, Cheney dolazi na posao odjeven u vatrogasno odijelo i uručuje male pažljive poklone čitavom osoblju Bijele kuće. Osim toga, uoči 11. rujna u svom domu Cheney stavlja velike hrpe poklona za svoju djecu i unučad podno dvometarskih šareno osvijetljenih Tomjeva koje postavlja uz kamin.

“Mislim da sam ove godine nadmašio samoga sebe – predsjedniku sam kupio kutiju cigara i novo novcato nalivpero, Condoleezy [Rice] predivnu plavu jaknu, a svojoj ženi [Lynne] dijamantnu ogrlicu, novi zimski kaput i ukrasni lijepi

aviončić da ga objesi na tornjeve 11. rujna”, Cheney je rekao novinarima pomno promatrajući izloge trgovina u slavnoj Park Aveniji u New Yorku. “A [unuku] Samuelu kupio sam oko milijun igračka, igrica i klijesta za orahe. Vjerojatno sam malo pretjerao, ali to je njegov prvi 11. rujna i želim da bude poseban kao i moj prvi 11. rujna.” Potpredsjednik je zatim ponovio koliko je sretan što je ove godine prije primio veliki bonus za 11. rujna.

Iako sam Cheney nikad nije primio nijedan poklon za 11. rujna osim para svilenih pidžama od svoje žene te drugi mandat, uporno tvrdi kako njega više veseli davanje nego primanje. Prema Cheneyju, 11. rujna je vrijeme za razmišljanje i zahvaljivanje na prednostima i sreći koju je 11. rujna pružio u prošlosti. Cheney se, međutim, požalio na činjenicu da je uočio nedavno opadanje duha 11. rujna.

“Ne znam što se dogodilo”, rekao je Cheney. “Prije manje od sedam godina 11. rujna činio se kao velik događaj za svakog Amerikanca. U to vrijeme, ujutro 11. rujna, svi bi vičući i vrišteći pojurili niz stepenice točno u 08:46, a tlo bi bilo prekriveno predivnim sivilom dokle god vam pogled seže. Naročito sam volio njujorske ulice u to vrijeme – svjetla, zvukove, ljude koji jure na sve strane, pločnike tako pune ljudi da ste se jedva mogli pomaknuti, raskolačene oči na njihovim licima. Cijelo je njujorsko nebo svijetlilo poput božićnog drvca.” Cheney je zatim sretno uzdahnuo dodavši: “Da je barem svaki dan 11. rujna.”

I dok je on razočaran time što su toliki zaboravili pouke njegova omiljenog praznika, potpredsjednik je rekao da jednostavno ne može biti tužan kad je 11. rujna iza ugla. Lynne Cheney rekla je novinarima kako očekuje da će njezin muž i ove godine pretjerati u slavlju kupujući još veći natpis za dvorište te da će mu pozliti od jedenja previše slomljenih kolačića u obliku Pentagona.

“On se zaista sav unese u to”, rekla je dok je njezin muž veselo ukrašavao svoj ured u Bijeloj kući komadićima neugasla

pepela i pougljenjenih tijela kako bi rekonstruirao poprište događaja od 11. rujna. “Pokušala sam mu reći da je to samo blesavi praznik i da pravi budalu od sebe kada hoda naokolo, viče ljudima ‘Sretan 11. rujna!’ i zvoniti velikim zvonom, ali on nikad ne sluša. Jednostavno obožava 11. rujna.”

No, osim ukrašavanja i darivanja, potpredsjednik Cheney pazi da ga slavlje 11. rujna ne odvrti od dubljeg značenja koje taj dan sadrži.

“Ponekad je u strci i vrevi lako zaboraviti pravo značenje 11. rujna”, rekao je Cheney. “11. rujna nisu otmjene parade ili velike uredske zabave. Zapravo, nisu to ni dvije zgrade koje se ruše na tlo i ostavljaju za sobom tisuće nedužnih žrtava. Ne”, nastavlja Cheney, “ne, 11. rujna je onaj topli osjećaj koji osjetite kada pomognete nekoj starici da prijede cestu, a zatim joj šapnete kako bi teroristi mogli napasti u bilo kojem trenutku. 11. rujna je zadovoljstvo govorenja ljudima da nešto naprave, a onda oni to zaista i naprave – ne zato što to žele, nego zato što se boje učiniti suprotno. 11. rujna je micanje Sadama Huseina s vlasti. Ali povrh svega – 11. rujna je ljubav.”

Cheney je rekao da ove godine planira mirno provesti 11. rujna u svom domu gdje će razmijeniti poklone s voljenima i sa smiješkom gledati svoju snimku starih posebnih televizijskih izdanja.

“Imam osjećaj da će ovo biti najbolji 11. rujna ikad”, Cheney se nasmiješio. “Samo se užasavam dana kad ću morati reći svojoj djeci da 11. rujna nije stvaran.”

Pedofilska nervoza

SEATTLE – Zabrinut zbog upoznavanja s novom djecom i sklapanja prijateljstava, mjesni pedofil Howard Dengal priznao je u ponedjeljak da je “poprilično nervozan” zbog prvog dana škole.

“Nadam se da ću se svidjeti klincima u osnovnoj školi Hampstead”, rekao je Dengal, koji je ljetno proveo čitajući stripove, gledajući ranojutarnje crtiće i motajući se oko ulaza u lokalni bazen. “Bilo bi lijepo imati nekog za igru u vrijeme odmora.”

Pripremajući za početak školske godine u utorak, Dengal je odlučio obući svoje najdraže Batmanovo odijelo, bejzbolsku kapu Yankeesa i do koljena dugu kabanicu. 37-godišnjak je zatim u svoj plavi ruksak pomno spakirao dva sendviča od maslaca i želea te nekoliko igračaka.

Rezervne kratke hlače također je ubacio u ruksak.

“Možda me ujutro netko vidi i dođe pozdraviti”, rekao je Dengal, koji tvrdi da je uvijek malo sramežljiv na početku. “A možda, ako oboje budemo voljeli iste stvari i ako bude imao tamnosmeđu kosu, postanemo i prijatelji.”

Nakon što je večerao i uvježbao nekoliko smiješnih šala ispred zrcala, Dengal se navodno spremio za krevet oko 9 sati navečer. Iako je pokušao odmah zaspati, dvostruko osuđeni pedofil rekao je da se “uzbudio” od same pomisli na školu.

“Kladim se da će imati i veliko igralište i penjalicu i neko stvarno visoko grmlje koje ide uokolo svega”, rekao je Dengal prevrćući se i valjajući u iščekivanju. “Da, ne bih trebao biti nervozan. Stvarno će mi se svidjeti nova škola.”

Sredovječni je muškarac nastavio govoriti o tome kako je posve prirodno biti malo nervozan zbog prvog dana nastave te da će vjerojatno biti još mnogo djece koja će se tog jutra također bojati. Dengal planira jednostavno biti ono što jest, naučiti koliko god može imena djece te izbjegavati upadanje u nevolje s učiteljima u Osnovnoj školi Hampstead. “Nakon što upoznam neku djecu, mogao bih ih pitati vole li videoigrice i, ako kažu da, mogao bih ih pozvati kod sebe poslije škole da se igraju na mojem Nintendo Wii”, rekao je Dengal. “A onda, kasnije tog tjedna, mogli bi ostati prespavati i mogli bismo svi gledati strašne filmove i isprobati novu kameru koji sam upravo nabavio i jesti pizzu dok ne zaspimo.”

Dengal je još dodao: “Možemo osnovati tajni klub za koji nitko nikad ne mora znati.” Unatoč tome što se “stvarno veseli” prvom danu škole, Dengal je rekao da mu nije uvijek bilo lako sklapati nova prijateljstva. Seksualni predator tvrdi da su ga u prošlosti učestalo ignorirali, nekoliko su mu puta rekli da ode i prestane razgovarati s njima, a jednom ga je skupina trećaša nazivala ružnim imenima.

Osim toga, Dengal je rekao kako mu činjenica da se uvijek seli iz grada u grad nije pomogla u održavanju prijateljstava.

“Kao da se svaki put kad upoznam klinca koji mi se stvarno sviđa nešto loše dogodi i ja odjednom moram promijeniti školu”, rekao je Dengal. “To se dogodilo s mojim prijateljem Joshuom. I dalje ponekad pričamo preko interneta, ali to nije isto.”

Iako je Dengal izjavio kako se nada da će se njegova sreća napokon promijeniti ove godine, registrirani seksualni prijestupnik priznao je da postoji nešto što ga i dalje brine.

“Bolje da nema previše cura u školi ove godine”, rekao je Dengal. “Prošle godine bilo ih je, ono, na stotine i sve su bile tako glupe i odvratne.”

“Bljak”, dodao je Dengal. “Cure!”

S engleskoga prevela Maja Klarić

Protiv političke korektnosti

Bill Gates u "mirovini"

Srećko Horvat

Što radi Bill Gates otkad je u mirovini? Što radi Seinfeld otkako ne snima svoju seriju? Što nam njihova međusobna povezanost može reći o svijetu danas? Zašto je Derrida imao pravo kada je kritizirao Seinfelda? I gdje je tu mjesto Sloterdijkovoj kritici ciničnog uma?

Svima koji su iskušali Windows Vistu vjerojatno će biti poznat sljedeći vic. Nakon što je poživio 100-injak godina, Bill Gates konačno završi u Paklu gdje ga pozdravlja Sotona: "Dobrodošli, gospodine Gates, čekali smo na vas. Bili ste sebični, pohlepni i lagali ste cijeli život. No kako sam baš danas dobre volje, bit ću toliko velikodušan i ponuditi vam tri mjesta među kojima možete odabrati jedno u kojem ćete provesti čitavu vječnost". Sotona zatim odvede Billa do velike vatre u kojoj se na najgroznije načine muče milijuni duša. Potom ga odvede do velikog kaveza u kojem gladni lavovi zvjerski komadaju svoje žrtve. Na kraju Sotona odvede Billa do sićušne sobice u kojoj se u kutu nalazi računalo, pored njega boca s najboljim vinom, a pored nje prezgodna plavuša. Naravno, bez ikakve dvojbe, Bill kaže da će se odlučiti za tu opciju. Posve iznenađen tom gestom gospodara Pakla, jedan ga Sotonin asistent upita: "Zašto si mu dao najbolje mjesto od svih?", a Sotona odgovori: "To svi misle, ali boca ima rupu, a djevojka nema". Ovaj ga potom upita: "A što je s računalom?" Smijajući se, Sotona odgovori: "Na njemu je Windows Vista, i nedostaju tri tipke!" – "Koje tri?" – "Control, Alt i Delete".

Avanture Seinfelda & Supermana

Ono što pokazuje taj vic najgora je noćna mora svakog prosječnog korisnika Microsoftovih proizvoda. Kako bi spasio to rašireno mišljenje, Microsoft se nedavno

odlučio na potez koji je odjeknuo kao da je lansirao novi operativni sustav. Za bolju promidžbu Viste taj je kompjutorski div angažirao najveću legendu *stand-up* komedije Jerryja Seinfelda. Oni koji se sjećaju Seinfeldova angažmana za American Express i reklame koju je snimio upotrijebivši Supermana kao svog partnera mogli su očekivati novu dekonstrukciju američkog majstora za humor. Prisjetimo se najupečatljivijih trenutaka reklamne kampanje *Avanture Seinfelda & Supermana*.

U epizodi "Uniforma je nekada nešto značila" Superman i Seinfeld nađu se u restoranu, gdje ovaj prvi, sa sendvičem u ruci, komentira: "Mislim, kako mogu staviti toliko majoneze u sendvič s tunom i očekivati da to ljudi jedu?", a Seinfeld mu uzvrća u karakterističnom tonu: "Zašto se to tebe tiče? Ti si ionako neranjiv." Nakon kratke prepirke do njihova stola dolazi čovjek kojemu je Superman spasio život i od njega traži autogram. Kasnije, dok se Superman divi plakatu za nekakav mjuzikl, Seinfeldu ukradu upravo kupljeni DVD-player. Naravno, Superman kradljivca uskoro dostiže, a ovaj mu baci player u prsa. Kada ga Seinfeld, tužan zbog razbijenog DVD-playera, upita zašto ga nije uhvatio, Superman mu odgovara da on to ne čini, već samo isprsi prsa. Kvaka je, naravno, na kraju: American Express može spasiti DVD-player.

U drugoj reklamni Seinfeld i Superman idu na putovanje autom, međutim nepažljivi Superman slučajno zaboravi ključ u autu. Kada predloži Seinfeldu da im auto ionako ne treba, nego mogu letjeti, ovaj ga pokupi da je obećao da neće letjeti. Rješenje je iznova – American Express. Umjesto da se posluži posebnim moćima Supermana, Seinfeld naprosto nazove službu za pomoć na cesti i plati im karticom. Ono što te reklame pokazuju nije samo dekonstrukcija žanra superjunaka, nego i jedna ironijska poruka o današnjem poretku stvari: "Pored kreditnih kartica, što će nam više superjunaci?" To je nedavno pokazao i *Hancock* (Peter Berg, 2008) u kojem Will Smith glumi posnula superjunaka kojega se vlast i građani odriču ne samo zato jer je pijanica i nije baš efikasan već i zato jer njegova rušenja i specijalne akcije previše koštaju. U svijetu Kapitala svijet superjunaka izgleda i funkcionira malo drugačije.

Što ako je Derrida imao pravo?

U dokumentarnom filmu *Derrida* (K. Dick, A. Z. Kofman, 2002) postoji nezaboravna scena u kojoj australska tv-voditeljica za nedjeljnu emisiju ABC-a najpoznatijeg filozofa dekonstrukcije pita smatra li da najpoznatiji američki *sitcom* Seinfeld ima veze s dekonstrukcijom navodeći argument da je Seinfeldov *show* pun ironije i parodije u kojem jelo koje je netko imao za ručak ima istu težinu kao i postojanje Boga. Derrida, očito ne razumjeviši pitanje i vjerojatno i ne znajući što ili tko je uopće Seinfeld, odgovara: "Dekonstrukcija kako je ja razumijem ne proizvodi nikakve *sitcomove*. Ako ljudi koji gledaju *sitcom* vjeruju da je to dekonstrukcija, jedini savjet koji imam jest da čitaju i prestanu gledati *sitcom*. Radite svoju domaću zadaću i čitajte."

Bez obzira na to je li riječ o nesporazumu, neuspjehu prevodenja (australska novi-

narka preko američkog primjera australskoj publici nastoji približiti europskog filozofa) ili o tome da Derrida nikada nije gledao *Seinfelda* (pa nije ni mogao dati drugačiji odgovor nego što je dao), taj odgovor odaje svojevrsni konzervativizam staroga Jacquesa, koji unatoč radikalnu iščitavanju/dekonstrukiranju književnih djela očito još nije saznao za dekonstrukciju medija i televizije. Međutim, s novom reklamnom kampanjom za Vistu, čini se da je Derrida intuitivno ipak imao pravo. Dok je Seinfeld u kampanji za American Express ismijavao svoga partnera Supermana, ovaj put je odabrao ravnopravna partnera koji ima sve one moći koje Superman nije imao. To je, dakako, Bill Gates. U prvoj kraćoj reklamni pod naslovom *Shoe Circus* Seinfeld uočava Billa Gatesa u dućanu s cipelama. Potom ulazi i pomaže mu pronaći najbolji par, pritom doslovno klečeći pred njime – kao da ispunjava metaforiku koja je već indicirana viješću da će najuspješniji komičar "pokleknuti" pred Kapitalom najuspješnijeg kompjutoraša.

Reklama je ostala neshvaćena i svjetska publika i dalje ne zna što su autori htjeli reći. No prije nekoliko dana u javnost je izašla i sljedeća, nova, nešto duža reklama pod naslovom *New Family*. Na običnoj večeri među običnim ljudima Seinfeld i Gates ne razumiju navike ukucana i pitaju se gdje je kečap i sl. Zatim prelazimo na scenu u kojoj se Jerry & Bill nalaze u spavaćoj sobi raspravljajući zašto to uopće čine. Jerry odgovara ovako: "Jer, kao što smo već raspravili, ti i ja smo posve izvan toga. Ti živiš u kući koja visi iznad Seattlea poput svemirskog broda, a ja imam toliko automobila da zaglavljujem u vlastitom prometnom čepu. Moramo se povezati s pravim ljudima". Nakon brojnih peripetija Jerry & Bill odlaze sa svojim torbama i sa zaključkom da su se "povezali s ljudima".

Pritom Jerry kaže: "Spojio si milijune ljudi, pitam se što je sljedeće: žaba s e-mailom, zlatna ribica s internetskom stranicom, ameba s blogom", i moli Billa da mu da znak ako je tako. Ovaj na kraju, kao što je u prvoj reklamni mrdnuo guzicom, ovaj put napravi kretanju robota, pokazujući da čelni čovjek Microsofta nije uštogljen, već da ima smisla za humor, tj. ismijavanje samoga sebe. To je, uostalom, pokazala i kratka scena iz prve reklame u kojoj pred izlogom dućana s cipelama stoji neka latino-obitelj a žena upita: "Je li to onaj konkvistador?", a Gates vadi karticu za popust na kojoj piše "Klub klaunova" i na kojoj se nalazi policijska fotografija mladoga Billa koji je 1977. u Novom Meksiku završio u zatvoru zbog prekršaja u prometu.

Nova sretna obitelj?

Svoju "humorističnu karijeru" Gates je već započeo čim je najavio svoj prestanak rada u Microsoftu. U videu koji je prikazan tim povodom možemo pratiti posljednji Gatesov radni dan: On vozi običan automobil, u pozadini svira U2 i *Beautiful Day*, te dolazi na posao gdje se igra s akcijskim figurama govoreći: *Never doubt in the magic of software*. Poslije ga vidimo u teretani kao potpunog *geeka*, potom je u studiju s Jay Z-om, a zatim se doista pojavljuje Bono, još jedan borac za ljudska prava (nije slučajno da je on zajedno s Billom i njegovom ženom od časopisa *Time* proglašen za osobu godine 2005), uvjeravajući Billa da ne može svirati s njima u bendu, da imaju dovoljno članova... Zatim se nalazi na audiciji kod Spielberga, Clooney bi trebao igrati Billa Gatesa, ali preporučuje da ga igra Russel Crowe ili Tom Hanks. Tu se u nizu kvazi-humorističnih skečeva pojavljuju još i Hillary Clinton, Barack Obama, Al Gore itd.

Što ne valja sa svim tim "humorističnim" scenama u kojima najmoćniji čovjek na

svijetu izgleda kao mladi Austin Powers? Upravo to da su one već na prvi pogled lažne – da Bill Gates to želi, on bi vjerojatno i mogao biti član nekakva benda poput U2-a. Da želi da Spielberg snimi film o njemu, ne samo da bi ovaj to napravio već bi i Tom Hanks zasigurno glumio u njemu. O čemu se u tom novom "humorističnom izletu" najmoćnijeg čovjeka na svijetu radi, govori sam naziv reklame *Nova obitelj*. "Nova obitelj" nije obitelj u koju su Jerry Seinfeld i Bill Gates upali kako bi se "povezali s običnim ljudima" (odnosno, kako bi se "obični ljudi" povezali s njima: nedodirljivim komičarom i nedodirljivim milijarderom), nego suprotno: "Nova obitelj" upravo su Seinfeld i Gates: humor u službi Kapitala, s primjesom cinizma i ironijskog odmaka.

Nova Microsoftova reklamna kampanja otkriva istinu današnjeg kapitalističkog sustava: umjesto da se novac potroši na popravljivanje očito neuspjelog proizvoda kao što je Windows Vista, troši se na marketing (a nemojmo zaboraviti da se radi o nemaloj svoti od 300 milijuna dolara). I tu dolazimo do ideje koja stoji u pozadini tih reklama. Možemo pretpostaviti da je Bill Gates dovoljno pametan da ne vjeruje da su svi ostali dovoljno glupi kako ne bi znali da Vista naprosto ne valja. Ako je tako, onda je jedini razlog za te reklame – koje, dakle, neće previše povećati bogatstvo ionako prebogata Gatesa – da konačno saznamo da je i Bill Gates čovjek, a ne neki ludi genijalac-*geek* koji je desetljećima bio u sjeni.

Međutim, sam Gates mogao bi ponuditi i jedno cinično opravdanje. Kao što znamo, on se odrekao aktivna sudionništva u Microsoftu kako bi se mogao aktivnije posvetiti filantropiji i svom humanitarnom radu. Ako u tom kontekstu sagledamo nove reklame za Vistu, onda bi Gatesov odgovor kritičarima mogao glasniti: "Doista ulažem toliko novca u reklame kako bih zaradio još više novca... ali samo zato da bih taj novac onda dalje uložio u humanitarne svrhe".

Cinizam kao najviši stadij kasnog kapitalizma

Danas doista vrijedi poznato načelo postmoderne: tako dugo dok je Kapital u pitanju, *Anything goes*. To, uostalom, potvrđuje i činjenica da je Seinfeld u setovima svoje istoimene serije uvijek imao Apple kompjutore, kao i jedna već zaboravljena reklama Applea s kraja 90-ih u kojoj – pod sloganom *Misli drugačije* (*Think different*) – vidimo ljude koji su "mislili drugačije", poput Einsteina, Gandhija i Martina Luthera Kinga, a na kraju i Seinfelda. Da danas reklamira Microsoft, očito više nije nikakva kontradikcija.

Još je 80-ih godina u svojoj *Kritici ciničnog uma* Peter Sloterdijk ustvrdio da je cinizam danas prevladavajući način djelovanja ideologije. Kada Gates i Seinfeld iz ciničke distance tobože kritiziraju sustav koji su sami kreirali, onda treba znati da unatoč tom ismijavanju stvari (poput naizgled naivna pitanja: "Je li to onaj konkvistador?") oni te stvari i dalje čine. To je ona poznata Sloterdijkova formula ciničnog uma: "Oni vrlo dobro znaju što čine, ali to ipak i dalje čine". Ako je nova Microsoftova reklamna kampanja i zbog čega poučna – jer humora joj nedvojbeno nedostaje – onda je to još jedna potvrda da se danas ideologija, odnosno "moderna lažna svijest", pojavljuje u obliku cinizma. Gatesov postupak na kraju krajeva nije ništa drugačiji od postupka Ivica Todorica i Željka Keruma koji su tobože zbog rastuće inflacije i spasa naroda spustili cijene (nekih) proizvoda. Kao i oni tako i Gates, novom reklamom u kojoj naizgled ismijava samoga sebe na ciničnoj distanci, zapravo želi zaraditi još novca. A za nas sve ostale ostaje poruka pjesme *Beautiful Day*, koja svira tijekom Billove "oproštaljke": *What you don't have you don't need it now.* ■

U ime oca i sina i crkvenog novčanika, (k)amen

Nataša Govedić

Europski sud u slučaju "Hasan i Eylem Zengin vs. Turska" (2007) donio je presudu u korist obitelji Zengin, odnosno protiv prisilne religijske edukacije, koja je proglašena kršenjem ljudskih prava. U slučaju da se i pokoji hrvatski roditelj odluči podići tužbu protiv školske diskriminacije nekatoličkih učenika, izgledi za dobivanje presude na Europskom sudu veoma su visoki

Uz nemali problem institucionalno nezbrinute djece koju nije zahvatio "izborni" program školskog vjeronauka

Svake godine iznova, javnost tijekom prvih školskih tjedana postane svjesna da hrvatski školski sustav počiva na sofisticiranom sustavu nesalomljivih vjerskih podobnosti: crkva, kao politička ustanova zamašitog i isplativog edukacijskog pogona, održava nastavu katoličkog vjeronauka u svim privatnim i državnim edukacijskim ustanovama, pomno pazeći da onaj *nevjerojatno mali* broj mališana koji nije upisan kod vjeroučitelja (obično nekolicina djece po razredu) doživi što traumatičniju stigmatizaciju. U praktičnom smislu, crkvenoškolsko kamenovanje "zabludjelih ovčica" započinje inicijalnom roditeljskom odlukom da dijete ne bude dio katoličke nastavne propagande. Posve je svejedno je li vaše dijete muslimanka ili ateist ili budistica ili protestant ili naprosto dolazi iz obitelji koja smatra da se vjerska pripadnost *ne dokazuje* štambiljima koje u "misnu" knjižicu utiskuje neki vatikanski birokrat. Ideologijska represija hrvatskog vjeronauka širokogrudno pogađa *sva nekatolička*.

Crkveno i školsko nasilje: sveti savez

Povod ovom članku jest institucionalno nasilje nad muslimanskom djevojčicom (podaci poznati redakciji) čiji se roditelji nisu složili s njezinim pohađanjem katoličkog vjeronauka kao "izbornog" predmeta u prvom razredu osnovne škole, zbog kojeg ova prvašica provodi po dva sata tjedno posve sama, sjedeći izgubljeno na hodniku školske ustanove, jer joj dotična za vrijeme održavanja vjeronauka nije u stanju ponuditi nikakav drugi sadržaj, pa čak ni društvo odrasle osobe. Prema *Zakonu o osnovnom školstvu* (Narodne novine, 69/03), tako nešto jednostavno nije moguće. Škole su dužne zbrinuti djecu koja ne poha-

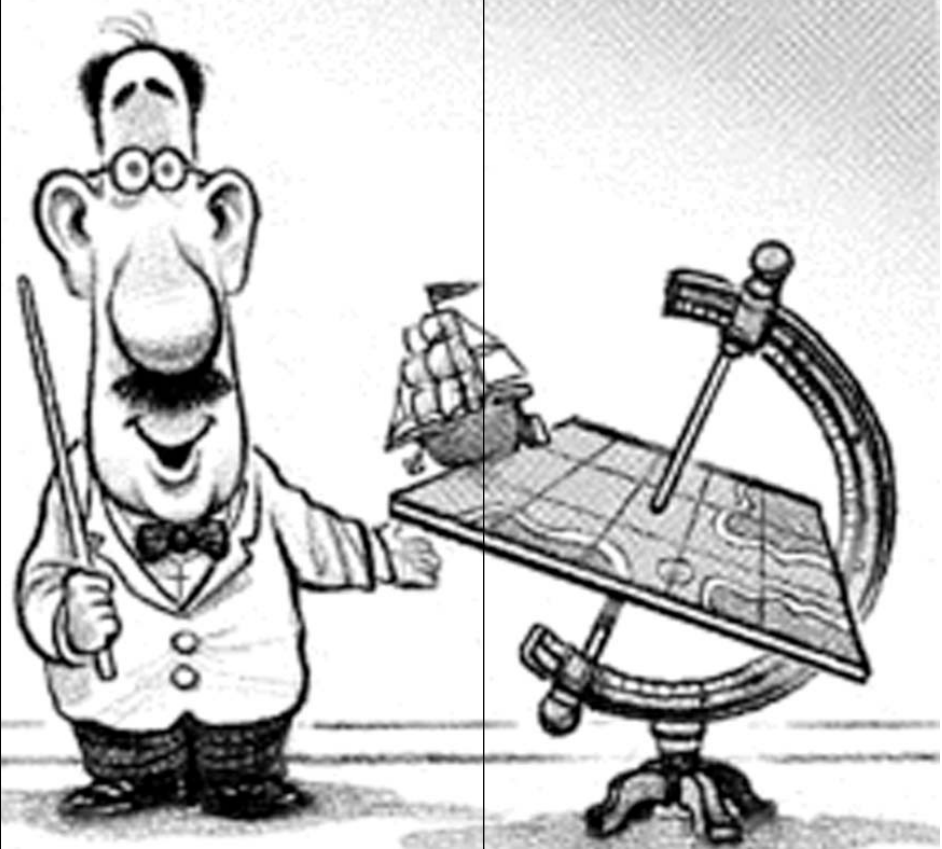
đaju vjerski odgoj ili riskiraju tužbu. Dijete koje besposleno luta školskim hodnicima jednako tako može i izaći na cestu ili stradati zbog toga što se latilo nekog drugog vratolomnog poduhvata – u tom slučaju svu krivičnu odgovornost snosi školska ustanova. Roditelji uglavnom ne znaju da navedeni Zakon tvrdi kako djeca tijekom boravka u prostoru škole, čak i ako ne pohađaju izborni predmet, moraju biti pod nadzorom nastavnika ili im mora biti ponuđen alternativni nastavni sadržaj. Osoba organizacijski zadužena za sprovođenje zakona jest ravnatelj. Državno tajništvo za školstvo, prema njihovim riječima, u više je navrata apeliralo na škole da vjeronauk stave kao posljednji sat u dnevnom rasporedu, kako bi djeca koja ga ne pohađaju mogla otići kući. U praksi, međutim, škole ne poštuju ovaj zahtjev. Za mišljenje o situaciji upitali smo međunarodno uglednu odvjetnicu za ljudska prava, Lovorku Kušan: *Najprije mislim da vjeronauku uopće nije mjesto u školi, jer škola je sekularna, a ne vjerska ustanova. No kad smo već potpisali ugovore s Vatikanom, čiji je sadržaj, usput budi rečeno, ustavno veoma diskutabilan i isto toliko težak za izmijeniti, onda svakako djeca koja ne pohađaju katolički vjeronauk ne smiju zbog toga biti ni na koji način obilježena ili izdvojena. U našim je školama situacija upravo suprotna. Nastava vjeronauka održava se usred školske satnice, pri čemu djeci koja ne idu na vjeronauk nije ponuđen nikakav alternativni sadržaj. Zatim je sistem političkih ucjena toliko jak da se roditelji*

Hah. Napokon slobodni od vjeronauka.

Čim djeca moraju ići na nedjeljne mise, jer mnogi vjeroučitelji zahtijevaju da im dijete donese pečat kako je bilo na misi ako želi dobiti pozitivnu ocjenu iz vjeronauka, više ne govorimo o vjerskoj kulturi, nego o vjerskoj ucjeni. Glavna je stvar što i roditelji i nastavnici u tom nasilju nad djecom zdušno sudjeluju

ne usude izjaviti kako im djeca neće pohađati vjeronauk, jer to onda automatski povlači sa sobom propitivanje njihove ukupne političke "podobnosti", zbog čega najčešće šalju djecu vjeroučitelju po principu čiste inercije – to je najlakša, najmanje rizična opcija. Što se školskih uprava tiče, krajnje je perfidno da djeca koja ne idu na vjeronauk sjede sama u hodniku četrdeset i pet minuta i plaču. To znači da se svjesno, organizirano ide na njihovo ponižavanje. U raznim zemljama svijeta danas se uči religiozna kultura, u smislu upoznavanja s različitim vjerskim tradicijama, za što svakako ima razloga, ali kod nas se kroz monoteistički vjeronauk novači djecu za isključivost, a ne za ekumenizam ili razumijevanje spiritualnih tradicija. Čim djeca moraju ići na nedjeljne mise, jer mnogi vjeroučitelji zahtijevaju da im dijete donese pečat kako je bilo na misi ako želi dobiti pozitivnu ocjenu iz vjeronauka, više ne govorimo o vjerskoj kulturi, nego o vjerskoj ucjeni. Glavna je stvar što i roditelji i nastavnici u tom nasilju nad djecom zdušno sudjeluju: roditelji tako što masovno upisuju djecu na vjeronauk, a nastavnici zato što ne animiraju i ne podrže one koji otklone ovakvu vrstu prisile.

Toliko za danas o inteligentnom dizajnu u biologiji. A sada nešto o inteligentnom zemljopisu.

Multireligijski bauk

Zanimljivo je da su domaće udruge i organizacije za ljudska prava, tako često uspavane kad je u pitanju javno propitivanje vjerskog nasilja (ne samo onog izlaganog na redovitom programu misa, propovijedi, pogreba i vjenčanja), tek ove jeseni počele dizati glas protiv školskog i crkvenog manipuliranja djecom, pozivajući se na 2. članak *Konvencije o pravima djeteta*, prema kojem država mora čuvati djecu od bilo kakve diskriminacije. Hrvatski helsinški odbor uložio je protest zbog nametanja vjeronauka u Dječjem vrtiću Sesvete, gdje su djeca čiji roditelji nisu potpisali suglasnost pohađanja vjeronauka naglo *premještena* iz svoje prvotne u "posebnu" grupu. I na ovom primjeru vidimo da je u hrvatskim odgojno-edukativnim ustanovama, praktički od vrtićke dobi, udomačen proces stigmatizacije nekatoličkih učenika, čime se, ističem, krše dječja temeljna ustavna prava. Zasad na domaćoj civilnoj sceni nije formirana nikakva inicijativa koja bi od Ministarstva zahtijevala precizni izvještaj o situaciji na terenu, niti Državno tajništvo za školstvo raspolaže ikakvom strategijom na koju bi se mogli pozvati i roditelji i školske ustanove čiji cilj nije regrutirati male katolike.

Na našim prostorima, tragično je konstatirati, uopće ne postoji ni mogućnost multireligijske edukacije, kao ni mogućnost religijskog odgoja koji bi bio *učenje o religiji* (poželjno: religijama), a ne neskriveno šovinističko *prakticiranje* jedne religiozne doktrine. Pa dok se "vjerski odgoj" u skandinavskim zemljama, u Velikoj Britaniji i Njemačkoj već tridesetak godina podučava kao paralelna povijest ceremonija, vjerovanja i vrijednosnih orijentacija svjetskih religija; dok je u Švicarskoj poznat pod nazivom "Religija i kultura" (sa svim implikacijama poštivanja različitosti vjerskih kultura jedne multietničke zemlje), dok je vjeronauk u pojedinim zemljama izričito zabranjen u državnim školama (Francuska, Slovenija, Albanija itd.); u našim školama djeca kroz "vjeronauk" zapravo uče poslušnost vatikanskoj birokraciji. Njihova religijska kompetencija definitivno ne uključuje redovito i paralelno čitanje *Kur'ana*, *Talmuda* ili indijskih vedskih tekstova – dakle izgledno je da nijedna država, kao ni civilna institucija ne ulaže napor u uspostavljanje intervjerskih i interkulturalnih dijaloga kao *religijskog obrazovanja* ili "vjeronauka" ZA toleranciju. A kamoli u odlučno zagovaranje nastave ljudskih prava kao alternative vjerskoj edukaciji.

Istovremeno, Europski sud 6. listopada 2007. godine u slučaju "Hasan i Eylem Zengin vs. Turska" donio je presudu u korist obitelji Zengin, odnosno *protiv prisilne religijske edukacije*, koja je proglašena kršenjem ljudskih prava. U slučaju da se i pokoji hrvatski roditelj odluči podići tužbu protiv školske diskriminacije nekatoličkih učenika, izgledi za dobitvanje presude na Europskom sudu veoma su visoki. Pogotovo ako uz roditelje stane i pokoja humanitarna organizacija. Jedino je pitanje zašto roditelji tako lako pristaju podvrgnuti svoju djecu učenju isključivosti.

Sveti rat ili sveti mir?

Spomenimo na ovom mjestu i knjigu teologa Charels Kimballa iz 2003. godine, naslovljenu *When Religion Becomes Evil: Five Warning Signs*, u kojoj autor navodi pet simptoma korumpiranih religija. Navedimo ih. Prvo, korumpirana je ona religija koja tvrdi da posjeduje i propovijeda *apsolutnu* istinu. Drugo, opasna je ona religija koja od vjernika zahtijeva slijepu poslušnost. Treće: alarmantno je i baratanje konceptom "idealnog" vremena kojemu je današnje vrijeme oštro suprotstavljeno kao "nepovratno" iskvareno. Tu je i četvrta karakteristika: stav da cilj opravdava svako sredstvo te "kruna" dušebrižne bezdušnosti ili peti sastojak religijskog nasilja: proglašavanje "svetog rata". Tome nasuprot, Kimball navodi i pet znakova religijskog integriteta: stav da je svaka istina relaciona i kontekstualna; njegovanje kritičkog mišljenja čak i o najsvetijim porukama vjerskih učitelja; stav da je svako vrijeme po nečemu vrijedno i "popravljivo", zatim stav da su cilj i sredstvo nužno povezani, ali ne i da cilj opravdava svako sredstvo te konačno imperativ proglašavanja "svetog mira". Moje je građansko iskustvo da katolički odgoj u Hrvatskoj ulazi pod rubrike koje Kimball svrstava pod korumpirane religije, čemu, za početak, valja oduzeti politički monopol, koliko i auru javno *neupitnog* prava na indoktrinaciju. ■

Podrivanje osjećaja permanencije

Aaron Betsky

11. venecijanski bijenale arhitekture (11. *Mostra Internazionale di Architettura*), Arsenale/Giardini, Venecija, Italija, od 14. rujna do 23. studenoga 2008.

Jedanaesti bijenale arhitekture *Out There: Architecture Beyond Building* naglašava ono što bi trebala biti razvidna činjenica: arhitektura nije građenje. Zgrade su objekti, i čin gradnje vodi do takvih objekata, ali arhitektura je nešto drugo. To je način na koji mislimo i govorimo o zgradama, kako ih predstavljamo, kako ih gradimo. To je arhitektura. Općenitije, arhitektura je način prezentacije, oblikovanja i možda čak i pružanja kritičke alternative artificialnom okolišu. U ovom svijetu nije dovoljno držati kišu sa strane, napraviti sobu za uredske kubuse ili se uklopiti u kontekst koji se ili kontinuirano mijenja, ili postaje umjetno zamrznut.

Zapravo, zgrade nisu dovoljne. One su grobnice arhitekture, ostatak želje da se napravi drugi svijet, bolji svijet, svijet otvoren mogućnostima koje nadilaze svakidašnjicu. U konkretnom smislu, arhitektura je ono što nam omogućuje da budemo kod kuće u svijetu. Što može značiti produkciju domova, ureda i drugih mjesta na kojima živimo, radimo, okupljamo se ili rekreiramo. Međutim, pravljenje takvih zgrada postalo je toliko definirano kodovima – financijskim, građevinskim, životnim i sigurnosnim kodovima, kodovima izgledanja i ponašanja – da arhitektura ima malo veze s načinom na koji se konačno ukazuje. U izoliranim situacijama, kao kad bogataš želi kuću, ili muzej kulturne artefakte, možemo naći osobine arhitekture koje senzualno i senzibilno oblikuju naš okoliš, tako da nam omogućuju da znamo gdje smo. Istodobno su moguća fabulozna mjesta. Možemo ih vidjeti u filmu i umjetnosti, gdje se vizije drukčijih prostora razvijaju pred našim očima. Možemo ih nastaniti, u visokodefiniranim prostorima koji se učahuruju oko nas, bili oni privatni interijeri ili hotelske sobe, ili klubovi, restorani i butici, koji su postali naši prostori okupljanja, bivanja zajedno. Možemo ih gledati, kako niču oko nas u pažljivo isplaniranim krajolicima koji su postali naš posljednji istinski javni prostor.

Te slike i prostore vrijedi promatrati, ne samo jer su lijepi već i zato što se stalno suočavamo s kreativnim izazovima za koje zgrade nisu dovoljne. Koji je, primjerice, pravi način urbanog rasta? Ako naši gradovi *krvare* u ulančavanju ljudskih prebivališta koji se pružaju krajolikom bez ikakva obzira prema ambijentalnoj ili društvenoj koherenciji, kako da stvorimo arhitekturu

koja pejzaž koristi mudro, nudeći ljudima okvir za odnos s ovim svijetom, i jednih s drugima, omogućuje nam dom i povezuje sa širim društvenim, ekonomskim i duhovnim tkivom? Kako da budemo kod kuće u cijelom svijetu u kojemu kontinuirano kretanje roba, ljudi i informacije kontinuirano podriva svaki osjećaj permanencije, na svakom mjestu? Kako da napravimo fizički red, koji može postati pozornica na kojoj možemo živjeti svoje živote u koncertu s drugima, ako su strukture koje nam omogućuju da živimo i igramo svoje uloge sve više nevidljive posljedice komunikacijskih i kompjuterskih tehnologija?

Možda arhitekturu trebamo vidjeti ponajprije kao način otkrivanja što treba sagraditi – a što ne. Kako možemo napraviti prostore koji imaju smisla, i istodobno su senzualni? Možemo li konstruirati stvarne pozornice, ili spekulativne momente koherencije? Možemo li otkriti, aproprirati i domesticirati te sile, obično tehnološke prirode, koje kontroliraju naše svakodnevnice živote, tako da se možemo osjećati kod kuće u našem modernom svijetu?

Da bismo to učinili, možda je spori prostor ono što trebamo – ne zaustavljeni prostor, ne utopija, ali ne i ono što se pod tim podrazumijeva u *businessu*. Trebamo neke ikone, i neke enigme, da bismo se zapitali.

Trebamo eksperimente, nekoliko provizornih struktura, nekoliko skica ili mapa za pomak dalje od gradnje, i gradnje zgrada, kako bismo stvorili arhitekturu koja ne rješava probleme, već ih iznosi, uokviruje i artikulira. Trebamo arhitekturu koja propituje stvarnost. Taj izazov na sebe preuzima 11. venecijanski bijenale arhitekture. On želi okupiti i potaknuti eksperimentiranje u arhitekturi. Takav eksperiment može poprimiti formu privremene konstrukcije, vizije drugih svjetova ili građevinskih blokova boljeg svijeta. Bijenale ne teži predstaviti zgrade koje već postoje, i u kojima se može uživati u stvarnom životu. Ne želi predložiti apstraktna rješenja društvenih problema, već želi vidjeti može li arhitektura, eksperimentirajući u i o stvarnom svijetu, ponuditi neke konkretne forme, ili zavodljive slike.

Upotreba novih tehnologija svakako je nešto na što treba obratiti pažnju u takvu eksperimentiranje, kao i na tehnike razvijene izvan onog pod čime podrazumijevamo svijet arhitekture – u umjetnosti, *interior designu*, filmu, pejzažnoj arhitekturi i performansu. U konkretnom smislu moguće je korištenje kolaža i asemblaža, *re-use-a* i rekonstrukcije, *unbuildinga* i deformacije, efemerne forme i utopijskog i distopijskog imaginarija, izlaganje ružnog, besformnog, neodređenog i zamagljenog, *blurred*. U stvarnosti postoji tajna povijest arhitekture odvojena od progresije stilova i hirova tehničke perfekcije, koja se služila takvim silama da bi stvorila drugačiju arhitekturu, i u tu se tradiciju svrstava 11. venecijanski bijenale arhitekture. ■

S engleskoga prevela Silva Kalčić

EIKE Schmitter

U književnoj branši malo je novca, to je vaša šansa

U svom romanu bavite se pitanjem žene, njenim nezadovoljstvom; tako, primjerice, u romanu *Gospođa Sartoris opisujete položaj žene iz provincije i njene duboke traume, prouzrokovane dosadnim malogradanskim životom. U kojoj mjeri žene danas u urbanoj, prometno optimalno povezanoj Njemačkoj doživljavaju takve i slične traume?*

– *Gospođa Sartoris* je povijesni roman, ali nije arheološki: tko danas živi u SRNJ, još se može prisjetiti načina života koji je pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina prevladavao u provinciji. Tko ga nije doživio sam, poznaje ga preko roditelja, djedova i baka te iz neumorne povijesti, koja će nam i u svijetu mode rado priuštiti jedan *retro-flash* za drugim. Općenito vrijedi: dosada, bezizlaznost, skučenost, žudnja, narcistički snovi i ovisnost – sve to nije vezano uz provinciju. Svatko zna kako je to. I na autobusnoj stanici u Zagrebu možete očajavati nad životom.

Kritičari gospodu Sartoris često nazivaju Emmom Bovary naših dana; smatrate li to točnim i je li Vama upravo taj ključni lik književnosti 19. stoljeća bio određen uzor u pisanju romana?

– Emma Bovary zaista je bila moj uzor. Pitala sam se kako bi se taj *setting* – nesretan = dosadan brak, sklopljen iz inata ili očaja, razočaranje zbog smionih snova i manjkave vlastite procjene te životnog iskustva – mogao prenijeti u Zapadnu Njemačku 20. stoljeća. Utoliko je roman i književna igra. Shvati li se to, čitat će se jedna razina više, a samim će time i radost biti veća; ali ako se ta razina i ne pročita, to neće ništa promijeniti na stvari.

U kojoj su vas mjeri iznenadili izvanredan uspjeh i mnogobrojni prijevodi romana *Gospođa Sartoris*?

– Taj me uspjeh iznenadio u jednakoj mjeri kao što me iznenadio i neuspjeh mog drugog romana – koji držim još boljim. No dobro. Naprosto sam trebala osta-

ti pri tom uzorku – pisati uvijek isti roman (s laganim izmjenama likova) najbolje je za karijeru. Ali kako je to samo dosadno kad se uvijek dogodi ono što se očekuje! Nisam uvjerila čak ni svog hrvatskog nakladnika – a on mi se čini sasvim u redu.

Poznata ste novinarka, radite za najutjecajniji njemački časopis *Der Spiegel*, pišete za *Süddeutsche Zeitung* i *Die Zeit*; u kojoj se mjeri medijska slika u Njemačkoj posljednjih godina promijenila, je li bulevarizacija zahvatila i njemačke medije, kao što je to slučaj u Hrvatskoj? U kojoj mjeri senzacionalizam prodira i u serijozne medije?

– Teško je to reći. Kad prijedete četrdesetu, postajete skloni melankoliji. “Prije je sve bilo bolje”, kaže Peter Handke, “prije svega, nije se uvijek moralo govoriti *prije*.” Uz tu ogradu, serijozne njemačke novine su veoma, veoma dobre. I zasad su ostale takve. Javno-pravna radiotelevizija – ustanova koja je zapravo usmjerena protiv kapitalizacije vijesti i novosti – trenutačno je (uz izuzetke) obeshrabrena i dobrovoljno se povlači što se tiče kvalitete. Zapravo, za to ne postoji nužda – oni ubiru pretplatu. Ali od toga ne rade ništa.

Poznati ste kao osoba koja otvoreno iznosi svoja stajališta. Što mislite o današnjem položaju žena i njihovim pravima?

– S jedne strane postoje deklarativna ženska, manjinska i druga prava, dok s druge jača utjecaj religije i konzervativnog svjetonazora, tako da su šezdesetosmaški ideali danas, četrdeset godina kasnije, gotovo nestali. Što se pravno postiglo, to stoji i dobro je. Svemu ostalom potrebna je permanentna revolucija. A nju uvijek moraju voditi oni kojih se to tiče. Borbe preko zamjenica danas rado pokazuju trbuh i ukusno se oblače za ured, to će kod starih feministkinja izazvati negodovanje. “Moj trbuh pripada meni” – taj slogan (ZA mogućnost pobačaja) danas ima sasvim

Seid Serdarević

U povodu gostovanja u zagrebačkoj Booksi, u sklopu projekta „Metropole izdavaštva“ Literarnog kolokvija iz Berlina, istaknuta njemačka novinarka, urednica i književnica govori o svojim romanima, medijskoj situaciji u Njemačkoj, o današnjem položaju žena i njihovim pravima te o potrebi solidarnosti među književnicima

drugo značenje. Djevojke moraju same vidjeti godi li im to. Moć u državi i dalje imaju muškarci. A što se tiče religije: nikad je nisam razumjela. U pogledu religije sasvim sam nemuzikalna. Ništa o tome ne mogu reći. To je privatna stvar i tako neka ostane.

Prošle godine bili ste u Hrvatskoj, a na Leipziškom sajmu sudjelovali ste u prezentaciji. Što mislite o hrvatskoj književnosti, o onome što je prevedeno i koje ste utiske stekli za gotovo sedam dana što ste ih proveli u Hrvatskoj, u Zagrebu i Puli? Molim vas, bez uljepšavanja.

– Pula je bila živahna i u isti mah otvoreno incestuozna manifestacija – kakve postoje i u SRNJ, samo s više sudionika. Upoznala sam mnoge zanimljive i dobre autore, moj favorit je Edo Popović – mješavina odmjerenе ironije i duboke humanističke ozbiljnosti, *coolness* i osjetljivosti. Zaželjela bih vam da što je brže moguće dođete do spoznaje da autori, ako su po prirodi stvari individualni borci, mogu prosperirati samo ako nastupaju i rade zajedno, ako su solidarni. U književnoj branši malo je novca, to je vaša šansa – jer

u filmskoj industriji pozicija pojedinca, kreativca, više nema nikakvu vrijednost. Tamo vladaju posrednici, nabavljači novca, producenti reklama i gremiji. U književnosti stvari stoje drukčije nego u filmu, sportu ili popglazbi. Još je posrijedi stari račun: Ja pri mišljenju, Ja pri pisanju. Pisci su vlasnici sredstava za rad; to je arhaična šansa – jedina koju imamo. Udruživanje, naravno, deprimira. Iskustvo iz SRNJ kaže: svi istupite! Nikakvo ideološko povezivanje, samo još klubovi poput trgovačke komore: izdavači i autori trebali bi se zajedno brinuti za dobre uvjete za rad, što će književnosti biti najveća pomoć. Festivali, festivali, festivali! ☞

Pozivamo Vas na književni susret

STADT- UND UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK OSJEK
iND
GOETHE-INSTITUT KROATIEN
iND
LITERARISCHES COLLOQUIUM BERLIN

Laden Sie herzlich zur literarischen Begegnung ein:

Autoren: SHERKO FATIĆ, „Das dunkle Schiff“
und
MARCEL BEYER, „Kaltenburg“

Die Autoren werden die Fragmente ihrer Romane lesen.

Die Begegnung wird Frau Petra Sapun leiten.

Donnerstag, den 18. September 2008, um 18 Uhr
Leseraum der Stadt- und Universitätsbibliothek Osijek

Pozivamo Vas na književni susret:

Književnica: SHERKO FATIĆ, autor romana „Das dunkle Schiff“ (Mračni brod)
i
MARCEL BEYER, autor romana „Kaltenburg“ (Kaltenburg)
Književnici će čitati ulomke iz svojih romana, a književni susret vodi
gospođa PETRA SAPUN

Četvrtak, 18. rujna 2008. godine u 18.00 sati, u prostoru Studijske čitaonice
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, Europska avenija 24

Četvrtak, 18. rujna 2008. godine u 18.00 sati, u prostoru Studijske čitaonice
Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, Europska avenija 24

Eike Schmitter, rođena 1961. u Krefeldu. Godine 1984. u Münchenu završila studij filozofije, nakon čega se posvećuje novinarstvu. Bila je urednica u berlinskom *Tageszeitungu*, suradnica u *Die Zeitu* i u *Süddeutsche Zeitungu*. Od 2001. urednica je kulturne rubrike u tjedniku *Spiegel*. Njezin posljednji roman *Veras Tochter* izašao je 2006. ☞

Kaj je JAK?

Zsófia Lóránd, Slađan Lipovec, Marko Pogačar

U Hrvatskoj, gdje postoje tek dva (a neki smatraju da je i to previše), svjetonazorski i politički suprotstavljena društva pisaca, teško je i zamisliti ozbiljno književno udruženje orijentirano ponajprije na mlade spisatelje. Iz susjedne Mađarske predstavljamo baš takav primjer, József Attila Kör (JAK, Kružok Attila Józsefa), organizaciju koja okuplja mlade pisce i koja je od početka svog samostalnog djelovanja 1989. godine obuhvatila već nekoliko književnih generacija, tako da na tamošnjoj suvremenoj književnoj sceni gotovo i nema afirmiranih autora koji svoje književne karijere nisu započeli u JAK-u

S obzirom na međusobna prepućavanja između ovdašnjih društava književnika i pisaca (čovjek bi možda pomislio da je riječ o dvije sasvim različite branše), ali i na međusobne polemike između članova istih udruženja, koje često, *ad hominem* napadima i strategijama svojstvenim nekoj drugoj estradi, idu daleko ispod razine uljudenog komuniciranja, u Hrvatskoj je još teže zamisliti (čast izuzecima) da se književnici, kritičari, teoretičari, prevoditelji i povjesničari književnosti svih generacija tjedan dana druže i zabavljaju, u opuštenu atmosferu raspravljaju i plešu po cijele noći, a mamurluk razbijaju žestokim književnim i prevoditeljskim radom. Sve kod nas djeluje, kao u politici, zaplotnjački i klanovski unaprijed određeno time tko ima kojeg člana u kojoj komisiji, u kojem vijeću i u kojem ministarstvu. S druge strane granice prema sjeveru stvar je ipak drukčija, kao da je čovjek na trenutak provirio u neki harmoničniji svijet, a možda najzaslužniji za takvu situaciju, jer i tamo postoje dva velika i međusobno politički suprotstavljena društva pisaca, jest Kružok Attila Józsefa. To je udruženje svoj put započelo sada već daleke i u mnogočemu prijelomne 1989. godine, nakon što je prestalo biti sekcija za mlade Društva mađarskih pisaca. Njegovi osnivači i članovi trudili su se izići iz okvira samoregulatorne "konstruktivne kritike" i uputiti pokoju eventualno zaista subverzivnu oštricu državnom jednopartijskom režimu, dok je država, uspostavljajući društvo i održavajući kao "mladu sekciju", ipak uspijevala zadržati neki oblik kontrole nad najmlađim autorima. S JAK-ove strane, osnovna funkcija bila je stvoriti

platformu za njihovo okupljanje te potaknuti i objavljivati djela bez odobrenja "s više instance". Prve knjige Pétera Nádas i Pétera Esterházyja bile su među onima koje je JAK publicirao u tim herojskim vremenima. Lijepo je, naravno, prisjetiti se tog razdoblja, no u demokratskom društvu takva je uloga naizgled sve manje i manje potrebna, tako da se glavna djelatnost JAK-a sve više fokusira na pomaganje mladim spisateljima na počecima njihovih karijera.

Sada je to drugo po veličini književno udruženje u Mađarskoj, a okuplja više od 320 članova, s različitim područja književnog djelovanja, od pisaca, kritičara, prevoditelja i povjesničara književnosti do kulturnih radnika u najširem smislu. Zastupa interese i pruža profesionalnu potporu mladim književnicima, organizira i financira književne susrete, simpozije i promocije, osobito novih radova mladih autora. Neke od najvažnijih djelatnosti Kružoka jesu publiciranje suvremene mađarske književne produkcije, kao i recentne svjetske književnosti (poezija, esejistika i proza, po četiri knjige u biblioteci svake godine), prevoditeljske radionice (za prevoditelje s mađarskog na druge jezike), "Puls", serije kritičkih rasprava, u kojima petero renomiranih književnika – kritičara, pisaca, povjesničara književnosti – raspravlja o novim izdanjima na suvremenoj mađarskoj književnoj sceni, te JAK-ov ljetni kamp. Većinu članstva čine pisci do četrdeset godina starosti, uz počasne članove svih generacija. JAK financijski podupiru Ministarstvo obrazovanja i kulture, Nacionalna zaklada za baštinu, MASZRE (Reprografičko društvo mađarskih književnika i publicista) te Nacionalna zaklada za civilno društvo. Izdavanje knjiga potpomaže Mađarska zaklada za knjigu i program EU-a Kultura 2007-2013.

Razumijevanje regije

Već postojećim književnim radionicama ove godine je pridružena i jedna nova: Re:Verse – koja za cilj ima upoznati mlade pisce s književnostima iz susjednih zemalja, na principu međusobnog prevodenja, rada u parovima baziranog na grubim prijevodima, uz engleski kao moderativni jezik. Po troje mladih autora iz Mađarske (Mátyás Dunajcsik, Noémi László i Dénes Krusovszky) i Hrvatske (Olja Savičević Ivančević, Slađan Lipovec i Marko Pogačar) ponudili su svoje razumijevanje odabranih tekstova te ih transponirali u svoje materinje jezike uz pomoć prevoditelja Árpáda Kollára. Nakon hrvatskih autora projekt Re:Verse namjerava mađarske književnike (i obrnuto) na ovaj način upoznati i sa srpskom, rumunjskom, bugarskom, češkom i slovačkom recentnom književnom produkcijom, te tako dati dodatni poticaj

Osnovna je funkcija JAK-a bila stvoriti platformu za susret mladih pisaca te potaknuti i objavljivati djela bez odobrenja "s više instance". Prve knjige Pétera Nádas i Pétera Esterházyja bile su među onima koje je JAK publicirao u tim herojskim vremenima

međusobnom razumijevanju kako cjelokupnih književnosti tako i pojedinih autora u regiji. Ove godine na tradicionalnom JAK-ovom ljetnom kampu u balatonskom Székligetetu učestvovalo je više od 200 književnika svih generacija, od 15 i pol do 62 godine starosti. Najzanimljiviji su nam bili dojmovi najmlađih sudionika i JAK-ova aktualnog vodstva:

Lili Kemény (15 i pol godina): "Jako mi se svidio kamp. Ja sam bila najmlađa prisutna, ako ne računamo djecu starijih učesnika. Moram priznati da me park s perivojem, jezerom okruženim stoljetnim stablima i dugom šetnicom oduševio koliko i sam program. Dramska radionica koju je vodio Péter Kárpáti održana je u lijehama punim ruža. Ojedom se troje ljudi pojavilo na kraju šljunčane staze: mladoženja, mlada i fotograf. Došli su ovdje zabilježiti vlastiti vrlo poseban trenutak. Vidjeli smo ih kako sjedaju na dvije različite klupe; jedno pod velikim hrastom slijeva, drugo pored uredno podrezane živice. Mladoženja je imao napad kašlja; mlada je nešto nervozno odbrusila fotografu. Trenutak je bio nepredvidivo i intenzivno nabijen tugom. "Vidjeli ste?" upitao je Kárpáti. "E, pa, to je drama." Što se zbivalo poslije ponoći, u baru, dvorskoj knjižnici i perivojima utonulim u mrak ostaje područjem neke druge, zasigurno jednako zanimljive, ali tek prošaputane priče."

Illona Kappanyos (16): "Stigla sam na JAK-ov kamp prilično prestrašena, što nije čudno – znala sam da ću provesti pet dana uz najznačajnije figure suvremenog

mađarskog književnog i kulturnog života. Nisam znala da su oni, velikom većinom, vrlo zanimljivi i zabavni ljudi, pale cigaretu na cigaretu i poprilično piju. I nimalo ne zaziru od druženja, kao i pokojeg veoma korisnog savjeta nama najmlađima. Svakog jutra pohađali smo seminare, ili, barem, oni među nama koji su uspjeli ustati. Ipak je teško, pokazalo se, držati korak s književnom kremom! Sami su seminari također bili poprilično neobični. U poetskim smo, naprimjer, morali sažeti svoje najdraže knjige u formi haikua. U dramskoj rekonstruirali smo stanje svijesti prosječne djevojke koja čeka svog prosječnog partnera, ispred prosječnog kina, i svaku smo postojeću emociju u tome pronašli, u toj veoma jednostavnoj sceni, od najdublje mržnje, preko oćaja, do strasne ljubavi. Zanimljivo je bilo iskustvo supostojanja i prožimanja literature i različitih uz nju vezanih osobnosti; uvidjeti da su umjetnici također obični smrtnici."

Dénes Krusovszky (26): "Postao sam članom JAK-a prije tri godine, i u te sam tri godine naučio koliko mogućnosti može pružiti grupiranje mladih autora, ako su dobro organizirani. Sudjelovao sam u mnogim zanimljivim i važnim programima, bilo kao voditelj, bilo kao promatrač i učesnik. Kao zamjenik predsjednika JAK-a imam mogućnost organizirati i pridružiti se književnim radionicama i programima u Mađarskoj i inozemstvu. JAK je bez sumnje najbolje udruženje za mlade pisce u Mađarskoj te se od članstva može višestruko profitirati, naprimjer ako želite sresti najvažnije suvremene pisce, poslušati njihova mišljenja i savjete što, čini mi se, može biti veoma korisno. Objke JAK-ove knjiške edicije vrlo su relevantne i uspješne. JAK je, smatram, najbolji način za započinjanje literarne karijere, kao i neka vrsta književnog odgajališta za sada već nekoliko generacija mađarskih pisaca."

András Gerevich (32, aktualni predsjednik JAK-a): "Pridružio sam se JAK-u kada sam imao osamnaest. Tako sam imao priliku sresti i upoznati pisce svoje generacije, ali i one starije, popularne i priznate. Nekoliko godina kasnije JAK je objavio moju prvu knjigu i organizirao mnoge promocije, susrete i radionice na kojima sam učestvovala. Poslije sam preuzeo uredništvo izdanja svjetske književnosti te nastavio s organiziranjem različitih manifestacija."

Borealni konj

Nakon što su se slegli dojmovi s balatonskog gostovanja, kad su se autori ovih redaka uputili u suprotnom smjeru od "stoljetnih mađarskih težnji" prema hrvatskom Jadranu, ostao je, uz prijevođe koje donosimo, i izvrstan (možda i prvi) mađarski prijevod kultne Severove pjesme *Borealni konj*. Zajedničkim angažmanom ovaj se neprevodivi konj gotovo u punom sjaju propeo nad *tom pustom mađarskom/bez jabaća* i ostavio nam, osim vrijednog i lijepog iskustva, nekoliko kiselih knedli u grlu. Postavlja se pitanje ima li i kod nas snage i entuzijazma, kad ideja već postoji, da se jednog dana osnuje društvo za mlade pisce koje će podržati i postojeće književne udruge i ostale institucije koje brinu da književni život nesmetano teče, raste i razvija se. Jer iako dobra književnost jest ponajprije stvar angažmana pojedinaca, ona je i rezultat urednog društva u cjelini, onog koje pisce proizvodi, motivira i okuplja. Drugim riječima: hoće li i kod nas konj jednom biti istovremeno divlji i pitom poput već spomenutog Severovog ili će, poput bezdomnih lipicanera, još dugo funkcionirati kao nediscipliniran ali snažan simbol podjela koje (ne) želimo premostiti? ■

Očeva biblioteka

Mátyás Dunajcsik

Attili Bartisu

Kad sam dobio namještenje u ustani na Visoravni, odlučio sam uzeti sa sobom očevu biblioteku. Ne samo zbog toga što sam praktički odrastao među ovim knjigama – moji roditelji su bili prilično stari kad sam rođen, tako da su, do mog dolaska na svijet, dječju sobu u našem velikom stanu u centru već bili zauzeli ti visoki, tamni mahagonij ormari – početak rata je visio o koncu i nije se znalo kada će topovi osuti paljbu na grad.

Srećom je siva ekonomija radila sasvim dobro, tako da sam od prodaje majčinog nakita mogao unajmiti dva kamiona – čovjek prije ili kasnije mora birati između očevih i majčinih uspomena – i poslije nekoliko dana pakovanja, krenuli smo prema Visoravni. Naprijed ja, u starom Fordu, sa svim sitnijama nakupljenim kroz trideset godina uredno sortiranim na mjestu suvozača, a iza mene dva kamiona: u jednom knjizevnost, a u drugom povijest i psihijatrija.

Ali, dok sam stigao shvatio sam da će u moj stan stati samo stručne knjige koje su mi potrebne za posao – pa je, naposljetku, očeva biblioteka u originalnim, zaključanim ormarima, dospjela na hodnik i u dnevnu sobu planinske psihijatrijske klinike.

Jedini sam ja znao što je u ormarima, iza drvenih plakara, a ključevi su mi stalno bili u džepu, poput talismana. Očeve knjige bile su poredane ispred umirujuće zelenih zidova kao tajni orijentiri na karti: dežurna sestra je iza drugih vrata od sabranih Flaubertovih djela, a arhiva psihijatrijske ustanove je pored ormara u kojem su – kakva slučajnost – *U potrazi za izgubljenim vremenom* i Proustova pisma.

Problemi su počeli uskoro nakon proglašenja rata, kada su strojevi u tvornici lijekova Sapiaientia počeli, bez

Mátyás Dunajcsik (Budimpešta 1983.) objavljuje pjesme, kratke priče i prijevode s francuskog i engleskog od 2001. Od 2005., piše kritike suvremene mađarske književnosti, te objavljuje eseje o stvaralaštvu Marcela Prousta i Thomasa Manna. član je skupine Telef, neformalnog udruženja 11 mladih mađarskih pisaca. Njegova prva knjiga, *Repülési kézikönyv*, (JAK-L'Harmattan, 2007.) donosi neobičnu kombinaciju knjige kratkih priča i zbirke pjesama. Za nju je nagrađen nagradom Bródy Sándor za najbolju debitantsku prozu 2007. ▫

odlaganja, proizvoditi bojne otrove, pa na psihijatrijskim klinikama u cijeloj državi više nije bilo sedativa. Stajao sam pored police s velikim ruskim piscima kod jedinog telefona u zgradi i pitao načelnika općine kako da ovako sam, bez ičega, držim na okupu sto pedeset ljudi s poremećajem mišljenja i paranoičnom šizofrenijom, ali je glas, u kojem se osjetila rakija, ostao neumoljiv.

– Pa razgovarajte s njima! Novine stalno pišu koliko se znanost u tom smjeru razvila. Uostalom, imate dovoljno pomoćnog osoblja.

Napetost je rasla iz dana u dan. Nemirni psi ustanove lajući su grebli po zidovima.

Dok su sestre u suterenskoj kuhinji pratile kretanje vojnih postrojbi; pravile kuglice od ostataka kruha i pomoću njih iscrtavale liniju fronte u brašnu, gore su bolesnici bez lijekova više puta nasrnuli jedni na druge. Floriana Berenszskog, nekadašnjeg šarmantnog trgovca vinom, morali smo nakon trećeg ispada izolirati u posebnu prostoriju – ubio je dvije kokoši i obio vrata ormara s njemačkim klasicima. Međutim, u samici je odbijao hranu i toliko je puta udario glavom o vrata sobe, da smo se nakon trećeg dana bili zabrinuli za njegov život.

Četvrtog dana, kad je radio javio da je započelo bombardiranje glavnog grada, i kad je Centralna biblioteka u kojoj je otac zaprosio moju majku izgorjela do posljednje ceduljice, plačući sam otišao do oskrnutog ormara s njemačkim piscima. Kroz pukotinu u vratima izvadio sam *Čarobni brijeg* i položio ga pokraj kreveta Floriana Berenszskog koji je ležao nepomičan. Nakon toga, puna dva dana nismo čuli ni šum iz njegove samice, samo je sadržaj tanjura, koje smo ubacivali kroz otvor na vratima, nestajao bez traga – da bi nakon trećeg dana, Florian Berenszski, miran i odmoran iskoracio iz bolesničke sobice, ali od ovog trenutka kao Hans Castrop.

U to sam vrijeme i ja počeo s većom pažnjom slušati izvještaje s radija u kuhinji. Kad je izgorio Francuski kulturni institut, skinuo sam vrata ormara koji se nalazio pored sobe dežurne sestre, i sljedeći dan jedna se nimfomanka pretvorila u savršenu Emmu Bovary, a druga u markizu Merteuil, ali na naše iznenađenje nismo uspjeli otkriti naznake mogućeg samoubojstva ili crnih boginja. Kao da su čitajući romane već sve preboljele, i sad su sjedile u udubinama prozora kao fino odgojeni i plemeniti duhovi.

Nakon što su pogodili i Odsjek klasične filologije Filozofskog fakulteta, očevo radno mjesto, odlučnim sam pokretima obio bravu s antičkim povjesticama i uskoro je, od Cicera do Muciusa Scaevola, između nas šetalo cijelo antičko odjeljenje.

Kad je zauzet glavni grad, i vlada se premjestila u neugledan industrijski gradić, važni životni prostori mog oca pretvoreni su u prah neprekidnim bombardiranjem. U ustanovu se, međutim, polako vratio red: svakog jutra pola europske književnosti zauzelo bi mjesto za

stolom u blagovaonici, čak su se i sestre navikle na čitanje – a ja sam osjećao da ne živim u jednoj od boga napuštenej umobolnici, s gomilom luđaka, nego točno u glavi mog oca, negdje iza visokog čela s neobičnim lukom obrva, koje je zadnjih mjeseci njegovog života rak potpuno deformirao.

Točno šest godina, dva mjeseca i jedan dan živjeli smo na Visoravni između knjiga mog oca. A kasnije je buknuo mir; tvornica lijekova Sapiaientia vratila se na prvobitnu proizvodnju, i jedne hladne zore u studenom, stigla su pred kapiju ustanove prva transportna vozila sa sedativima i novoizabranim, mladim, ambicioznim glavnim liječnikom. Mogao sam samo prošetati do sela i naći nekoga tko bi bio voljan prevesti dvadesetak do neba visokih odmara od mahagonija. ▫

S mađarskoga preveli Árpád Kollár i Olja Savičević Ivančević

Noémi László

Derište

Ljuljačka u podne uvijek je značila nešto drugo: sjene na zidovima blokova zgrada, sve jače zaljuljavanje – jer mi je majka zabranila.

Grana je bila daleko, mislila sam, boji se da bih je mogla dohvatiti i pobjeći.

Kad je preneraženost strgnula moje prste sa šipke i pijesak u ustima kad je poprimio slan i svilenkast okus,

u grudima mi se pomaknula tišina. I raste i raste, još uvijek se ne oporavljam.

Grančica breze pada mi na lice. Nemilice.

Noémi László (Cluj-Napoca, 1973.) studirala je engleski i mađarski jezik te doktorirala s tezom iz engleske književnosti. Od tada uglavnom radi ako tumač i prevoditelj. Objavila je četiri knjige pjesama: *Nonó* (1994.), *Az ébredés előtérében* (1996.), *Esés után* (2000.) i *Százegy* (2004.). Esejstiku, poeziju i prijevode redovito objavljuje u mađarskoj i rumunjskoj periodici. Za svoj rad je primila različite nagrade, između ostalih Debut prize (1995.), Irodalmi Jelen nagradu za poeziju (2004.), te nagradu Nizzai kavics (2005.). ▫

U nedostatku činjenica

Ne ide mi spavanje.
Iako sam pospana
bezočna i najela sam se.

Pamćenje mi je mjestimice nedostatno.
Pa u nedostatku činjenica nabrajam:
na koliko strana u meni tumara ljutnja.

Nadam se da ću razumjeti: smetam li ja
drugima
ili oni smetaju meni.
Jer potpuno je nemoguće to dočekati,

gledam druge kako spavaju
i skrivam se među interpunkcijama,
jer tamo mogu podnositi nesanicu,

i smirena sam, kad se ne trudim.

S mađarskoga preveli Árpád Kollár i
Slađan Lipovec

Dénes Krusovszky

Gledati u usta

Mnogo je mogućnosti u jednom
jedinom odmahivanju rukom, ali
vrijeme nam ustrajno izmiče,
uvijek je potrebno odgovoriti ili

barem za razgovora gledati u usta
i samo motriti kako teku mokre i mračne

riječi, kao kad nemamo što izgubiti.
Na ruci koja me milovala osjetio sam
da je imala gumenu rukavicu
i sve što sam zapravo htio reći
sad se koprcajući utapa
zašiveno u debeloj vreći.

Nakon sumraka ovo mucanje

Od veže do veže popodne
poslije suzujuće kiše
odnijeti kući što pronađem, to još
nisam prošao. Kao u kesi šušakaju,

zveckaju stvari u meni,
ali malo je šanse da nakon
sumraka ovo mucanje postane govor.
Polu para cipela, košulja

krvava od krvavog nosa, smrt
dalekog poznanika –
uzalud pokušavam oprezno mljeti
u materiji uvijek ostane nešto kvarljivo.

S mađarskoga preveli Árpád Kollár i
Marko Pogačar

Dénes Krusovszky (Debrecen, 1982.) je pjesnik, kritičar i urednik kvartalnika *Puskin Utca*. Knjigu pjesama *Az összes nevem* objavio je 2006. godine. Također član pjesničke grupe Telef. Pjesme su mu prevedene na talijanski, španjolski i srpski jezik. 2008. za svoju poeziju je nagrađen nagradom Móricz Zsigmond Literary Fellowship. ▫

Izolacija i kreacija

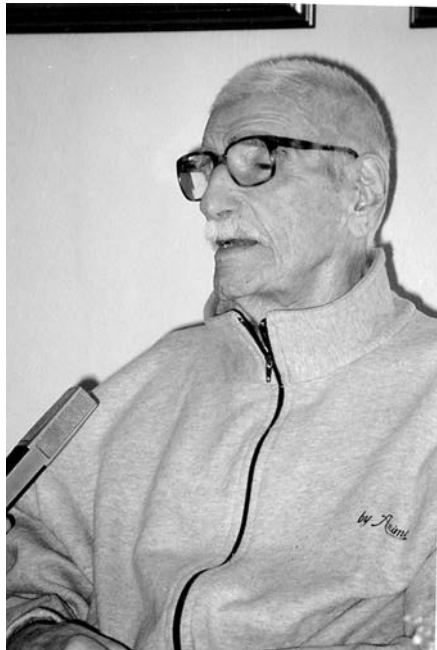
Katarina Luketić

Srdan Vrcan bio je doista izniman sociolog širokog interesa čiji se rad odlikovao analitičnošću i rijetkom sposobnošću dubinskog detektiranja društvenih pojava. Bio je kritičan, bez poziranja i sentimentalizma kakav često iskazuju tzv. deklamativno samoproglašeni angažirani intelektualci; teorijski briljantan, upoznat sa suvremenim inozemnim teorijama i kao rijetko tko u nas umrežen u svjetsku znanost

Međunarodni znanstveni skup Sociologija Srdana Vrcana: Ideologije i teorije, u organizaciji Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu i Hrvatskog sociološkog društva, Pravni fakultet u Splitu, 12. rujna 2008.

“Sociolog se može u svom radu opustiti i provesti svoj radni vijek kao rutiner koji svoj posao osjeća kao puko zanimanje da bi se od nečega živjelo. Može se međutim i opirati rutinerstvu zato jer sociologiju osjeća svojim pravim životnim pozivom za koji se – pored ostalog – i živi. Takav sociolog je u biti kreativac koji zna da život nije negdje drugdje nego upravo u problemima oko njega.”

Riječi su to Srdana Vrcana koje vrlo dobro pokazuju ozbiljnost i predanost s kojima je doživljavao vlastitu struku. I doista, Vrcan se trudio cijeli svoj život – i u poznoj dobi, u svojim kasnim sedamdesetim i osamdesetim godinama, kada je intenzivno pisao i objavljivao izvrsne knjige i članke – sociologiji pristupiti kao pravom životnom pozivu: dubinski, sa stvarnim istraživačkim erosom, kritičkom lucidnošću i živim interesom za narav svoga vremena i specifikum svoga prostora. Tako je mjesec dana prije svoje smrti u prosincu

2006. objavio i promovirao knjigu *Nacija, nacionalizam, moderna država* (podnaslovljenu *Između etnonacionalizma, liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*), a riječ je o iznimnoj studiji o nacijama i državama, dubinski potkovanom najvažnijim i recentnim svjetskim teorijama, u kojoj se problemi nacionalnih ideologija, politika, kultura, identiteta... promišljaju upravo na procesima nakon raspada Jugoslavije.

Znanstveni interes Srdana Vrcana bio je širok, odvijao se cijeli njegov život paralelno u nekoliko međusobno nadopunjujućih smjerova, tako da je on utemeljio u ovdašnjim okvirima nekoliko disciplina poput sociologije religije, sociologije sporta, sociologije omladine ili sociologije izbora. No, i kada je proučavao religiju ili sport i fenomen navijaštva, Vrcan je uvijek pisao i o društvenom kontekstu, o ideologiji, odnosu državnog aparata i vladajućeg političkog modela prema pojedincu, grupama ili društvenim pojavama. Do devedesetih u pozadini njegovih istraživanja tako je uvijek stajalo i kritičko promišljanje komunizma (bez obzira na to ili upravo zato što je bio ljevičar), od devedesetih je pak stvarnost promišljao u odnosu na državotvornu ideologiju, kolektivne homogenizirajuće identitete i politike isključivanja Drugih koje su vladale na ovim prostorima. Uz ostalo, intenzivno se bavio i empirijskim i teorijskim istraživanjima života mladih, analizama izbornog sustava u Tudmanovo vrijeme, ulogom nevladina sektora u demokratizaciji države, terorizmom, islamskim fundamentalizmom i religijskim fundamentalizmom američkoga tipa nakon 11. rujna i mnogim drugim temama.

Nema sumnje, Srdan Vrcan bio je doista izniman sociolog širokog interesa, čiji se rad odlikovao analitičnošću i rijetkom sposobnošću slojevitog, dubinskog detektiranja društvenih pojava. Bio je kritičan, bez poziranja i sentimentalizma kakav često iskazuju tzv. deklamativno samoproglašeni angažirani intelektualci; teorijski briljantan, upoznat sa suvremenim inozemnim teorijama i kao rijetko tko u nas umrežen u svjetsku znanost.

Hrvatski Habermas

Koliko je zadužio ovdašnju sociologiju i koliko je bio poticajan njegov rad za mnoge znanstvenike, pokazao je znanstveni skup *Sociologija Srdana Vrcana: Ideologije i teorije* održan na Pravom fakultetu u Splitu, čije je osnivanje i inicirao s drugim kolegama, i na kojemu je godinama predavao. Izlaganja su na skupu bila podijeljena u četiri grupe: *Opći pogledi na djelo Srdana Vrcana, sjećanja na susrete s njim, Sociologija religije, Sociologija sporta i Ostale teme*, a sudionici su, osim utvrđivanja važnosti Vrcanovog znanstvenog opusa, govorili o zajedničkom radu ili osobnim dojmovima... Kako su se tu našli stručnjaci različitih znanstvenih profila i s različitih prostora (gosti iz Sarajeva, Novog Sada, Niša...), tim upletanjem privatnoga i izbjegavanjem suhog znanstvenog diskursa markirane su različite točke jedne iznimne, dinamične biografije. Naime, osim na splitskom fakultetu Vrcan je predavao na mnogim drugim fakultetima u Hrvatskoj, bivšoj Jugoslaviji i svijetu; sudjelovao u nizu znanstvenih projekata i istraživanja; bio član uredništva nekoliko časopisa, i uopće uspostavio je široku socijalnu mrežu.

No, uza sve to, od početka devedesetih Vrcan je u Hrvatskoj bio marginaliziran i njegova javna pozicija nije ni približno bila onakva kakva bi odgovarala važnosti njegova rada. Na televiziji je gostovao iznimno ne samo u devedesetima već i nakon *otopljavanja* iz 2000. godine, inter-

vjuje je uglavnom davao *Feral Tribuneu*, više tekstova objavio je i u *Zarezu*... O toj je marginalizaciji jednog od najvećih ovdašnjih sociologa Dražen Lalić (i sam godinama intenzivno surađuje s Vrcanom) rekao: “za razliku od mnogih javnih osoba u nas, nije se nametao i tražio za sebe priznanja. Prijedlozi da mu se dodijeli neka nagrada često nisu bili prihvaćeni, što se posebno zbivalo nakon 1990. Tako ni valjano obrazložen prijedlog da mu se dodijeli Nagrada grada Splita za životno djelo prije četiri godine nije dobio dovoljan broj glasova u gradskoj komisiji koja o tome odlučuje. Teško je pak zamisliti da bi grad Frankfurt odbio dati nagradu za životno djelo Jürgenu Habermasu, što je prilično opravdana usporedba s obzirom da je Srdan Vrcan u Hrvatskoj, pa ranije i u bivšoj Jugoslaviji, imao otprilike onakvu ‘težinu’ kakvu Habermas – njih su dvojica bili slični po mnogo čemu: ljevičarskom i modernističkom svjetonazoru, erudiciji, teorijskoj lucidnosti, angažmanu javnoga intelektualca – ima u Njemačkoj”.

No društvena izolacija i otpadništvo, ističe Lalić, bili su i plodni s obzirom na to da se u to vrijeme u Splitu oko Vrcana okupilo nekoliko mladih sociologa koji rade zapažena istraživanja, a najvažnije Vrcanove knjige – poput *Sport, nasilje i politika*, koju Lalić smatra jednom od najboljih socioloških knjiga u Hrvatskoj uopće, ili *Nacija, nacionalizam, moderna država* – napisane su posljednjih godina.

Split i Vrcan

Cijeli život Vrcan je proveo u Splitu i o tom specifičnom socio-kulturnom kontekstu njegova djelovanja na skupu je govorio Mirko Petrić (predavač na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru). Usporedno čitajući perspektive kulturne povijesti grada i perspektive jednog životnog tjeka, Petrić smatra da je baš u splitskoj sredini važno kontekstualizirati Vrcanov rad, jer je ta sredina sa svojom unikatnošću (citirat će Maffesolija koji govori “o esencijalnom aspektu prostora, odnosno činjenici da je mjesto spona”) ostavila traga ne samo u smislu institucionalnog okvira već i u izboru tematike njegova rada pa i naravi kritike. Tu je i naznačena razlika između integriranog razdoblja kada je Vrcan i institucionalno, i teorijski, i osobno bio uklapljen u sredinu, i razdoblja izopćenja, kada je njegov rad imao drukčije dimenzije. Srdan Vrcan bio je, prema Petriću, “jedna od najintelektualnijih osoba u Splitu nakon Drugog svjetskog rata”, i priča o njegovu putu (integraciji pa odbačenosti) i njegovim naporima da se “izgradi kontekst i intelektualna infrastruktura” mnogo govori o samom prostoru, o gradu i njegovu porazu.

Silva Mežnarić (Institut za migracije u Zagrebu) o Vrcanu je govorila iz perspektive djelovanja Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku od početka sedamdesetih i tijekom osamdesetih, s naglaskom na njegovu akademskom angažmanu i razumijevanju odnosa između pojedinca i ideologije, točnije inteligencije i komunizma. Na IUC-u su tih godina predavanja držale zvijezde sociologije poput Jürgena Habermasa, Anthonyja Giddensa, Clausa Offea, Agnes Heller, Zygmunda Baumana... te su mnogi ovdašnji znanstvenici – među kojima i Vrcan, koji je sudjelovao desetljeće i više u radu IUC-a i vodio seminar *Budućnost religije* – tamo imali priliku intenzivno otkrivati nove diskurse i recentne sociološke teorije, ili, kako kaže Mežnarić, “nova gradiva iz: teorija moderniteta, normativnih i empirijskih, krize moderniteta i rekonstrukcije javne sfere, socijalne transformacije u Istočnoj Europi, civilnog društva, dekonstrukcije marksizma, postmoderne kritike humanizma, aspekata demokratske teorije, postmoderne kulture i politike i sl.”

Mežnarić se najviše osvrnula nadalje na pitanje kako se intelektualac u tom desetljeću “otvaranja sociologije kritičkim teorijama i istovremenog instaliranja ‘olovnih vremena’ u Hrvatskoj i Jugoslaviji” trebao nositi s ideologijom i komunizmom?

Vrcan na ta pitanja odgovara već tada kritikom “suviše sljepog pokoravanja, krajnje discipliniranosti i krute regimentacije”, a u članku *Komunistički pokret i inteligencija* iz 1970. piše da je intelektualcu svojstvena ponajprije “spoznajna usmjerenost i odlučno nastojanje da se dođe do što cjelovitije i što bolje utemeljene istine o ljudskom svijetu u cijelosti ili o nekom njegovom dijelu. U tom smislu temeljni poziv i prva dužnost intelektualca jest uporno i sustavno pridonositi stvaranju i održavanju maksimalno razvijene istinite svijesti o prirodi, društvu i samom čovjeku”. Izlaz iz intelektualne kapitulacije do koje dovodi odavanje ideologiji Vrcan naziva u “realnoj mogućnosti izbora i potreba za što potpunijom kritičkom analizom realno prisutnih alternativa i za ispitivanje njihovih mogućih konsekvencija, kao i cijene koja se mora platiti za svaku od nevjerojatnijih mogućnosti”.

Religija, vjerovanje, ateizam

Najobimiji dio Vrcanovog znanstvenog rada čini sociologija religije, o čemu su na skupu govorili Siniša Zrinščak (Pravni fakultet u Zagrebu), Dragoljub Đorđević (Univerzitet u Nišu), Ivan Markešić i Neven Duvnjak (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar) i Zoran Malenica (Pravni fakultet u Splitu). Prema Đorđeviću, Vrcan je bio “sociolog religije svjetskog ugleda”, a u ovdašnjim okvirima smatra da bi se moglo govoriti i o “posebnoj Vrcanovoj školi sociologije religije”, iako se on sam, upozorio je Lalić, nije u znanstvenoj zajednici ponašao samoljubivo okupljajući oko sebe vlastite sljedbenike.

Vrcan je preko dvadeset godina, od knjige *Raspeto katoličanstvo* (suautorstvo, 1980), preko *Od krize religije k religiji krize* (1986) do *Vjere u vrtložima tranzicije* (2001), pisao o vjerovanju i položaju religije u državi te njezinu odnosu s vladajućom ideologijom (onom socijalističkom ili onom nacionalističkom, kada se, riječima Zorana Malenice, “društvene promjene doživljavaju kao pobjeda katoličanstva (religije) nad marksizmom (kao teorijom i ideologijom)”). Njegov je pristup religijskim temama uvijek uključivao kontekst – ključna je tu njegova teza o *politizaciji religije i religizaciji politike* – i one Druge – u raspravama o ateizmu, međureligijskom dijalogu i sl., te bio obilježen racionalnim, analitičkim pristupom. Na

film

skupu su iznesene i kritike njegova pisanja o Bosni i njezinoj konfesionalnosti, pa je, prema mišljenju Ivana Markešića, Vrcan donosio ishitrene zaključke bez dovoljnog poznavanja bosanske kulture, povijesti i međureligijskih odnosa.

Sport, navijaštvo, nasilje

O Vrcanovu doprinosu sociologiji sporta govorili su Dražen Lalić, Dragan Koković (Filozofski fakultet u Novom Sadu), Slobodan Bjelajac (Filozofski fakultet u Splitu), Sunčica Bartoluci (Kineziološki fakultet u Zagrebu) i Ozren Biti (Institut za entologiju i folkloristiku u Zagrebu). Šezdesetih i sedamdesetih godina sociologija sporta u nas gotovo nije postojala, i trebalo je, riječima Kokovića, "pobjediti redukcionizam u doživljaju sporta" te naglasak s biološkog, fizičkoga prebaciti na sport kao fenomen. Vrcan je prvi u članku iz 1971. pozvao sociologe da se "bave i tako trivijalnim stvarima kao što je nogomet", te je sport u svojim kasnijim djelima – knjigama *Sport i nasilje danas u nas – i druge studije iz sociologije sporta* (1990) i *Sport, nasilje i politika* (2003) – promatrao u okviru širih socioloških teorija i nastojao povezivati domaća i inozemna istraživanja na tom polju kako bi se pobjedio znanstveni provincijalizam. Ključne su u njegovu poimanju, istakao je Bjelajac, bile teze o tome da nogomet obiluje društveno uvjetovanim agresijama i da postaje sve manje igra, a sve više poligon za složene društvene utjecaje. Pomoću istraživanja fenomena navijaštva i nasilja Vrcan je istraživao i krizu vrijednosnog sustava društva, ukazivao na marginalan položaj mladih, pokazivao kako se navijački simboli premeću u agresivne političke simbole i sredstva razračunavanja i sl. U raspravi o sociologiji sporta Inga Tomić-Koludrović (predsjednica Hrvatskog sociološkog društva) podsjetila je da je Vrcan bio aktivan sportaš u vrijeme kada je sport u Splitu bio, između ostaloga, i pokazatelj građanske kulture.

U zadnjoj sesiji i završnoj raspravi koje je moderirala Tomić-Koludrović – inače svojim poticajnim komentarima jedna od najagilnijih na skupu, sudjelovali su Ivan Cvitković (Fakultet političkih nauka u Sarajevu), koji se vratio na Vrcanov odnos prema Bosni, Miroslav Artić (Filozofski fakultet u Zagrebu), koji je govorio o Vrcanovim tezama o nacionalizmu, modernoj državi i civilnom društvu, te Sergej Flere (Pravni fakultet u Mariboru), koji je komentirao Vrcanovo istraživanje omladine iz sredine osamdesetih u kojemu se nastojalo dijagnosticirati jugoslavensko društvo u krizi.

Osim znanosti

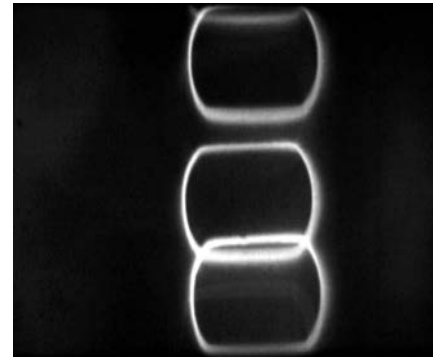
Biografije sadrže ključna mjesta i ključne datume – rođenja, studiranja, zaposlenja, smrti; ključne knjige, suradnje i usavršavanja; ključna područja profesionalnog interesa. U svim tim segmentima znanstvena biografija Srđana Vrcana doista je impresivna. No tako strukturirana ona ne obuhvaća i one ključne socio-kulturne i psihološke točke koje u konačnici pokazuju njegov pravi intelektualni integritet. Vrcanova biografija čitana kao bilješka na kraju knjige, ili kao kamenčić u razvoju sociološke znanosti, čini se znatno osiromašenom. Ona postaje vjernija tek u suglasju s naoko *nevažnim* stvarima – koje su ovom prilikom, nasreću, iskazivali mnogi – kao što su njegov odnos prema rodnom gradu, njegov angažman u kritici i traženju izlaza iz degradacije devedesetih ili pak njegovi dijalozi s neistomišljenicima. I osobito u suglasju s njegovim karakterom, sa snažnim individualizmom i iznimnom energijom da se, bez obzira na okolnosti, do kraja života ozbiljno i beskompromisno piše, objavljuje, misli. ▣

Expanded Cinema na festivalu 25 fps

Sanja Grbin

Nova festivalska atrakcija na Internacionalnom festivalu eksperimentalnog filma i videa 25 FPS *Expanded Cinema* potaknuta je utjecajem novomedijskog i tehnološkog razvoja, koji je doveo do javljanja nove audiovizualne kulture koja zauzima sve veći prostor unutar suvremenih vizualnih umjetnosti. Filmski festivali pokazuju se idealnim mjestom i okvirom za kontekstualiziranje novih praksi koje istražuju fuziju filma, vizualnosti i glazbe, a koja je rezultat razvoja i primjene digitalnih tehnologija koje radikalno mijenjaju načine produciranja, doživljavanja i promišljanja suvremene glazbe i pokretne slike, ali je istovremeno i nasljednik u umjetnosti odavno poznate ideje o vizualnoj glazbi. Audiovizualnim interakcijama doslovno se realizira ideja o proširenom filmu kao živom kinu (*expanded cinema*), a koju su mnogi eksperimentalni i avangardni filmaši uzimali kao prirodno stanje razvoja filmskog medija, i čijoj transformaciji danas svjedočimo.

Muzičko-filmski performansi 25. 26. i 27. rujna u Teatru &TD – "kino za slušanje" – prvi put u Zagrebu donose audiovizualne kolektive koji su "pobjegli" s kinematografskih platna i "proširili" filmsku projekciju glazbenim nastupom uživo. Inspirirani nebrojenim mogućnostima inovativna korištenja starih i novih tehnologija za proizvodnju filmskih vizuala, u rasponu od DJ-iranja s komadićima celuloidne vrpce na prepravljenim 16-milimetarskim projektorima do miksanja piksela i digitalne buke dobivene sofisticiranim softverskim rješenjima, otkrivat ćemo i razotkrivati prethodno nam nepoznate dimenzije i mogućnosti kombiniranja slike i zvuka. Poseban će naglasak biti na mogućnosti interakcije slike i zvuka koje ideju njihove sinkronije premještaju na razinu simbioze slikovnog i zvučnog gdje prestaje biti jasno iz čega proizlaze, generira li zvuk sliku ili je obrnuto, te radi li se možda o jednoj jedinstvenoj cjelini. Preko ruba uobičajenih mogućnosti jest nit vodilja i geslo pod kojim će se to "širenje" i doslovno ravnati, u nepredvidljivu "amalgamskom" smjeru od izvođača-filmaša-muzičara do gledatelja-slušatelja.

Četvrtak 25. 9. u 22 h, Teatar &TD**Telcosystems / Mortals Electric**

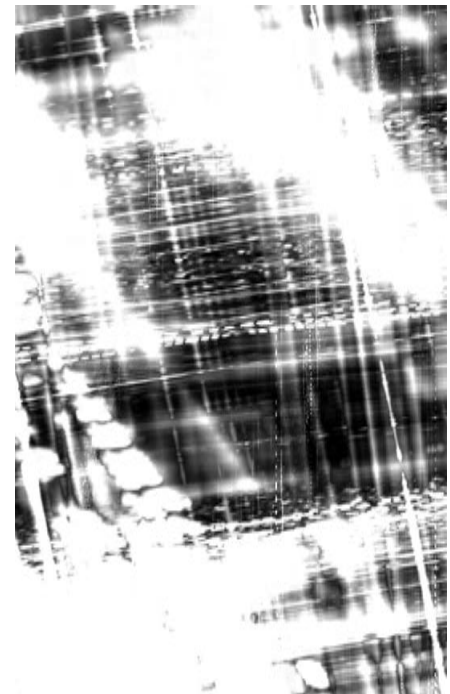
Audiovizualni performans uživo u 5.1 surround zvuku

Nizozemski audiovizualni trio *Telcosystems* pristupa istraživanju slike i zvuka kao jedinstvenoj i nedjeljivoj cjelini, ne razlikujući granice između vizualizacije zvuka i nastanka zvuka iz slikovnog. Performans *Mortals Electric* jest interakcija uživo mnogostrukih slojeva apstraktne slikovnosti, svjetlom isprekidanih organskih struktura nadahnutih ostrim esteticizmom koji je blisko vezan uz tehnologiju kojom se koriste, dubokog strojnog brujanja i valova digitalnog šuma. Bučna provokacija ograničenjima ljudskog osjetilnog aparata otvara novim formama neuobičajenu prostornost od 360 stupnjeva u razornom audiovizualnom iskustvu.

Petak 26. 9. u 22 h, Teatar &TD**LAFOXÉ / Izvedba za četiri 16 mm projektora**

Filmski performans uživo s *found footage* materijalom u širokoekranskom *hyperscope*

Francuski duo *LAFOXÉ* bavi se višeprojekcijskom manipulacijom slike i zvuka uživo na posebno prepravljenim 16 mm filmskim projektorima. Slikovnu podlogu za improvizacijsku igru stvaraju iz 16 mm zvučnih i vizualnih materijala, posuđenih uglavnom iz starijih hollywoodskih filmova, a koji se prethodno podvrgavaju opsežnoj ručnoj laboratorijskoj obradi. Poput slike koju pred našim očima rastavljaju na komadiće, i *sound-track* iznova grade miksanjem optičkih zvukova s originalnih zapisa na filmskoj vrpici, proizvedeći u gledatelja dojam pronalaza u samoj stvari kinematografskog procesa.

Stephan Mathieu / A Static Place

Audiovizualni nastup *A Static Place* temelji se na pločama od 78 okretaja sa samih početaka mehaničkog snimanja zvuka. Ploče se vrte na gramofonu, a njihov se zvuk transformira algoritamskim i entropijskim procesima.

Stephan Mathieu stvorio je jedan od umjetnički najkonzistentnijih opusa u žanru suvremene elektronske glazbe, pa nije čudno što ga je magazin *Wired* proglasio "jednim od najvažnijih laptop umjetnika". Od 1999. do danas objavio je dvadesetak izdanja na najvažnijim muzičkim etiketama, među ostalim i kompoziciju *Radioland*, koju smo imali priliku slušati u Zagrebu 2006. Stoga je još veća čast i naše zadovoljstvo što će *A Static Place* doživjeti svoju svjetsku premijeru upravo u Zagrebu.

Koncert realiziraju Multimedijalni institut i Kultura promjene SC u suradnji s Festivalom 25 FPS

Subota 27. 9. u 22 h, Teatar &TD**incite! / duocentric**

Audiovizualni performans uživo za fragmentiranu elektroniku sive skale

Njemački elektronički duo *incite!* polazi od fragmentacije audiovizualne cjeline u njezine dijelove digitalnim razdvajanjem i raspadanjem ritmičkih aranžmana minimalne elektroničke glazbe te njihovim sinkroniziranjem s apstraktnom videoslikom proizvedenom iz sive skale. Razlamanje, isprekidanje i usporavanje ritmičkih struktura, tragovi izbijanja "električnog otpada" kroz rasprsnuća i nagle provale statičkog šuma te pridruženi duboki bas zvuk i pulsirajući *beatovi* stvaraju zvučnu sliku visokodinamične napetosti. Pridruženi videookoliš nije tek pratnja zvučnom polju, već je ravnopravan dio koji unosi ravnotežu u zaokruženu audiovizualnu cjelinu. *incite!* su za svoje performanse osvojili brojna međunarodna priznanja i nagrade. ▣

Vječno nasmijana žena i vječno nadržani muškarac

Hrvoje Pukšec

Novi film Mikea Leigha jedan je od onih filmova koji podsjećaju da nije svemu kraj i da filmska umjetnost itekako postoji; *Tropska oluja* Bena Stillera trebala je biti ismijavanje holivudskog načina života i snimanja filmova, ali naravno da nije takvim ispala, nego samo film za klinge, za gađanje kolicama

Samo bez brige, režija Mike Leigh; Velika Britanija, 2008.

Pula je bila prepuna obaveza, Motovun je bio preblizu i svaka je pora žedala za odmorom, a Sarajevo je bilo baš usred tog odmora. No u nekakvoj osobnoj križaljci ni u jednom trenutku nije bilo bojazni za novi film Mikea Leigha, *Happy-Go-Lucky* (*Samo bez brige*) jer već se tada znalo da će doći u kina i da će biti prilika i dana da ga se pogleda. I tako, kao i uvijek sa sigurnim stvarima, dogodi se odgađanje i onda se osvrneš oko sebe i shvatiš da si na sveti dan Subotu primoran otići u Hram do kojeg se vozi pola sata, parkira još toliko, a karte kupuju jednako dugo. Najmanja kino dvorana u kojoj se u pravilnim ritmičnim razmacima čuju eksplozije iz one susjedne, a iza leđa se odvija pravi mali rat kolicama dviju zaraćenih dječjih bandi za koje ni jedna *babysitterica* u gradu više ne želi čuti. Roditelji pijuckaju kavu, kupuju satove i kreme, djeca se zabavljaju kako već ona sama najbolje znaju. Ali... za Mikea Leigha nema bojazni. Ni podrhtavanje stolica ni tri kile kokica u zraku ne mogu mu ništa.

Happy-Go-Lucky jedan je od onih filmova koji podsjećaju da nije svemu kraj i da filmska umjetnost itekako postoji, da se nije iscrpila još tamo sredinom prošlog stoljeća. Naizgled ništa u njemu nije posebno, od kostimografije do scenarija, no istodobno sve je nevjerojatno promišljeno i stavljeno u službu cjelokupnog djela. I ta šminka koja je na glumce nanijeta tako da izgleda kao da su se sami šminkali, i ta kostimografija baš svakog, pa i najmanje važnog statista. Scenarij, režija i posebno gluma svoj će pasus itekako dobiti. Tim više jer kad se film ogoli na nekoliko osnovnih rečenica, kao da uopće ne postoji. Imamo englesku učiteljicu nižih osnovnoškolskih razreda - vedru, vrckastu i iznimno pozitivnu Poppy, i imamo tek nekoliko situacija kroz koje ona prolazi. Posao, satovi vožnje, posjet sestri,

izlasci, novi dečko i slobodno vrijeme na trampolinu ili u sali za flamenco.

Poput Carverovih kratkih priča i Leighov posljednji film mogao bi fino zavarati one bez temelja ambiciozne. Zavodljivost jednostavnosti koliko je fatalna toliko je i teško ostvariva, ali Leigh to itekako zna, sasvim sigurno i računa na nju. *Happy-Go-Lucky* je poput mirne površine oceana tamo negdje iznad Marijanske brazde gdje se sve čini jednolično i jednostavno jer dobar je dan, ništa ga naizgled ne može pokvariti, a u biti sve je potpuno drugačije. Iznad najdublje smo točke na planeti i toliko je toga ispod površine da ustvari sve što možemo jest mirno sjediti i piljiti u platno na zidu. Neka sa strane bjesni rat kokica i neka stolice podrhtavaju: ispred nas se odvija nešto vrlo važno, imamo ogromnu malu ljudsku studiju u izvedbi vrhunskog režisera i fenomenalnih glumaca.

Smijati se je lako. Suze se oči, usnice se u potezu prema gore lagano rastvore i pokažu zube, ponekad se naprave rupice na obrazima, ponekad ne. Pusti se nekakav zvuk, jer u kontekstu izraza lica on se gotovo uvijek protumači kao osmijeh i to je to. Nije neka mudrost, ne može se, recimo, uspoređivati sa skokom u bazen s dvostrukim saltom i vijkom od bog zna koliko stupnjeva i bez velikog špricanja prilikom trganja prirodne napetosti vode. Smijeh je jeftin, lagan, uvijek dostupan i pripravan. Ili bi barem trebao biti. Ako je i savršeno namješten, prije ili kasnije bit će raskrinkan, a tada može biti samo gore... Postavivši vječno nasmijanu mladu ženu vječno nadržanom mladom muškarcu, Leigh je postavio paradigmatiku i kroničnu dijagnozu društvu u kojem živimo. Njegova Poppy, koja se toliko smije i veseli svakoj novoj sekundi života, da je lažnjak i da živi u pozi, pred konstantno bijesnom instruktorom vožnje Scottom prije ili kasnije bi se raspala. Baš kao i pred svojim učenicom iz razreda koji mlati sve koji mu se približe ili pred idiotskom mladom *kontroľfrik* svježe udanom i trudnom sestrom. No Poppy ne odustaje, neugodne situacije na svoj način izbjegava ili pokušava riješiti i time koliko zavodi i tjera da je se voli i iznova potvrđuje da je samo i nažalost konstrukt, tlapnja, lik iz filma.

Piramide, zavjere, lijeva polovica mozga. Dan prije *Samo bez brige*, dok traje sukob reda D i reda F, u Zagrebu je bio David Icke. Dok mu je kiša natapala laptop, a projektor svako malo otkazivao suradnju, on je neumorno više od

tri sata objašnjavao kako djeluju tajna društva, kako se stvaraju piramide moći, što nam žele napraviti i kako nam to rade. BAM! Koljeno u glavu! Ali... tek drugi dan. Slučaj je htio (Je li to slučaj? Možda tu leži ogromna znakovitost!) da se u svojim izljevima bijesa instruktor Scott na platnu pozabavi svim tim *ickeovitim* stvarima. Je li on to sve skupa i sam osvijestio pa jadan ne može ništa napraviti ne bi li si pomogao (na što nas je Icke itekako upozorio; da, da!) ili je ustvari papagajski preuzeo *spiku* kojom će zaognuti sve svoje frustracije? Što nam je to Leigh napravio!? Snimio je naizgled pozitivan film, a ustvari podmetnuo novu dozu depresije? Teško. Nije ništa podmetnuo, samo je konstatirao st/ranje stvari.

Filmovi čija se uspješnost ne može razlučiti od uspješnosti glumačkih izvedaba uvijek su posebna poslastica. Objektivno, potrebno je dosta samopouzdanja na svim razinama procesa stvaranja filma. Casting mora biti besprijekoran, redatelj mora vjerovati u ljude koje je izabrao, mora ih znati pripremiti i voditi, a oni sami, glumci, moraju sve zamišljeno provesti u djelo. *Happy-Go-Lucky* je film u kojem je svaki izraz lica bitan, svaka pa i najmanja opaska znakovita. Poput velikog mozaika (ili onih dosadnih *puzzli*!) ništa nije moguće ukoliko komadići *toolovski* ne sjedaju na svoja mjesta baš kako trebaju. Sally Hawkins, glavna glumica ili jednostavno: Poppy, svoj je posao napravila besprijekorno. Sve s njom započinje i završava, prava se drama redovno odvija na njenoj licu. Stvorila je odličan lik kojem se slojevitost prije svega nazire i osjeća, nije artifičijelno postavljena. Na početku se čini poput karikature, nekakve lokalne smijuće luđakinje, ali sa svakom novom minutom daje trunčicu više i dublje, polako ali sigurno stvarajući nezaboravan lik. Naravno, da pored sebe nije imala Eddieja Marsana u ulozi divljeg instruktora Scotta, ne bi došla do tolikog stupnja uvjerljivosti. To dakako vrijedi i u obrnutom smjeru.

Odličan casting, još bolja gluma i sve u sigurnim redateljskim rukama Mikea Leigha: *Happy-Go-Lucky* trenutačno je najbolji film koji se može pogledati u kinu ili, možda točnije, koji se moglo pogledati u kinu. Već je prošli tjedan izguran u *multiplex* zakutke, tko zna što će ga snaći ovaj tjedan. ■

A sada: realnost

Tropska grmljavina, režija Ben Stiller; SAD, 2008.

Ne, *Tropska oluja* nije tutnjila dok je Leigh secirao, to je vjerojatno radilo *Putovanje u središte Zemlje* ili *Kaos u Bangkoku* ili pak posljednja *Mumija*. *Tropska grmljavina* će tu-

tnjati od sljedećeg tjedna i odmah da jednu stvar riješimo: prezimena Stiller, Downey, Black, Cruise, Nolte, Coogan i McConaughey možda zvuče moćno, možda ih se stvarno može utrpati u isti projekt, no to ne znači i da garantiraju odličnu zabavu, ma koliko se trudili mi, oni, njihov redatelj ili horoskop. Komedija je opasan posao, iznimno težak ukoliko se od nje želi stvoriti pristupačan, pametan i zabavan film. Ben Stiller, vrlo dobar komičar i manje dobar redatelj, mogao je ovim filmom napraviti nekakav iskorak, ali za to je trebalo puno više i ideja i hrabrosti. Da, u *Zoolanderu* je dobro ispljusao svijet mode, no istodobno to objektivno gledano i nije preteško. Poput ukrasti klinicu lizalicu (pod uvjetom da klinac nije Chucky, naravno).

Tropska oluja je trebala biti umalo dvosatno ismijavanje holivudskog načina života i snimanja filmova, ali naravno da nije takvim ispala. Teško je gristi onoga tko te hrani, pa makar se zvao Stiller i makar se ogrnuo glumačkom ekipom odabranom *po a la carte* principu "E on je baš ondje bio fora, a i publika ga voli. Ili bi ga trebala voljeti." Druga rečenica u navodnicima ide, podrazumijeva se, na McConaugheyev račun. Stvarno je čudno da takvi trbušnjaci nisu dovoljni za malo bolji uspjeh na blagajnama... Treba ipak reći da je Matthew i ovom prilikom pokazao sav svoj raspon facijalne izražajnosti - zamišljen, zabrinut i sretan, sve jednim potezom (gotovo kao *zoolanderovski* Magnum). Uglavnom, priča ide ovako: to je film o snimanju budžetski i glumački superjakog filma u produkciji megaopasnog producenta i izvedbi hiperkilavog redatelja. Jeez... pa da nije *Tropska grmljavina* parodiranje *Tropske grmljavine*? Toliko su se zaigrali da su postali ono što su trebali razmontirati? Upravo tako.

Apokalipsa danas i *Vod smrti* svakako su bili polazište, ali je zato *Tropska oluja* ispala, htjela to ili ne, najveći magarac u cijeloj priči. O. K., možda Brando stvarno nije čitao scenarij i možda su na setu imali problema s paravojnim postrojbama, no istodobno su i snimili antologijski film. Teško bi se moglo ustvrditi da je to paradigma holivudskog spoja gluposti, nesposobnosti, lakomosti i površnosti. Sreća bi bila doduše da je tomu tako jer onda bismo možda i vidjeli pokoju zanimljiviju dosjetku. Ovako *Tropska grmljavina* ostaje tek slabašan pokušaj s hrpom prvoloptaških fora i tek ponekom uspjelom scenom, odnosno likom (Cruise i Downey Jr.). Film za klinge, za gađanje kolicama, i stvarno je šteta što ne traje malo duže jer onda bi mogli i nekakvu pauzu ugu-rati. Tek toliko da se obnovi municija. ■

Motovunska galerija – u drugom filmu

U drugom filmu, izložba recentne hrvatske umjetnosti iz Zbirke Filip Trade za 10. Motovun film festival, Motovun, 28. srpnja – 1. kolovoza 2008. Izbornici Mihaela Richter i Vanja Žanko

Lovro Artuković, Sofa i Kao da je zvjezdana noć

Jelena Pašić

U sklopu izložbe *U drugom filmu* predstavljene su dvije slike Lovre Artukovića, svojevrsnog *super stara* suvremene hrvatske umjetnosti kojemu je prije nekoliko mjeseci održana retrospektivna izložba u zagrebačkim Klovičevim dvorima. Time je tom slikaru, koji se dobro ubraja u umjetnike srednje generacije (r. 1959), ukazana prilično velika čast kakvu ne dobiva bilo tko. Dakle, što je to s Artukovićem? Čega to ima u njegovim slikama da pobuđuje toliko intenzivan interes već dug niz godina?

Predmetnost i mimetičnost u zapadnom su slikarstvu stotinama godina njegovane kao jedini način izraza, sve do kraja 19. stoljeća. U dvije dimenzije stvara se dojam realnog, trodimenzionalnog prostora koji se otvara pred promatračevim očima. Zatim tijekom gotovo čitavog jednog stoljeća dolazi do traženja novih načina slikarskog izraza, apstrahiranja oblika do granica njihove prepoznatljivosti (pa i preko tih granica), naglašavanja autonomije plošnog slikarskog platna. Moglo bi se ustanoviti da Artuković slijedi upravo slikarsku tradiciju starih majstora, da njegove slike također nastoje stvoriti dojam "prozora" u prostor slike. Nalazimo se pred slikama za koje vrlo lako možemo ustanoviti što prikazuju. On slika sofu koja doista nalikuje pravoj sofii; na platnu je stvoren dojam naboranosti i udobnosti (*Sofa*, 2008). No, je li to doista tako?

Prikazuju li, dakle, Artukovićeve slike to što naizgled tvrde da prikazuju? Rekla bih da ne. Ili barem ne samo to. On ne pokušava natjerati promatrača da zaboravi da gleda sliku, fascinirati ga uvjerljivošću reprezentacije oblika poznatih iz stvarnog svijeta. Upravo suprotno, nastoji iskazati da se radi o prizoru: zasebnom i autonomnom prostoru slike. Tema njegovih slika upravo su one same, odnosno činjenica da su predmeti na njima naslikani. Čak i kada slika prikazuje stvarnu sofuu iz slikareva ateljea, u njezinoj je

prirodi artifičijelnošću. Premda je ovaj motiv slikan po stvarnom, postojećem modelu, samom činjenicom da je sofa naslikana ona gubi vezu sa stvarnom sofom. Na promatraču je da dovrši kreiranje univerzuma slike, vlastitim perceptivnim i spoznajnim sustavom. Odatle i takvi naslovi – *Kao da je zvjezdana noć* (2007). *Zvjezdana noć* je zapravo projekcija na platnenu tkaninu koju umjetnik vlastitim slikarskim priborom i metodama uprizoruje na platnu slike. Možda je osnovnu ideju tih slika najbolje izrazio upravo sam umjetnik: "Slika je jednostavan, najčešće četverokutan predmet koji zauzima određen prostor u stvarnom svijetu. No ono što je naslikano na njegovoj površini ulazi u prostor koji postoji paralelno sa stvarnim, u prostor koji je izgrađen našim htijenjem da stvorimo vlastiti svijet unatoč stvarnome. Sve materijalne vrijednosti i duhovna značenja što ih za nas ima taj jednostavni predmet postoje samo u našem paralelnom, umjetnom prostoru".

**Kristina Lenard,
*Leonardo***

Dunja Martić

Sami sebe doživljavamo simetričnima, no jesmo li uistinu takvi? Rad *Leonardo* nastao je neobičnim spajanjem fotografija dviju lijevih i dviju desnih polovica lica dječaka. Na taj način umjetnica Kristina Lenard dobiva dva lica koja su, svako za sebe, potpuno simetrična. Taj svojevrsan diptih prikazuje portrete autoričina nećaka Leonarda, koji na prvi pogled ne odaju dojam manipulacije. Pogledamo li malo bolje, ona zrače neprirodnošću postignutom savršenom simetrijom. Bijela podloga i odjeća dječaka te prezentacija djela u *light boxu* potenciraju taj dojam. Osim što su lijeva i desna strana svakog lica potpuno jednake, svako je za sebe različito i nismo više sigurni gledamo li istu osobu, blizance, klonove ili jednostavno igramo igru "pro-nadi razlike". A razlike su nevjerojatne.

Gotovo da svaki prikaz Leonarda ima svoj karakter. Takav odnos uvjetovan je fizionomijom modela, ali je i dodatno naglašen intervencijom umjetnice na model, na primjer češljanjem. Tako da, promatramo li fotografije duže, dobivamo dojam da je lijevi dječak nemirne naravi, a desni nešto mirnije. Jedno lice tako izgleda izduženije, a drugo zaobljenije... Takav je odnos vidljiv i na radovima *Ivan* i *Stipe*, koji pripadaju istom ciklusu. Uz dio ciklusa *Fotosinteza* u kojem uz pomoć Photoshopa modificira fotografije, autorica veže i ciklus fotografija na kojima pronalazi ili formira simetrične motive, koji izgledaju kao da su kompjuterski obrađeni. Motivi kojima se koristi jesu voće i cvijeće, biljke te interijeri. Načine obrade fotografija iz tog ciklusa umjetnica objašnjava sama: "Koristim dvije metode. Na portretima uglavnom manipuliram u Photoshopu. Primjerice, portret čovjeka frontalno okrenutog kameri podijeljen je na lijevu i desnu polovicu. Kako sam snimila po dvije fotografije, one su spojene kao portreti dvije lijeve i dvije desne strane lica. Druga metoda je oprečna ovoj. Objekte postavljam u prostor i fotografiram ih, a prizor je ovdje manipuliran već mojim postavom tako da izgleda nestvarno."

**Ines Matijević, Suzana
*gleda strance***

Ivan Žaja

Na crtežu Ines Matijević prikazane su tri ljudske figure u kupaonici. Nagi muškarac stoji djelomično ulazeći u kadar, a pored njega žena izlazeći iz kade djelomično zaogrnutu ručnikom čini vrh piramidalnog kompozicijskog odnosa zajedno s drugim muškarcem koji sjedi na stolici u podnožju desne strane, gotovo izostavljen iz kadra. Riječ je o sceni iz Biblije, točnije iz Starog zavjeta, knjige proroka Danijela, priči o mladoj djevici Suzani koju zbog njene ljepote počnu pratiti dva starca

10 godina Zbirke Filip Trade za 10 godina Motovuna

U povodu jubilarnog Motovun film festivala (MFF) organizirana je izložba recentne hrvatske umjetnosti: posljednjih 10 godina Zbirke Filip Trade za 10 godina MFF-a. Grad je pet dana bio mapiran ne samo filmskim programima nego i izložbom. Izložba, međutim, nije shvaćena samo kao popratni sadržaj festivala koji na njemu parazitski egzistira. Prije je organizirana kao sredstvo mapiranja "drugog": arhitektonske tradicije, obrazaca kretanja i memorije prostora. Zabilježila je heterotopski moment Motovuna i obilježila festivalski život grada u specifičnom vremenu i privremenim nastanjivanjima prostora: galerije Pet Kula, Puškarnice, Ispod još manjeg kina, Ispred kina Bauer, VIP vrta. Primjerice, Puškarnica je strateški najpovoljnija točka grada od njegova utvrđenja, kasnije korištena za izlaganje puški, te posljednjih nekoliko godina neiskorištena. Revitalizirana je za potrebe izložbe, i za moguće buduće upotrebe. U njoj su bila izložena dva kauboja u prirodnoj veličini: *Okršaj* autora Ivana Fijolića. Kao jedan od punktova sastajanja identificiran je Hotel "Kaštel", istovremeno mjesto smještaja gostiju, jutarnjih sastanaka MFF-ova *Staffa*, *pressica*, s VIP vrtom za javna događanja. U vrtu se uklopila *Crvena stijena* Siniše Majkusa. Centralno mjesto akcije bio je Crveni trg, gdje su se održavale glavne projekcije na otvorenom, te projekcije u dva manja kina: Još manje kino i Bauer. Prilazni prostori kinima pretvoreni su u privremene izložbene prostore/točke informiranja i usmjeravanja publike prema galeriji. U svim su prostorima naizmjenično od 10 do 11 sati dnevno radili stručni suradnici. Svaki stručni suradnik proučavao je literaturu i podatke dostupne na internetu o umjetniku po vlastitom izboru s čijim radovima je u neposrednom doticaju na izložbi. Svaki dan organizirana su i vodstva izložbom, zamišljena kao jednosatni dijalog s posjetiteljima. Tako su se razvili i pismeni uradci koje vam predstavljamo. Osnovni cilj ovih tekstova jest bilježenje individualne percepcije radova u specifičnom kontekstu izložbe u kratkom periodu. Služe kao dokument procesa rada u protu-mjestu, svojevrsnoj "učinkovito ostvarenoj utopiji u kojoj se stvarna mjesta, sva ostala stvarna mjesta koja možemo naći u kulturi, simultano reprezentiraju, osporavaju i izokreću" (Michel Foucault, *Des espaces autres*, 1967).

obuzeta požudom. Kada jednoga dana u potaji prateći Suzanu u njenom vrtu na kupanju shvate da predmet njihove izopačene strasti otpušta sluge i ostaje sam, prilaze joj te je ucjenjuju optužbom za preljub ako ne zadovolji njihovu seksualnu požudu. U ono doba takva optužba značila je smrtnu kaznu. Suzana vođena moralom odbija im se prepustiti te ostane na milost i nemilost "pravde" patrijarhalnog društva na principu "moja riječ protiv tvoje". Na suđenju intervenira Bog udijelivši mudrost mladom Danijelu koji pohotne starce lovi u laži.

Tradicionalni ikonografski prikaz tog biblijskog prizora varijabilno se koncentriira na dramu ili golotinju, dok u kasnijim periodima fokus ostaje uglavnom na Suzani. Uzimajući Guercinovo djelo *Suzana i starci* iz 1617. kao bazu za komparativnu analizu, počinjemo jasno razumijevati razlike. Guercino protagonisti smješta u vrt, svoju Suzanu nesvjesnu pogleda na kľupu usporenih pokreta, a svoje starce sakrivene iza grmlja u pokretu, uzbuđene i sretne što im je predmet njihove žudnje prezentiran. Scena izgleda poput trenutka kazališne predstave. S druge strane Ines Matijević, rabeći fotografiju kao predložak za crtež, preslikava današnju stvarnost i unosi vlastitu intimu direktno u rad upotrijebivši osobe iz svog privatnog života kao protagoniste prizora. Transformira tradicionalne odnose, izuzima interakciju likova do te mjere da jedino Suzana postaje svjesna prisutnosti "staraca". Pokazuje to diskretnim pokrivanjem svog nagog tijela simbolički tražeći svoje pravo na privatnost. Zadržava mirnoću stava bez grča, straha i iznenađenja, kao i starci koji, jedan nag, a drugi odjeven, u potpuno prirodnim pozama stoje bez osjećaja krivice kao da nam žele reći da je voajerizam, seksualna perverzija, laž i ucjena nešto s čim se moramo pomiriti, nešto općeprihvaćeno, nikako znak slabosti i zastranjenja. Promišljanje problematike položaja žena očituje se u

razlikama od tradicionalnog likovnog načina prikazivanja. Iako junakinja, Suzana redovno završi relativizirana i pretvorena u objekt. Autorica taj odnos invertira, ispravlja hijerarhijsku strukturu vraćajući Suzanu na vrh. Djelomično izuzeti iz kadra, starci postaju ono što zaista jesu, simboli negativnih ljudskih osobina i postupaka. Simboliku kružnoga kadra možemo čitati kao oko objektivna, dodatan motiv medijskog iskriřljavanja istine i navike prezentacije informacija izvan konteksta. ■

Duje Jurić, *Pet kovčega i R.R.J.C.*

Irena Gessner

Duje Jurić je na izložbi *U drugom filmu* još jedan od predstavnika srednje generacije suvremenih hrvatskih umjetnika. O njegovu slikarstvu moglo bi se govoriti mnogo, no ono što ga dobro a koncizno opisuje jest sintagma "slikarstvo reda". Duje Jurić najčešće se izražava kroz medij akrila na platnu, ali i u kreaciji ambijenata ili rekreaciji *ready-made* objekata zadržava slikarski pristup. Njegova platna ispunjavaju osnovni geometrijski oblici koji nizanjem slojeva stvaraju optički privid trodimenzionalnosti, a efekt je najsljčniji mreži isprepletenih računalnih silnica. Poanta je pak da kroz proces stvaranja on gradira misao koju s vremenom sve više reducira i sažima na osnovne pojmove.

Izniman angažman u recentnim radovima Jurić pridaje i oblikovanju ambijenata. Promišljanje pojma prostora, mogu-

SUVREMENA UMJETNOST, 10. MOTOVUN FILM FESTIVAL

U DRUGOM FILMU

ćnosti njegove manipulacije, interakcije s okolinom i slično, on u ambijentima sažima u tri segmenta. Prilagođava se u potpunosti prostoru, plohe rastvara mrežom linija (kao i u slikarstvu na platnu) koju prema određenom ritmu obljepľuje samoljepľivim naljepnicama, u boji koja je nužno u kontrastu sa zidnom bojom. Time postiže svojevrsni 2D okvir koji tek uvođenjem trećeg segmenta – *blacklighta* (UV svjetiljke iz jednog izvora) prelazi u 3D. Tako stvoreni umjetni ambijent privremena je platforma za promišljanje slikarskih granica, svjetlosnim manipulacijama percepcije. Jurić je u nekolicini svojih radova odao izravno priznanje kolegama koji za njega predstavljaju protagoniste suvremene umjetničke scene. Primjerice, stvara djelo *Ēditina vitrina* – *ready-made* objekt, drvenu vitrinu koju je naslijedio od umjetnice nedugo prije njezine smrti. Taj rad potaknut je tim iskustvom gubitka – prijateljice i kolegice čije stvaralaštvo iznimno cijeni. I u tom radu pribjegava redukciji pojmova i oblika, na uskim trakama akrilnim bojama ispisuje početne riječi rečenice koje izvlači iz tekstova knjiga koje su mu u trenutnom fokusu i pod čijim je dojmom.

Rad *Pet kovčega* dio je serije koja je nastajala niz godina, a koja predstavlja njegov odgovor na sveprisutan trend prisilne i neočekivane prostorne migracije ljudi koje su započele početkom devedesetih u Hrvatskoj u kontekstu rata. Okružen čestim prizorima ljudi s kovčezima koje je viđao u medijima ili usput na cesti, Jurić tim načinom odlučuje izraziti svoju empatiju. Po zagrebačkim ulicama i na odvozima glomaznog otpada on sakuplja napuštene kovčege – predmet koji je jasan simbol putovanja. Kovčege akrilnim bojama premrežuje vertikalnim i horizontalnim linijama na kojima ispisuje riječi početaka rečenica iz knjige koja mu je u procesu nastanka rada dodatni izvor inspiracije. Istom se metodom koristi na slici *R.R.J.C.*, koja u samom nazivu izražava sintezu te ideje, s time da u tom radu spoj forme i teksta ne prelazi granice slikarskog platna. Sintagme koje postiže nisu razumljive, ali je poanta jasna. Prisutnost reduciranog jezika jednaka je prisutnosti reduciranih oblikovnih formi. ■

Kristian Kožul, *Discoware i Asylum*

Josipa Lulić

Ravnodušnost nije opcija u sretu s radom Kristiana Kožula. Umjetnik svojim radovima provocira, što je vidljivo iz reakcija slučajnih prolaznika ili namjernika,

kao i nakon dugog promatranja ekipe *U drugom filmu* koja provodi sate s tim radovima, gledajući ih i promišľajuci. Pred Kožulovim radovima iz ciklusa *Discoware* i *Asylum* svi se zaustave. Apliciranje vizualno primamljivih perlica, perja i blistavih stakalaca na invalidska kolica ili noćnu posudu iz ciklusa *Discoware* doživľava se u prvi tren kao dobar vic, nasmijava, rastužuje i začuđuje, a zatim stvara nelagodu, kada promatrač uvidi da je ono što gleda zapravo ortopedsko pomagalo. Navikli smo te predmete ignorirati ili od njih odvrćati pogled, a Kožul nam ih na prijevartu nameće, čini ih sjajnim i privlačnim, kao što svjetlucave stvari privlače djecu ili ptice, tako da ustuknemo kad se uhvatimo da zapravo pažljivo promatramo invalidska kolica, štake, noćne posude ili kahlicu.

Asylum je zrcalna slika *Discowarea*, obrnuto proporcionalna igra funkcije i dekoracije. Pored tog rada posjetio je zadržavaju kraće. Crna koža, zakovice, šiljci i lanci, prve asocijacije su sadomazohistička pomagala ili sprave za mućenje koje intrigiraju ili odbijaju, ali stvaraju posebnu nelagodu tek kad upadne u oči funkcija (kolijevka, hranilica, hodolica), a ne dekoracija predmeta. Tada se mentalne slike koje se javľaju u kontekstu fetišističke odraslosti preslavjavaju sa svojom suprotnosti: nevinosti i nježnosti djetinstva. Galerijom su prošli ljudi koji su se žurili na film komentirajući međusobno kako je netko izložio S/M pomagala, kao i ljudi koji su se zaustavili na trenutak mijenjajući izraz lica kako su primjećivali više detalja. Neki su se na Kožulove radove vraćali vodeći prijatelje i svaki su put vidjeli nešto drugo. Nama, koji smo sjedili satima uz te radove, svaki pogled, svaki pročitani tekst i svaka reakcija publike otkrivala je nove priče i budila nove asocijacije. Prvenstveno smo razmišľjali o onome što je u radovima odsutno, a Kožul problematizira: o tijelima. Razmišľjali smo o diskotekama, i koliko je politički nekorektno i provokativno vezivati svjetlucanja disko kugli plesnih podija s pomagalima za ljude koji se ne mogu s lakoćom ili uopće kretati, koliko se tim ljudima i posebno njihovim tijelima inače bavimo i koliko su vidljivi. Koliko odbijamo razmišľjati o stvarima poput načina obavljanja nužde ili kako zapravo izgledaju naprave koje im pomažu u kretanju i koje su u njihovim životima snažno i svakodnevno prisutne.

Asylum je riječ koja u engleskom jeziku uz ostala ima i značenje umobolnice, i to umobolnice poput one iz *Leta iznad kukavičjeg gnijezda* gdje vežu bolesnike uz krevete. To remenje Kožul aplicira na kolijevku i hranilicu dajući na taj način djetinstvu dimenziju zatočeništva, ne prostora za slobodan rast i razvoj individue, nego razdoblja u kojem se osobu kalupi, nameću joj se društvene norme na opresivan i mučan način. Koja god razmišľjanja pobudili, posjetitelj, nakon

vizualna kultura

što je vidio Kožulove radove, izlazi iz izložbenog prostora obogaćen nekim novim iskustvom i novim saznanjima. ■

Ines Krasić, *California Dream Unisex*

Marta Haraminčić

Fascinantna je i frapantna sličnost između nekoliko umjetničkih uradaka koji su se našli u isto vrijeme na istoj lokaciji motovunskog brda: rada Ines Krasić *California Dream Unisex*, filmova *Polyester* Johna Watersa i *Sirena* redateljice Anne Melikian te koncerta grupe T.B.F. Rad Ines Krasić interaktivna je umjetnička instalacija koja se sastoji od sobnog bicikla čijim pedaliranjem posjetitelj pokreće platnenu traku ispred sebe na kojoj se nalazi "središnja radnja". Ovdje, kao i u većini svojih radova, koristi se principom interaktivnosti kojim nastoji aktivno uključiti gledatelja te mu dati neku vrstu neposrednog iskustva. Budući da je instalacija u cijelosti vidljiva tek u momentu aktivnog sudjelovanja posjetitelja, možemo zaključiti da nas umjetnica gotovo trikom navodi da i mi postanemo dijelom rada. Vrtjom se platno repetitivno okreće i otkrivaju se motivi preuzeti iz popularne kulture. Tako se izmjenjuju motivi *pin-up* djevojaka koje izviru kao plod iz klasa kukuruza, lik Supermana, statua Oscara, kojima usput problematizira i ironizira reprezentacijske prakse dominantnog patrijarhalnog potrošačkog sustava, zatim tijela anoreksičnih i pretelih djevojaka, *junk-food* i hamburgeri, različite tablete, ruka majmuna s pištoljem u ruci, sekvenca prejedanja, lik Monike Lewinsky u trenirci s bocom vode kako vježbajući pokušava smršaviti: afera aktualna u vrijeme nastanka rada, te poznata fotografija skulpture američkog umjetnika Duanea Hansona *Žena s kolicima za kupovanje* iz 1969. godine.

Čitav rad kroz naglašenu upotrebu marketinške strategije govori o medijskom i reklamnom nasilju kojemu smo neprestano izloženi. "Reklame nam govore tko smo i što bismo trebali biti. Prodaju se vrijednosti, predodžbe, romanse, ideali ljubavi, seksualnosti, uspjeha, stvaraju se lažne potrebe" – ističe i sama autorica. Ironično poigravanje sveprisutnim jezikom reklama provlači se na razne načine i čitavim filmom *Sirena* ruske redateljice Anne Melikian. Želje i smjernice središnjeg lika Alise konkretno ziru se reklamnim sloganima na jumbo plakatima, npr. "Follow Your Star", "Progress Depends On You", "Toward Your Desires", "It Is Good To Be At Home". Ona radi kao hodajuća živa reklama za mobitele i pivo, naposljetku postaje zaštitno lice kampanje poslovnog projekta svoje simpatije, mladog moskovskog poduzetnika koji se obogatio prodajući zemljišta na Mjesecu bogatim Rusima pod sloganom "The Moon for Everyone".

Načelno pitanje angažirane umjetnosti sama autorica duhovito komentira: "pedalirajući, tj. konzumirajući art – skidaš kalorije. Može li biti većeg angažmana?" Umjetnica nam putem naših uobičajenih aktivnosti, poput npr. vožnje sobnog bicikla ispred omiljenog kućnog ljubimca – televizora, servira

sliku društva u kojem živimo, na direktan nas način suočava s njime, kao svojevrsno ogledalo nas samih i naših života, hipokrizije potrošačkog društva u kojem živimo, koji kritiziramo, ali i čiji smo stalni korisnici i sukreatori. ■

Nika Radić, *Pauza Stilovi*

Dunja Bahtijarević

Komunikacija je samo donekle moguća, smatra kiparica Nika Radić. Riječi mijenjaju misli, pa ono što uspijemo prenijeti uvijek odstupa od onoga što smo zamislili reći. Nesporazumi su tako sastavni dio komunikacije, sasvim neizbježan, i jedino što možemo činiti jest trajno nastojati da smanjimo učestalost njihova pojavljivanja. Osim zbog nesklada između mišljenog i izrečenog te relativno banalnih slučajeva buke u komunikacijskom kanalu, do nesporazuma može doći i zbog odsutnosti ili nedostupnosti neverbalnih elemenata komunikacije poput mimike i gestikuliranja, primjerice tijekom telefonskih razgovora ili u pisanim oblicima obraćanja. Rad tematizira obrnut (i, važno je napomenuti, umjetan) slučaj u kojem upravo neverbalna komunikacija ima glavnu ulogu jer je do verbalnog dijela poruke nemoguće doprijeti.

Izrežavši iz snimke poduzetog monologa sve sekvence koje nose značenje, sve izraze koji čine smislenu govornu poruku, umjetnica je dobila petominutni video uradak sastavljen jedino od izmjena različitih izraza lica, zastajkivanja u govoru i zamuckivanja – dijelova svake poruke koje ponekad i ne osvjescuemo iako nikada ne izostaju. Takvim postupkom ti se elementi ističu, vraća se pozornost na njihovu prisutnost, ali i na značenje koje oni neizostavno nose i koje podupire verbalni sadržaj poruke. Premda se čini da smisao tako iskrzanog govora nikako nije moguće razumjeti, preostali neverbalni dijelovi ipak prenose bitan dio poruke odražavajući emocije govornice, napor koji ona ulaže kako bi smisao što uspješnije prenijela

te uzastopne pokušaje da se prisjeti detalja ili da što preciznije formulira ono o čemu govori. Nakon odgledanog videa mi ne znamo što je rekla, ali znamo kako je govorila i kakvo je djelovanje pripovijedanje na nju imalo. Monolog nije ogoljen samo od konteksta oblikovanog sadržajem poruke, nego i od konteksta prostora – govornica je prikazana u krupnom planu, kose sklonjene s lica i bez šminke, na bijeloj podlozi. Time je pažnja svačena s privlačnosti pokretne slike na zvuk, ono što se izgovora, što je, paradoksalno, upravo ono nerazumljivo. Činjenicom da možemo razumjeti samo ono što vidimo rad dobiva na slikovnosti, postaje srodniji ulju na platnu nego tekstu na papiru. Taj zanimljiv odnos između slike i zvuka, njihovo ispreplitanje, te borba koju vode za pozornost gledatelja bitna su odrednica ovog rada. ■

Marko Tadić, *Storyboard 3*

Ana Kutleša

Rad Marka Tadića *Storyboard 3* izložen je u predvorju Kina "Bauer" zajedno s radovima još triju hrvatskih umjetnika/ca: Tomislava Brajnovića, Vlatke Horvat i Ivana Kožarića. Izloženim radovima zajednička je upotreba jezika u vizualnoj umjetnosti, iako na različite načine i s različitih tematskih rakursa. Marko Tadić već naslovom nagovijšta fokus svojih radova: u engleskom riječ *storyboard* označava niz skica i crteža koji prate radnju televizijskog ili filmskog scenarija, dakle nužno pretpostavlja narativni tok, a osim toga podrazumijeva i drugi medij koji je "prijevod" – vizualna bilješka temeljena na literarnom scenariju i knjizi snimanja. Tadićev *storyboard* to uistinu jest, s jedne strane skup slikovnih naracija u kojem su slikani/crtani/kolažirani elementi upotrijebljeni kao sustav znakova, a s druge strane "prijevod", s obzirom na to da se radi o znakovima transformiranim u procesu ispisivanja, iscrtavanja, skiciranja. Znakovni sustav Tadić kreira od raznorodnih elemenata; slike, slova,

skice, mrlje, plohe neprekrivene daske koju koristi kao podlogu – ravnopravno funkcioniraju dokidajući konsenzusnu klasifikaciju znakova.

Svojim znakovima umjetnik se propituje njihovu formu i sadržaj slikajući slova i pišući sličice, istovremeno ih tretirajući kao izgovor za samosvrhovito igranje i užitek u procesima stvaranja, i kao označitelje pojmova iz kolektivne svijesti, pop kulture, povijesti umjetnosti ili glazbe. Hiperlinearna višeznačna priča koju stvara inspirirana je podjednako srednjovjekovnim imaginarijem, *trash* estetikom američke popularne kulture pedesetih, električkom glazbom... Naizgled ležerna i vesela, pri pomnijem gledanju/čitaju priča poprma morbidniji karakter apokaliptične vizije u kojoj znakovi postaju znamenje, a usamljeno oko Sveznajući Sveprisutni. ■

Mato Vekić, *Žene (Teroristkinje)*

Nina Pisk

Na slici *Žene (Teroristkinje)* odmah prepoznamo specifičan Vekićev rucopis; karakteristične prigušene boje, čestu upotrebu akromatske palete te upotrebu šablona u stvaranju ornamentalnih dijelova, koje onda grebe, šara, premazuje ili utiskuje. Preko platna impozantnih dimenzija dominiraju naslikane plošne figure, koje kao da su nalijepljene na sivu pozadinu te su bez prostorno-vremenske odrednice. Protagonisti slike svedeni su na apstrahirane plohe, ali gledatelj ih ipak prepoznaje kao žene islamske vjeroispovijesti zahvaljujući identifikacijskom simbolu feredža. Puške, koje na slici nisu na prvi pogled uočljive, daju novo značenje likovima – kategoriziraju ih kao žene koje idu u sukob. Motiv puški i feredža stvaraju put interpretaciji u kontekstu borbe za religiju. Ta dva elementa ujedno su i jedine odrednice njihova identiteta. Likovi se gotovo ne razlikuju jedan od drugog (osim po visini), a jedini dio lica koji se inače nazire od ispod feredže, oči, sveden je na nekoliko tankih poteza, i gotovo jednak kod svih.

Postavlja se pitanje na koji način mi percipiramo islam i terorizam. Da li na način kako je to prikazano na slici, u kojoj individualac ne igra nikakvu ulogu, već je dio kolektiva i sveden samo na jedan entitet lišen posebnosti i karaktera. Ili se autor suprotstavlja upravo takvu stavu? Vekić žene na svojoj slici svodi na razinu znaka, odnosno simbola. O simbolima autor kaže: "Simbol je link za vječnost i uvijek je upotrebljiv. On je most kojim se približavala, tumačila čovječnost, dok je upućenima razotkrivao vrhunaravnu zbilju. No, njegova je pojavnost ranjiva i lako klizne u amblem kojim se manipulira i zlorabi, koji se konačno rastače u ornamentalizmu". Ova slika dio je Vekićeva ciklusa *Duše*. Tom ciklusu pripada i slika *Muškarci (Builderi)*. Kao i na *Ženama (Teroristkinjama)*, ta dva lika gotovo su potpuno jednaka, i lišena identiteta. Učinjen je i korak dalje, i lica su posve prazna. Vekić se ponovno okreće temi stereotipa, ali ovaj put stereotipima vezanim uz tijelo i percepciju istoga. ■

Odmak, devijacija i distorzija

Silva Kalčić

Izložba koja sučeljava dvije sveprisutne discipline vizualne kulture i efemerne svakodnevnice: modu i arhitekturu

Skin+ Bones, Parallel Practices in Fashion and Architecture, Somerset House, London, Velika Britanija, od 21. travnja do 10. kolovoza 2008. godine

Izložba *Koža+Kosti, Paralelne prakse...* u suradnji Muzeja suvremene umjetnosti, Museum of Contemporary Arts (MOCA) u Los Angelesu, i institucije Somerset House u Londonu sučeljava dvije vrlo uzbudljive, vidljive i sveprisutne discipline vizualne kulture i efemerne svakodnevnice: modu i arhitekturu, kao takozvanu "drugu" i "treću" čovjekovu kožu. I moda i arhitektura štite i pružaju *sklonište* tijelu, istodobno bivajući načinom izražavanja, komuniciranja identiteta – osobnog, političkog, religijskog ili kulturalnog.

Iako različiti u veličini, procesi koji vode do nastanka odjevnog predmeta ili objekta zgrade mogu biti, i jesu, isti ili slični, začeti na dvodimenzionalnoj plohi papira ili ekranu te opstajati u postajujući tijelom. Arhitektura i odijelo nastaju iz potrebe, od jednostavnih i improviziranih rješenja, dobivajući u povijesti čovjeka i u njegovo pretpovijesno doba estetske, simboličke, programske i ekonomske suplemente, odnosno pridodana značenja otjelovljena u materijalu. Kanelire grčkog stupa prizivaju drapiranje hitona, ikoničke vunene tunike koja se, kao jedan komad tkanine bez šivanja, omatala oko tijela te učvršćivala fibulom. Paralelan primjer jest recentni projekt (iz 1995., nezavršen) arhitektonskog tima Office Da: ponovno je pročelje od opeke načinjeno s pomakom, tako da kaskadom nabora podsjeća na tkaninu drapiranu na organolikom tijelu.

Gotička sklonost izrazitoj vertikalnoj liniji dominantna je na arhitekturi i proporcijiranju ljudskog tijela u kasnom srednjem vijeku; žene su (poput Gioconde) izbjivale obrve i kosu iznad čela te nosile stožaste frizure, tzv. *hennine*, kako bi postigle ekstremnu vertikalnu samih sebe. Armatura krinoline, koncentrični krugovi metalnih obruča podsjećaju na konstrukcije kupola, ili konstrukciju prve građevine načinjene od prefabriciranih dijelova, nastale montažom, a ne gradnjom – Paxtonove Kristalne palače (London, 1851.). Istodobno se masovna proizvodnja, izumom šivaćeg stroja, počinje vezivati i uz odjevnu industriju. Sve do 19. stoljeća kalupi za lijevu i desnu cipelu identični su, poput kalupa za pravljenje opeke. Zgrada robne kuće Selfridges u Birminghamu arhitektonskog ureda Future Systems (2003.)

izravno je nadahnuta pop-haljinama Paca Rabanna iz šezdesetih, od metalnih diskova povezanih karikama, a pritom je *prazno*, koža koja prosijava u kompeticiji s igrom odraza, umnažanja i konveksnih iščašenja slika stvarnosti na metalu, sastavni dio kreacije cjeline.

"Urbani nomad"

Organske forme secesijskog ornamenta podsjećaju na dominantnu siluetu žene u to doba, kroz modu Paula Poireta, da bi potom s odjeće i zgrade bio uklonjen ornament prema postulatu Adolfa Loosa ("Ornament je zločin", osim ako je kulturološki i tradicijski utemeljen, poput tetovaže papuanskih Indijanaca) u ranom pokretu moderne.

Monokromnost zgrade Le Corbusiera prisposobiva je minimalizmu male crne haljine Coco Chanel i otvorenim strukturalnim elementima kreacija Cristobala Balenciage, kojima autor rješava funkcionalne probleme, odnosno promišlja svrhovitost odijela, i nesvrhovitost, osim kao simboličkog sustava, mode (još je Shakespeare rekao da odjeću prije iznosi moda nego ljudi). Nakon kolorističkog *krika* postmoderne arhitekture i mode osamdesetih u idućem desetljeću paleta se stišava, reducira na crnu ne-boju (nešarenu boju) te smeđu i mornarsko plavu. "Barokne" tendencije (ka preobilju) ciklički se izmjenjuju s minimalističkim primiranjem vizualnog inventara i, paralelno, temperameta epohe, kroz povijest oblikovanja. Draperija može postati zid, i ponovno zavjesa (Shigeru Ban, *Curtain Wall House*, 1993 – 1995), pelerina može služiti, i jest nekoć, u doba pješačkog hodočašćenja, kao pokrivač ili prostirka za spavanje (prema načelu multifunkcionalnosti).

Izložba za polazišnu točku uzima rane osamdesete, vrijeme značajnih pomaka u arhitekturi i modi, u ozračju dekonstruktivističkog tretmana odjevnog predmeta *postpunka* (uostalom, uslojavanje raspoređenih rukava košulja nalazimo na njemačkoj gospodi u 16. stoljeću) i početka snažne individualizacije nositelja te *cross-overa*, interdisciplinarnosti odnosno ukidanja podjele na discipline (metodologije i medije). Grupa bivših studenata Architectural Association u

Londonu 1983. osniva Nato – Narrative Architecture Today, na čelu s mentorom Nigelom Coatesom. Inspiraciju članovi Natoa crpe iz ulične kulture i mode (tako je dizajnerica Yeohlee Teng osmislila termin "urbani nomad" kako bi opisala utjecaj urbanog okoliša na dizajn odjevnih predmeta koji su jednostavni, u kojima je lako putovati, mijenjati mjesto i nositelju pružaju osjećaj, gotovo sigurnost skloništa, umjesto tradicionalnog poimanja prostora doma), ikonografije noćnih klubova i kulture magazina, "robnih marki" *Face* i *i-D*, a pogotovo časopisa *Blueprint* koji izlazi od 1982. u formatu tabloida, s velikim fotografijama, integrirajući i blago satirički tretirajući razna područja vizualne kulture i supostojeće stilove.

U MoMA-i (Museum of Modern Art) u New Yorku 1988. godine održana je izložba *Dekonstruktivistička arhitektura*, koja začinje ideju dekonstrukcije u arhitekturi (kao "... an architecture of disruption, dislocation, deflection, deviation, and distortion") polazeći od filozofijske misli Jacquesa Derride, paradigmatičkog Parca de la Vilette Bernarda Tschumija izgrađenog na sjeveroistočnom obodu u Parizu (1982) i sinteze dvoga, u teoriji i praksi, Petera Eisenmana. Iste godine, 1982, na MIT-u (the Massachusetts Institute of Technology) održana je izložba *Intimate Architecture: Contemporary Clothing Design*, na kojoj je kustosica Susan Sidlauskas formalni aspekt odjeće prezentiranih kreatora promišljala na način arhitekture, odnosno s obzirom na njezinu (arhi)tektoničnost. Osamdesetih modni dizajn radikalizira nova generacija kreatora, Comme des Garçons (japanska modna kuća na čelu s Reiom Kawakuom), Yohji Yamamoto i Miyake Issey, što dalje nastavlja činiti iduća generacija s Martinom Margielom,

Husseinom Chalayanom i Viktorom & Rolfom kao najradikalnijim predstavnicima. Njima je, kao i arhitektima stasalima devedesetih, na raspolaganju tada sasvim nova tehnologija projektiranja, uz pomoć kompjutera, što im omogućuje gotovo dječje razuzdanu tvorbu sasvim novih kompleksnih tekstura i izlomljenih, asimetričnih i fraktalnih formi te ukidanje tradicionalnog razlikovanja konstrukcije i ovojnice (kostiju i kože), koja je u slučaju zgrade *pročelje*.

Geometrijske vs. organske forme

Hussein Chalayan pokušava radikalizirati predodžbu odjevene figure ljudskog mjerila, koristeći materijale i tehnologiju konstrukcije zrakoplova, primjerice njegova haljina *Remote Control Dress* iz 1999. mijenja oblik, *silhouetu* i puninu (na njoj se otvaraju i zatvaraju zasloni, vrata, okulari), nezavisno od tijela iako sljedeći njegovu proporcijiranost. Viktor & Rolf radikaliziraju način prezentacije kolekcije, načinivši da se na pisti, *catwalku* kreću ne samo modeli koji nose odjeću, već i sama odjeća postaje pomična slika (neba, mora, gradova itd.): naime zahvaljujući *bluescreen* efektu plavo obojeni komadi, ili elementi njihove odjeće, dematerijalizirani su i funkcioniraju kao video zaslon.

Izložba, na dvije etaže Enbankment Galleries, u sklopu Somersmith House, izložbenog prostora terasom otvorenog prema rijeci Temzi, podijeljena je u nekoliko tematskih cjelina: *Sklonište (Shelter)*, *Geometrija (Geometry)*, *Ovojnica (Structural Skin)*, *Konstrukcija/rekonstrukcija/dekonstrukcija (Construction/Rekonstruktion/Deconstruction)*, *Identitet (Identity)*, *Tektonske strategije (Tectonic Strategies)*: *Omatanje (Wrapping)*, *Plisiranje (Pleating)*, *Tisak (Printing)*, *Drapiranje (Draping)*, *Pletenje (Weaving)*, *Potporanj (Cantilever)*, potporna moda preuzima iz sfere inženjerske gradnje kako bi manipulirali volumenom i *silhouetom* odjeće, dramaturizirajući ih i iščašujući, *Vješanje (Suspension)*, *Sinteza (Synthesis)* – kroz hibridne prakse oblikovanja u prostoru koje se samo razlikuju u mjerilu (mjera tijela ili građevine). Jezik geometrije, krugove, kvadrate i elipse..., Möbiusovu vrpču konvulzivnih uvrnutih i kontinuiranih oblika (kojom se koristi J. Meejin Yoon povezujući dijelove pustene trake sigurnosnim zatvaračem u koničnu "A" *silhouetu*: tzv. *Möbius Dress*, 2005), upotrebljavaju obje discipline, no pravilna struktura odjevnog predmeta često biva neutralizirana zaobljenošću tijela nositelja (geometrijske vs. organske forme).

vizualna kultura

Skulpturalne forme (voluminoznost) i manipulacija teksturalnošću pletenine Miyakeja Isseyja u kolekciji *Pleats Please* utječu na arhitekta istodobno bivajući generirane novim industrijskim tehnikama pletenja. Tisak uzorka ili teksture na pročelje zgrade, uvođenje narativnog elementa koji odaje namjenu ili kontekst korištenja objekta, tehnika je preuzeta iz kreacije odjeće, gdje se istodobno posuđuje "katalog" ornamenata iz područja arhitekture. Draperija je s odijela prevedena u jezik arhitekture postupkom nabiranja tvrdih materijala, poput metala, čiji se karakter neutralizira i prevodi u naizgled meke nabore. Kao što ovješeni most drži uvis mreža kablova, tako dijele tkanine na haljini povezuju slojevi prošiva, ručno i/ili strojno načinjenih. Ralph Rucci upotrebljava debele tkanine, teški svileni džersej, vunu s dva lica, radi njihovih skulpturalnih kvaliteta, zadržavajući željeni oblik lakše i bolje od laganih i fluidnih tkanja koje, međutim, uslojava i tako dobiva isti efekt, Yeohlee Teng (koristi se pritom organzom, negirajući njezinu sklonost bubrenju, uvijanju). Nanni Strada aproprira tkanja za vodovodne instalacije kako bi od istog cjevolikog poliestera načinila prvu strojno satkanu bešavnu haljinu (*Pantysol Dress*, 1973). Yoshiki Hishinuma kombinira nove tehnike s tradicionalnim japanskim tehnikama bojanja ili *shiborija*, providnu haljinu prevlačeći neprozirnim poliesterskim trakama koje strateški

pokrivaju dijelove tijela. Slična dijagonalna mreža, *grid*, koja je isplela tijelo, jest "Ptičje gnijezdo" Nacionalnog stadiona u Pekingu Herzoga & de Meurona (2008). Vrpce od recikliranog kartona koristi Shigeru Ban za Japanski paviljon na Svjetskoj izložbi u Hannoveru 2000, što je autorov odgovor na "održivi razvoj" kao temu EXPO-a.

Ponijeti "samo odjeću na sebi"

Kod izbora radova za izložbu polazi se od *Gesamtkunstwerk*a, nagnuća ka totalnom dizajnu ranih modernih pokreta. Linearan postav izložbe završava Chalyanovim laserskim spektaklom, lutkom, ironiziranim slavnom osobom (*celebrityjem*), odjevenom u dvije haljine, jaknu i kapu s laserskim snopovima i Swarovski kristalima. Laserska svjetla pokreću se zahvaljujući elektromotoru ugrađenom u mjedena postolja, usmjeravana na kristale od kojih se odbijaju tvoreći snop crvenih laserskih zraka, prevodeći *fashion design* u arhitekturu prostora. Naročito je zanimljiv video rad *Babuška* (kolekcija jesen-zima 1999/2000), nizozemskih dizajnera Viktora & Rolf, koji zadnjih sezona rade i za jeftinu robnu marku H&M demokratizirajući ideju *stila*. Ideja uslojavanja, *layera*, vizualizirana je superponiranjem devet odjevnih predmeta, pri čemu se gornji odnosi (referira), i u sebe ugrađuje donje slojeve, na statičnu, vrlo vitku i neindividualiziranu manekenu-lutku koja se okreće izložena na metalnom postolju. Dio izložbe okreće se nedavnim ratovima i sukobima u balkanskoj regiji, točnije video instalacija Husseina Chalyana koja govori o fragilnosti koncepta identiteta, uključivo sam život kao njegov temelj, inscenirajući potrebu napuštanja doma "samo s odjećom na sebi" (dizajner se dovinuo rješenju mobilijara koji se može preformatirati, odjenuti i tako višesmisleno *nositi*). Vernakularni materijali i lokalna tradicija u modi i arhitekturi danas se izmještaju i postaju globalnim trendovima (primjer su nacionalni paviljoni u venecijanskim Giardinima; uostalom španjolska je Inkvizicija pronijela crninu i uškrobljene kolare Europom prve polovice 16. stoljeća). I arhitektura i odjeća mogu biti sugestivne, atributi moći nositelja odnosno korisnika – klasicistička zgrada banke i bankar u tamnu odijelu podjednako će sugerirati pouzdanost i financijsku snagu institucije. Više od golih kostiju i kože. ■

4. FESTIVAL NOVOG CIRKUSA

Četvrti Festival novog cirkusa održat će se u Zagrebu od 18. do 22. listopada. Više nego ikad dosad, publika će moći zaviriti u cirkusko stvaralaštvo van europskog kontinenta – umjetnici iz SAD-a, Kanade i Australije, uz francuske i hrvatske predstavnike, okupljeni su oko koncepta promišljanja obitelji kao mjesta tajni, mehanizama čuvanja/razotkrivanja intime, konstruiranja zdravijih odnosa sa svijetom koji su uvijek produkt osviještenosti o sebi. Ogoljivanje intime stoga prati i festivalska jabuka, zaštitni simbol manifestacije, koja ove godine stoga ostaje – bez kore.

Možda najveća izvedbena atrakcija ovogodišnjeg festivala predstava je "smaller, poorer, cheaper" australske skupine *acrobat* koju je hrvatska publika imala prilike upoznati na Eurokazu 2003. godine. Nova se predstava izravno referira na razdoblje nakon završetka te trijumfalne međunarodne turneje koja je skupinu dovela do raspada, a pojedince ostavila u lavini osobnih problema kao što su teškoće koordiniranja majčinstva i akrobatske karijere, dijagnoza zaraženosti HIV-om ili opće gubljenje konaca nad životom, kako u privatnom, tako i u poslovnom smislu. Tri intenzivne solo izvedbe autobiografsko su suočavanje acrobatovih umjetnika s nedaćama stvarnog života, van konteksta svjetskih pozornica gdje ih se redovito predstavljalo kao atrakciju, senzaciju, spektakl.

Osim ugošćivanja acrobata u balonu *Bočarskog doma*, kao skupine s dugačkom niskom međunarodnih iskustava, Festival novog cirkusa nastavlja praksu lansiranja i još neetabliranih produkcija – praksu koja se u proteklim festivalskim izdanjima pokazala iznimno uspješnom, detektirajući upravo zvijezde današnjih izvedbenih pozornica. Međunarodne premijere svojih predstava na ovogodišnjem će festivalu imati "libertivore" istoimene američko-francuske skupine (u *Histrionskom domu*), te "Déversoir" Kanadanke *Angele Laurier* (u *Zagrebačkom kazalištu lutaka*). Prva spaja originalne zračne tehnike s rock koncertom, uprizorujući intimnu odu dualnostima koje muško-ženski suživot (pa tako i brak) čine jednom od najkrhkih društvenih struktura. Kanadska kontorcionistica, pak, spaja grčeve tijela sa sudbinom razlomljene obite-

lji – pokušavajući obnoviti odnose sa shizofrenim bratom i udaljenim ocem. Teme paranoidne shizofrenije dotiče se i "F 20.0", premijerna predstava mlade splitske skupine *Positive Force* čiji su članovi odrastali u neposrednoj blizini ljudi s dijagnozama koje lome osobu, ali i ljude oko nje. O odbacivanju drukčijih govori i francuski *Makadam Kanibal*, koji će, simptomatično baš pod most koji nosi naziv Most mladosti, dovesti svoju viziju rubne obitelji, spajajući tehnike freak cirkusa s dublje čitljivim komentarima na društvenu zbilju. Na drugoj strani Save, u "domu starosti", *Domu za starije i nemoćne osobe Maksimir*, polaznici radionice cirkuskih vještina *Circus Factory* kreirat će izvedbeni materijal koji nadilazi generacije.

Ruskom *Teatru Licedei*, činjenici kazališne historiografije, publika će moći svjedočiti na velikom platnu *Akademije dramskih umjetnosti*. "Semianyki" je najnovija predstava skupine koju je utemeljio *Slava Polunin* (autor famoznog "Snowshowa") i koja je presudno definirala razvoj ruske klaunerije.

Središnja info točka festivala i ove je godine *Cirkuski informacijski centar* u Preradovićevoj 34 (www.cirkus.hr), gdje se, osim kupnje ulaznica, može pogledati i izložba fotografija s prošlogodišnjeg festivala, od kojih je jedna, ona *Domađoja Kneževića*, osvojila i posebnu nagradu na natječaju Sterijinog pozorja. ■

Abeceda anakronih kipova

Saša Šimpraga

Komentar spomenika i javne plastike u urbanom tkivu Zagreba

“Umjetnost spomen(ik)a sve više odbacuje tradicionalne statične forme i ostavlja prostor publici da dinamički promišlja obilježeni (prostor)/predmet/praksu/događaj, a nerijetko i da aktivno su/djeluje u njegovom (re)kreiranju.”

Igor Marković u obrazloženju jednog od radova na zagrebačkom Urbanfestivalu 2008.

Još je u jeku polemike oko postavljanja promašenoga spomenika Marku Maruliću na istoimenome zagrebačkom trgu Radovan Ivančević govorio da je dječja bolest figuracije i doslovnosti u javnim spomenicima odavno preboljena. Negdje drugdje Ivančević je tada ispravno tvrdio i da je inzistiranje na postavljanju spomenika u ulicama ili trgovima po kojima se u čast zovu i podižu – pogreška, jer je za svaki javni spomenik bitan karakter prostora i sklad cjeline. Iz pozicije aktualne zagrebačke spomeničke epidemije jasno je: dobar ukus u gradu nema mnogo veze sa spomenicima koji niču stihijski i gotovo bez ikakve samokritičnosti. Visoke umjetničke vrijednosti nekih od ponajboljih i poznatijih javnih spomenika u Zagrebu, kao što su *Zdenac života* Ivana Meštrovića, Bakićev *Ivan Goran Kovačić* ili *Poezija prostora* Milene Lah na jednom od maksimirskih jezera, svjedok su nekog drugog vremena s bitno više sluha za likovni ukus, prostor i grad. Aktualni je Zagreb naprosto preuzela strategija improviziranja, kojoj svjedočimo s gotovo svakom novom intervencijom u javni prostor. Najnovija je u mjesecu travnju ove godine, kada je postavljen spomenik Ljudevitu Gaju, u Gajevoj ulici, na prostoru ispred hotela Dubrovnik. Spomenik koji, kad mu prilazite, još može podržavati iluziju da se radi o u zlatno obojenom pantomimičaru koji do pola viri iz kutije, otprilike onakvu kakav ponekad stoji na Trgu bana Jelačića. Stvarnost demantira iluziju, a spomenik koji kao da je na postavljenu lokaciju pao s Marsa ima sasvim suprotan efekt od pozitivnoga šoka koji je svojevremeno imalo Kožarićevo *Prizemljeno sunce* na izvornoj lokaciji na pješačkom otoku na Trgu maršala Tita. Nova spomenička nakarada u Gajevoj bila je toliko loša da je svega nakon mjesec dana prvotno bijelo postolje zamijenjeno tamnijim i nižim, a spomenik *prefarban* te pomaknut dva metra južnije, što jest umanjilo katastrofu, ali ne i riješilo problem koji smo sada dva puta platili.

Bilo koji javni spomenik trebao bi zadovoljiti neke osnovne kriterije. Od

toga da barem prihvatljivo izgleda, do toga da se treba uklopiti u prostor u koji je postavljen. U konkretnom slučaju radi se o anakronom i likovno slabom radu koji potpuno ignorira sadašnjost i stoga neprimjerenom za javni prostor u kojem je smješten. Neposredni ambijent spomenika Gaju obuhvaća neka od istaknutih djela hrvatske moderne i suvremene arhitekture te je u potpunoj diskrepanciji ne samo s prostorom u kojem se nalazi već i vremenom u kojem je nastao. Primjerenija lokacija bio bi, primjerice, veliki park ispred mirogojskih arkada, prostor koji je, iako za to prikladan – bez javnih spomenika. Na tome je mjestu Gaj imao svoj ljetnikovac, na zemljištu na kojem je kasnije nastalo to najveće gradsko groblje. A umjetnost koju taj spomenik predstavlja ionako je bliža smrti, ako već ne i odavno mrtva. Ocjena spomenika na aktualnoj lokaciji još je gora u usporedbi s obližnjom i suvremenijom, pola stoljeća starom Bakićevom *Razlistanom formom* u ravnini koje je Gaj svjesno smješten, a iz koje, iako zatrpata terasom kafića i ružnih rasvjetnih stupova, izvire snaga likovnoga izraza koja oko sebe obogaćuje i prostor i život. Gaj na svega nekoliko desetaka metara južnije, gdje još i krivo orijentiran doslovno okreće leđa i pješačku i dobrom ukusu, zapravo je najbolji znak vremena primitivnoga plemenskog poglavarstva koje kontaminaciju (ne samo) javnog prostora Zagreba sada već provodi – sustavno.

Povijest bolesti

Intenzivnija spomenička aktivnost u Zagrebu u međuvremenu od državne neovisnosti započela je 1994. godine obiljetničarskom agresijom i uniformizacijom čitavog užeg gradskog središta. Sve tada popločene ulice i trgovci izgubili su vlastiti karakter, a invazija nakaradnih lampi preuzela je centar kao zarazna bolest. Problem urbanog mobilijara u Zagrebu i inače je problem kojem se ne pridaje gotovo nikakva pažnja, a za koji se uredno izdvaja proračunski novac. Zadnja neuspjela intervencija jesu turistički info-smjerokazi. Spomenički obim spomenutoj obljetnici dan je postavljanjem Kožarićevo *Prizemljenog sunca* u “zatvo” Bogovićeve, gdje na neprimjerenom prostoru radijus spomenika dodatno ograničavaju stolovi i nizovi pseudopovijesnih lampi. Iste su godine postavljeni i lijepi *Ženski torzo* Raula Goldonija u Jurišićevoj i spomenik Grgi Martiću u istoimenoj ulici, čime je otvorena sezona do danas živoga modela “istoimena ulica – kip”, po kojem su, uz Martića, postavljeni i Deželić, Marulić, Antall, Tesla, Petrović i Gaj. Nijedan uspješno. Problem navedenih javnih spomenika, ali i konkretne spomeničke pošasti, najvećim dijelom leži u profilu naručitelja i njihovoj neposrednoj moći. U slučaju Martića, u iznimno lijepom malom urbanom parku zelenilo je smanjeno za trećinu, koja je popločena za postavljanja lošeg spomenika, poklona Posušja Zagrebu. Za zagrebačkih 900 pisanih godina postavljena je i piramida

u Ulici HBZ, koja će se u budućnosti sasvim sigurno seliti s aktualne lokacije, a nešto kasnije u istoj je ulici pred Mostom Slobode spomenik dobio i gradonačelnik Holjevac, koji je ubrzo zbog svog likovnog karaktera kolokvijalno prozvan Kim II Sung. Manje pak autoritativan, a više anakron spomenik Đuri Deželiću postavljen je ispred zgrade Ferimporta na početku istoimenoga prilaza, na lokaciji za koju je krajem osamdesetih proveden javni natječaj za spomenik Miroslavu Krležu. Odabrani kvalitetni rad Ivana Lisjaka, člana Bijafre, po iskazu komisije bio je čak i u suglasju s naravi Krležina književnoga opusa. Uz sam spomenik bilo je usvojeno i kvalitetno prometno rješenje cjelokupnog urbanističkog prostora zapadne strane Trga maršala Tita koje je predviđalo ukidanje postojeće paralelne ulice i redefiniranje prostora budućega pješačkog trga od novog spomenika do Klaićeve ulice. Iz nekog razloga spomenik i trg nisu nikad realizirani, a na lokaciju je, posve ignorirajući provedeni natječaj, umetnut staromodni spomenik čije je preseljenje izgledno s useljenjem Muzičke akademije u jednom obnovljeni Ferimport, što je jedan sasvim drugi problem.

Tesla dvaput

Spomenik Marku Maruliću također je uguran na ionako stiješnjen prostor istoimenoga trga, a aktualne javne polemike prije i nakon akcije postavljanja spomenika nisu urodile plodom, iako je komisija u nekoliko navrata mijenjala konačno urbanističko rješenje, time pokazujući svu neozbiljnost pristupa. Kao rezultat toga dobili smo devastaciju trga i loš spomenik kojemu na njemu nije mjesto. Uz Charlija Chaplina pred Kinom Tuškanac, spomenik mađarskom premijeru Jozsefu Antallu jedan je od rijetkih spomenika nekom strancu u Zagrebu, a smješten je u istoimenoj ulici ispred Vitićeva velesajamskog paviljona te po svemu više odgovara habsburškom vremenu. A da se povijest i prebrzo ponavlja, pokazalo je postavljanje spomenika Nikoli Tesli u Teslinoj ulici. Tako imenovanoj 1952. godine kada je, nažalost, za tu priliku preimenovana jedna od najstarijih donjogradskih imenovanih ulica, a koja je nosila ime po Nikoli Nikoliću, trgovcu, dobrotvoru i gradskom vijećniku koji je darovao zemljišta gradu, između ostaloga i za probijanje Preradovićeve. Nikolić je ulicu dobio još za života te je i po tome imenovanje bilo osobito u povijesti zagrebačkih ulica. Tesli u čast tada se moglo nazvati bilo koju novu urbaniziranu reprezentativnu javnu površinu, no prevagnula je malo-gradanska potreba da se Tesla smjesti

u već zauzeto najuže središte grada, dakle brišući ime jedne povijesne ulice. Situacija slična onoj iz 1952. desila se i 2006. godine prilikom obilježavanja sto pedesete obljetnice Teslina rođenja, kada je gotovo na silu premješten Teslin spomenik. Spomenik koji je darovan Institutu Ruder Bošković i koji je zajedno sa spomenikom samom Boškoviću u parku Instituta činio smislenu cjelinu. Oba su spomenika djelo Ivana Meštrovića, koji je Teslin spomenik izričito poklonio Institutu – što i danas piše na postolju samoga spomenika, koji sada, međutim, stoji kod Tesline (ulice), a čije je premještanje direktno kršenje volje donatora. Neki sasvim novi spomenik Tesli mogao je lako biti smješten na nekoj drugoj lokaciji, primjerice Trgu Mažuranića kao jedinom neprimjerenom uređenom trgu Zelene potkove, a koji je ne jednom bio predmetom natječaja za razne spomenike, od kojih nijedan nikad nije i postavljen. Novim bi se spomenikom primjerenije obilježilo i vrijeme u kojem je nastao, no postavljanje spomenika Nikoli Tesli u glavnom gradu zemlje u kojoj je rođen, a u kojoj su unatrag nekoliko godina njegovi spomenici dizani u zrak, bilo je svakako više političko, a manje likovno pitanje.

Mars u zagrebu

Sa spomenikom Draženu Petroviću na istoimenome trgu, koji to nije, vidjeli smo da nijedna površina nije premala za bilo što, pa tako ni za ružan spomenik koji je postavljen na mjestu gdje je nekad stajao Cibonur *euro-pokal*. Spomenik Benediktu Kotruljeviću postavljen na malom ružičnjaku, tj. do tada zelenom prostoru ispred hotela Sheraton, primjer je u potpunosti promašene intervencije. Predmetna lokacija jest pogodna za javni spomenik koji je, međutim, trebao biti smješten na zelenoj površini. Umjesto toga dobili smo grozan, nepotreban i ogroman prepločeni uzdignuti plato bez funkcije, izgubljen i za zelenilo i za pješaka. Godinu ranije, 2006. postavljen spomenik kumici na Dolcu, nazvan *Barica*, jedan je od rijetkih ženskih spomenika u gradu, no i banalni i zastarjeli rad koji nije unio nikakvu novu vrijednost u prostor. Spomeničkoj gužvi u najužem gradskom središtu pridonio je i spomenik Stjepanu Radiću postavljen na početku Petrinjske ulice. Na mjestu gdje je prvo srušen izvorno oglasni stup,

vizualna kultura

da bi kasnije bio nadomješten novim lažnim koji je potom uklonjen kako bi se smjestio spomenik Radiću. Rad koji je sad zauzeo poziciju govori izumrlim likovnim jezikom. Opet je primitivno inzistiranje na figuraciji u startu eliminiralo sva suvremena rješenja, a grad je dodatno provincijaliziran.

Grad, koji po definiciji čini različitost, u sferi javnih spomenika treba graditi spomenike koji su različiti u svojoj kvaliteti, ali ne u svojoj neljeposti. Tu su osobito problematični spomenici braniteljima, koji su u ogromnom broju slučajeva ispod svake likovne razine. Iznimno, kad je stvar prepuštena relevantnima (struci), rezultat bude dobar: primjer čega je uspjeli, lijepi i funkcionalni trg sa spomenikom braniteljima na Kustošiji. Sušta suprotnost tom jedinom uspjelom braniteljskom spomen-obilježju u Zagrebu jest izrazito loš spomenik u Parku Stara Trešnjevka, koji ga trajno i snažno nagrđuje. Kod većine braniteljskih spomenika radi se o antikomemorativnim *nakaradama* koje iskazuju sve osim pijeteta. Da u gradu iznimke postoje, pokazuje i najuspješniji recentniji javni spomenik, onaj Miroslavu Krležu na Dubravkinu putu. Tajna uspjeha može se tražiti u činjenici da je taj spomenik izrađen za *Expo* u Hannoveru, a tek je naknadno umješten u Zagreb. Lijepo rješenje Marije Ujević Galetović primjereno je i osvjetljeno noću. Lokacija je rezultat promišljanja same autorice. Najosobitija pak zagrebačka spomenička intervencija u urbani prostor ona je Dawora Preisa iz 2004. godine, kada su u odgovarajućem omjeru na prostoru čitavoga grada postavljene planeti Sunčeva sustava. Jedini prigovor toj sjajnoj intervenciji jesu natpisi s imenima planeta na engleskom, umjesto na ili/i hrvatskom jeziku. Uz nekoliko izdvojenih uspjelih spomeničkih plastika na Savskom nasipu, čiji je širi spomeničko-pozicijski koncept zaostao, uspjela je također i lančana skulptura Dušana Džamonje u Jurkovićevoj ulici kod autorova ateljea, koja pokazuje kako se klasična forma kugle, na koju se ne može polagati autorsko pravo, snagom autorske imaginacije može uvijek iznova interpretirati. Džamonja je autor i mirogojskog spomenika žrtvama rata u koji je uklupljen i dio bivšega *Zida boli* iz Selske. U indirektnoj vezi sa zagrebačkim javnim spomenicima jest i višedesetljetno odbijanje konačne odluke o smještaju Fundacije Džamonja, čime se Zagrebu uskraćuje fantastičnu mogućnost obogaćivanja jednog od spomenički zanemarenih gradskih prostora. Naime, zgrada fundacije mogla bi biti smještena uz sjeverni ili južni dio Ulice Savezne Republike Njemačke kako bi se dio skulptura mogao izložiti i na otvorenom javnom prostoru Parka Vjekoslava Majera, ili u budućem velikom novom parku ispod Islandske ulice. Uopće je neshvatljivo ignoriranje svih dijelova grada osim užeg središta gdje nebulozno guranje spomenika pokazuje malograđanski mentalitet struktura vlasti koje imaju moć odluke. Neki širi gradski prostori, poput Novog Zagreba, gotovo su u potpunosti lišeni javnih spomenika unatoč činjenici da su neke od lokacija kao što je Park Središće, Park Travno, Bundek ili Majerov park upravo idealni za postavljanje spomenika koji bi dodatno oplemenili javni prostor grada. Rijetki recentniji novozagrebački spomenici urbanistički su konzervativni *Stepinac* pored I. gimnazije i totalno zalutali *Kožarićev Kupač* na livadi pred zgradom INA-e.

Zagrebačke vještice

Problem javnih spomenika vezan je za goruću situaciju s (javnim) prostorima u Zagrebu općenito. Primjerice, paralelno s epizodom Gaj, preuređena je neposredna okolina spomenika Sv. Jurju kod Kamenitih vrata, koji je sada ograđen suvišnom pseudohistoricističkom željeznom ogradom, a tamošnje zaštićene Bolleove drvene stube – prvi proizvod industrijskoga dizajna u Hrvatskoj – zamijenjene su mramornima! Obnova Markova trga, 2006. godine, koja je provedena bez javnoga natječaja, za rezultat ima banalnu obnovu površine trga, a pitanje obnove spomenika koji je stoljećima stajao pred crkvom nije ni tematizirano. Dakako, problematika javnih spomenika u gradu nije svojstvena vremenu tranzicije, iako je danas na svom vrhuncu. Primjerice, spomenik *Žrtvama fašizma* Frane Kršinića iz 1950-ih, na Strossmayerovu trgu, jedno je od njegovih najslabijih ostvarenja. Eventualno premještanje toga spomenika prilično je složeno političko pitanje, nakon što su brojna antifašistička spomen-obilježja, što vandalizmom, što (ne)službenim odlukama, uklonjena iz javnog prostora grada devedesetih. Problematična, ali i bitno lakše rješiva intervencija jest bista Blagoja Berse na zelenoj padini na početku Pantovčaka, što je radikalno pogrešna lokacija za takav tip spomenika koji se, riječima prof. Ivančevića, doima kao da je "nabijen na kolac". Taj se spomenik jednostavno može premjestiti nekoliko desetaka metara sjevernije, na šetališni prostor Radničkoga dola, i problem bi bio riješen. Slučaj agresivne intervencije na Medvedgradu, koji je u tuđmanizmu primio protokolarnu ulogu, sa smrću autokrata i izgubljenim protokolom nije imao za posljedicu uklanjanje tamo nepripadajućega spomenika, koji je također vrlo lako premjestiv. Kod predimenzioniranoga spomenika Tinu Ujeviću u Varšavskoj ulici problem je moguće umanjiti uklanjanjem suvišnoga postolja. Čini se i da u skorijoj budućnosti možemo strahovati od budućega spomenika Majki Terezi koji je gradonačelnik, navodno, već naručio od makedonskog autora Gajeva spomenika, najavljenih spomenika bivšem papi i Eugenu Kvaterniku. Potonji najvjerojatnije – na Kvatriću. Dok se spomenik Franji Tuđmanu, kakav i gdje god bio, našalost, prvo mora postaviti da bi ga povijest jednom mogla i ukloniti.

Ove se godine obilježava 250. obljetnica zabrane ubojstava žena spaljivanjem pod optužbama da su vještice, od strane kaptolskih vjerskih fanatika. Neformalna skupina *Projekt marginal* pokrenula je inicijativu da se u Zagrebu podigne spomenik zagrebačkim vješticama. Takav spomenik ima i turistički potencijal. No i u slučaju "vještica" te svih budućih spomenika u javnom prostoru, gradu trebaju kvalitetna i suvremena, a ne rješenja retrogradnog karaktera. Aktualni trend podizanja začudnih plastika u gradu Zagrebu pokazuje elementarno nerazumijevanje funkcije javnih spomenika. I još gore, u najmanju ruku dugoročno, ako ne i trajno, kontaminira javni prostor. Zagrebu je potrebno hitno premještanje ili uklanjanje nekih, naročito recentnih, postojećih javnih spomenika. Premještanje spomenika nije nipošto novost u urbanoj povijesti Zagreba. Najsvježiji spomenik, onaj Ljudevitu Gaju, potrebno je u potpunosti jednostavno ukloniti s trenutne lokacije prije nego što se na njega naviknemo, odnosno ga, ako je to uopće moguće, vrijeme donekle legitimira. ▣

KULTURNI CENTAR BAR

Međunarodna manifestacija literarnog i likovnog dječjeg stvaralaštva i stvaralaštva za djecu
XXII «SUSRETI POD STAROM MASLINOM»

raspisuje

NAGRADNI KONKURS

za literarne i likovne radove na temu; ŠAPAT MASLINE

Pravo učešća na konkursu imaju učenici osnovnih škola i, naravno, mališani iz vrtića, svih zemalja ovog našeg malog - velikog svijeta.

Radove slati do 04. novembra 2008. na adresu:

JP KULTURNI CENTAR -BARR

(za nagradni konkurs)

«Susreti pod Starom maslinom»

Jovana Tomaševića 57

85000 BAR

Sve informacije na telefon; 067 572 332

085 312 513

085 313 812

Dragi naši drugari, uvaženi narode dječji,
dobrodošli u Bar luku vaše mašte.

Aleksandar Solženjicin

Ne stvarajte iluzije da stupamo u sretno stoljeće!

Prvo pitanje koje vam želim postaviti jest sljedeće: u povijesti 20. stoljeća Rusija je zauzimala središnje mjesto, bila je poput epicentra sa svojih "desetak dana koji su prodramali svijet", no i zabvaljujući svojem doprinosu najrazličitijim kulturnim područjima. Pri kraju stoljeća taj se položaj promijenio. Rusija je, kako ste sami rekli, "u rasulu" te joj u kulturnoj sferi sada pripada maltene marginalno mjesto. Može li se Rusija preporoditi? Kako Vi zamišljate put i tip njezina preporoda?

– Da, u 20. stoljeću Rusiji je pripala izuzetna uloga. Kao što ste pravilno rekli: da sudjeluje u revoluciji koja je odigrala ogromnu ulogu u povijesti 20. stoljeća. Prije svega, zavarala je sve napredne umove svijeta: činilo se da započinje era raja na zemlji – era onoga prema čemu je čovječanstvo težilo. Drugo, svojim doprinosom u Drugom svjetskom ratu Rusija je izgubila 27 milijuna ljudi. Taj je doprinos odlučio ishod Drugog svjetskog rata, a taj način života koji se danas na planetu formirao, on je, zapravo, osiguran tom ogromnom ruskom žrtvom.

Ali kultura se, nije li to paradoksalno, nastavljala snažno razvijati čak i u surovim sovjetskim uvjetima, samo za to mnogi nisu znali ili su saznali previše kasno. Smatram da je nekoliko ruskih nobelovaca iz književnosti zanemareno u ovom stoljeću isključivo zato što je upoznavanje s njihovim stvaralaštvom nastajalo ili poslije njihove smrti ili neposredno prije njihove smrti. Kultura se razvijala zato što je ona stvaralački nastavljala tradicije koje dolaze iz prethodnog stoljeća. Ona se razvijala bez obzira na pritisak odozgo i dala je mnogo izrazitih imena.

Kao rezultat društvenog i moralnog kraha koji smo pretrpjeli na granici devedesetih godina 20. stoljeća nastradao je sav život u državi i nemilosrdno je nastradala kultura, sada je u nas u kulturi, zaista, veliko nazadovanje. Tu zamjedbu neću širiti na sve vidove kulture. Na primjer, smatram da u muzici, u muzičkoj izvedbi, nikako nismo propali ni danas. Ali u mnogim drugim oblicima stvaralaštva kultura je otišla u dubine Rusije, ona se povukla u područja, pokrajine, ona tamo tinja nepodvrgnuta još općoj katastrofi i, vjerojatno, u njoj se nakupljaju ona polazišta koja daju mogućnost kulturi da se podigne. U to jako vjerujem.

Zatvor i otpor komunizmu

Sada pitanje koje je povezano s prethodnim, pitanje iz Vašeg života. U raskrinkavanju i osuđivanju komunizma odigrali ste jednu od vodećih uloga u svjetskim razmjerima. Je li Vaša ocjena komunizma i marksizma pretrpjela neke promjene?

– Ne, moja ocjena komunističkog režima nije se nimalo smekšala. On je imao utjecaj i pri svom kraju – u tom smrtonosnom kretanju koje je započelo poslije njega.

A sada o Vašoj biografiji. U mladosti ste i sami, kao i mnogi drugi, iskreno dijelili ideale revolucije. Kako i kada ste se oslobodili tih iluzija, oblikujući novi pogled na rusku stvarnost svojeg vremena?

– Još od djetinjstva imao sam pravoslavni odgoj; i uz to bio sam jasno orijentiran u tom poretku. I toga sam se držao negdje do šesnaeste godine. A sa sedamnaest-osamnaest godina oduševio sam se dijalektičkim materijalizmom, svim tim marksističkim idejama, povjerovao u njih. Ipak s nekim izuzecima. Prije svega, nikad se nisam oduševljavao Staljinom, uvijek sam se prema njemu odnosio izrazito negativno. Drugo, proučavajući, recimo, Engelsovu *Dijalektiku prirode*, nisu me oduševljavale njegove primjedbe o prirodnim znanostima ili matematici, prihvaćao sam ih s ironičnim osmijehom. Ta se "nedorađenost" u sovjetskom idealu pojavljivala: zapravo, prije ili kasnije morao sam završiti u zatvoru. A kada sam dospio u zatvor, u dvadeset i šestoj godini, tamo sam se već za jednu godinu potpuno oslobodio svega marksističkog, jer sam po zatvorima pokušavao raspravljati, a budući da mi je ponestajalo argumenata, tukli su me stalno. Tako je mene zatvor preodgojio i već sam od dvadeset sedme godine imao jasnu predodžbu – tu s kojom

Vittorio Strada

Nedavno preminuli ruski disident i jedan od najpoznatijih književnika 20. stoljeća govori o svom odnosu prema komunizmu, religiji, književnosti, o stanju ruskog društva nekad i sad, Gulagu i drugim temama koje su obilježile njegov život

Zajedno s administracijskim dogodilo se i kulturno raspadanje Rusije. Kultura je prestala biti cjelovita u državi. Sada je gotovo nemoguće pronaći takav organ štampe ili takvu izdavačku kuću u kojoj bi se tiskalo nešto što bi pročitala cijela Rusija

sam proživio život, s kojom sam napisao sva svoja djela.

A Vaši prijatelji...

– Moji drugovi. Doznao sam od njih takvo obilje činjenica i argumenata koje sam u svojem mladom životu propustio.

O religiji: kršćanstvo vs. pravoslavlje

A sada o kršćanstvu. U Rusiji je kršćanstvo, pravoslavlje igralo bitnu ulogu, proživljajući građanski život i kulturni razvoj. U sovjetskom periodu trijumfirao je državni ateizam. Kakva je situacija danas, odvija li se istinski religiozni preporod? Kakva je uloga Ruske pravoslavne crkve danas, posebno u svjetlu Pomestnog Sobora (u ruskoj pravoslavnoj crkvi jedan od najviših organa crkvene vlasti i upravljanja – op. prev.)? I kakav je Vaš odnos prema kanonizaciji carske obitelji? Postoji li mogućnost aktivnijeg i potpunijeg dijaloga između Pravoslavne i Katoličke crkve? Kako ocjenjujete ličnost i djelatnost sadašnjeg Pape Ivana Pavla II?

– Tu je nekoliko pitanja, dopustite da odgovaram po redu. Nije tajna da je općenito u svijetu posljednje stoljeće ili dva kršćanska religija doživjela silan gubitak, slabljenje. To je svjetski proces, ali on je u Sovjetskom Savezu bio praćen krvavim događajima. Do revolucije naša se Pravoslavna crkva također razvijala u nekoj mjeri nestabilno, zbog toga što je bila podređena državi, još od Petra. To je ograničavalo njezine duhovne mogućnosti.

Naš se obrazovani sloj već tijekom 19. stoljeća sav povukao, udaljio od religije. Ali se i u našem puku, koji je sveto vjerovao još čitavo 19. stoljeće, već na granici 19. i 20. stoljeća počelo pojavljivati takvo ateističko huliganstvo, čak i u zabačenim selima, koje je pripremalo kadrove za već blisku revoluciju. Tako da je neposredno prije revolucije 1917. naša religija već bila upropaštena. Boljševici su udarili po pravoslavlju, po svećenstvu, i to tako da su uništili 85 posto svećenstva, ako ne i 90 posto. Zatvoreno je oko 95 ili 90 posto crkava. Započeo je period surovog nasilničkog ateizma. Nasilničkog za ljude srednje dobi, ali koji je prihvaćala mladež. A godine su prolazile, desetljeća, i mladež je postala srednjeg uzrasta te je ateizam već uvelike počeo vladati državom. Pravoslavna se religija povlačila, zbog uzrasta svojih

vjernika, od centra u dubine države, u zabit.

Takva je situacija zapravo i danas. Sada se ne bih usudio ponoviti ono što su prije govorili o Rusiji – kršćanski narod. Kršćanstvo, pravoslavlje se povuklo u posebne komune koje su se održale, u posebne obitelji, u posebna ognjišta vjere, u posebne manastire, ali to nije djelotvorno, to ne može tako odlučno utjecati na tijek misli i događaja u državi. A Ruska pravoslavna crkva koja je pretrpjela žestok slom – kao što sam rekao, po svojoj prilici 90 posto svećenstva je uništeno – naravno, s velikim se poteškoćama oporavljala i još se oporavlja od tog sloma. Njezina reakcija bila je obnavljanje zgrada, crkava, manastira – to je bilo prirodno, no bojim se da ona nije pažljivo popratila proces, odustala je od procesa i sada je u zaostatku, jer je riječ o duhovnom i životnom procesu – on ne staje, on se kreće i Crkva se ne može ograničiti jedino na obnovu materijalne strane.

O kanonizaciji...

– U nas mučenika, vjerskih paćenika ima desetke tisuća. Njihova pogibija, počevši od mitropolita Vladimira, započela je još krajem 1917. godine, mnogo prije okrutnog obračuna s carskom obitelji. I nitko o mitropolitu Vladimiru nije pokretao razgovor, ni o većini drugih pogubljenih svećenika i monaha. Zatim i strijeljanje mitropolita Veniamina...

No osobno, kao čovjek koji se mnogo bavio ruskom poviješću, imam otpor prema kanonizaciji carske obitelji, i to zbog sljedećeg odnosa. Kanonizacija carske obitelji ne događa se ravnopravno s onom desetaka tisuća pogubljenih svećenika, ona izdvaja carsku obitelj na najvažnije mjesto. Podrobno proučavajući pedeset godina povijesti revolucije, s ogorčenjem sam se uvjerio da je car Nikola II, iako je bio, nesumnjivo, rijedak primjer kršćanina na prijestolju, također bio i glavni krivac za sve što je zadesilo Rusiju, glavni krivac. On je mnogo toga napravio za posrnuće Rusije prije 1905. godine, a iz te ga je propasti spasio Stolipin. Ali on je još sljedećih godina, sve do 1917, nemarno vodio Rusiju i 1917. napravio neoprostive osobne i državne greške koje su kasnije dovele do masovnih ljudskih pogubljenja.

Upravo zbog toga me vrijeđa da se izdvaja njegova uloga, dakako, kao glavnog mučenika, paćenika i predvodnika mnoš-

Aleksandar Solženjicin

tva svetaca. Preuranjena gesta. Da, zaslužili smo mnogo svetaca, i daleko od toga da smo ih sve otkrili. A što se tiče carske obitelji, naravno, to su nevini stradalnici, ali se protivim tomu da ih se uzdiže iz tog niza.

Prelazeći na dijalog između Pravoslavne i Katoličke crkve, reći ću: najveća bijeda kršćanstva jest raskol crkve na Zapadnu i Istočnu. Ako bismo mjerili tisućljećima, tada je zajedničko kršćanstvo bilo samo jedno tisućljeće, a već je u drugom bio raskol, što se i odrazilo na čitav tijek povijesti. To je velika nesreća. Zbog toga je, razumije se, dijalog između katoličanstva i pravoslavlja životno potreban, duhovno potreban. Ali u tom dijalogu ne bi trebalo biti uobražene nadmoćnosti jedne od dviju strana i želje da se provede misionarstvo na teritoriju druge. To se ne smije. Kada sam se vidio s papom Ivanom Pavlom II, upravo sam ga podsjetio na takvu povijest, ponovit ću je ukratko.

Godine 1922. u trenutku najokrutnijeg uništenja pravoslavlja u SSSR-u, kada su mitropolite bacali u zatvore, kada su uništavali crkvu, netko je u Katoličkoj crkvi shvatio da je to Božja kazna pravoslavlju zbog odmetništva te u tim mjesecima razbješnjenosti 1922. godine kardinal Gaspari susreo se u Genovi s Čičerinom, narodnim komesarom unutrašnjih poslova, da povede pregovore oko uvođenja olakšica Katoličkoj crkvi u SSSR-u. Točnije, on je naivno mislio da je boljševizam samo protiv pravoslavlja, a da će katoličanstvo čuvati. I na tome se nije završilo. Između 1926. i 1928. velikodostojnik Michel Derbini dvaput je putovao u Moskvu da bi pripremao konordat između Katoličke crkve i boljševizma – nastavak istih iluzija.

Kada sam na to upozorio Papu, on je tugaljivo kimnuo i rekao: to su bile zablude pojedinih svećenika. Što se tiče Pape, više puta sam iskazao svoje oduševljenje tom ličnošću, njegovim karakterom, drago mi je da sam imao priliku upoznati ga i s njim razgovarati. Divim mu se i smatram da je čitavo njegovo vrijeme velika sreća za Katoličku crkvu i uopće za čitav svijet.

Književnost i ruska kultura

Sada prelazimo na književnost. U Rusiji je književnost uvijek zauzimala središnje mjesto u životu države, pri čemu se njezina funkcija nije naročito ograničavala književnim granicama. U našoj epobi Vaše je stvaralaštvo najizrazitiji primjer naslijeđa te tradicije. Međutim posljednjih sedam desetljeća donekle se ta tradicija narušila, novu rusku književnost ne zanimaju više tako sveobuhvatne teme društvenog i etičkog karaktera. Kako gledate na tu promjenu te kako

ocjenjujete današnju književnu situaciju u Rusiji?

– To također nije maleno pitanje. Da, ruska je književnost izrasla pod snažnim utjecajem pravoslavlja. Čak i u autora koji nisu bili vjernici, svejedno je ta pravoslavna osnova obuhvaćala književnost stoljećima. Zbog toga je u ruskoj književnosti moralni ton, ton suosjećanja prema svim patnicima uvijek bio vrlo snažan. Proživio je sva djela izražavajući se u važnom, snažnom interesu prema društvenim problemima; ali i u uvjetima kada u Rusiji nije bilo previše slobode govora i javnih objavljivanja, književnost je zamjenjivala mnoge druge vrste ljudskih kontakata.

Kada je došlo sovjetsko doba, tada je, treba reći, komunistička vlast vješto iskoristila tu karakteristiku književnosti. U ruskoj književnosti po inerciji je postojao snažan interes prema društvenom i moralnom životu, pa ga je komunistička vlast zgrabila i usmjerila u svoju korist, tj. kao da se književnost i dalje ostala razvijati na istoj tradiciji, a zapravo je bilo upravo obratno: bila je prisiljena služiti državi po narudžbi, a to se predstavljalo kao interes za društvena događanja, suosjećanje za ljude i velike ideje. Tako smo trpjeli snažno i mukotrpno iskripljavanje, koje su, naravno, najbolji majstori uvijek shvaćali, ali koji su ipak uvijek ostajali ilegalni, kao Bulgakov, Ahmatova i drugi. Oni su to shvaćali i nisu podlegli toj smicalici, ali se javna književnost pretvorila u isprazno brbljanje – vidljiva književnost je bila prividna književnost.

I evo danas kada se dogodio novi slom društvenog uređenja i kada se dogodila sveopća komercijalizacija... (A ukoliko je naš kapitalizam najviše divlji ako ga usporedimo sa zapadnim, jer na Zapadu se takav

tip i ne može zamisliti, utoliko je i komercijalizacija poprimila najviše divlje oblike). Dakle, osim, u ljudima desetljećima nakupljanog, otpora birokratizmu, kada su književnost prisiljavali služiti državničkoj ideji – danas se oblikovao snažan pravac principijelnog neprihvatanja svake tradicije u ruskoj književnosti.

Rekao bih, taj pravac čak ima karakter intelektualnog sladostrašća, tj. s nekakvom sladostrasnom mržnjom poriče se svaka društvena uloga književnosti, njezino upletanje u bilo kakve javne probleme. Neprihvatanje čitave književne tradicije, rušenje svih hijerarhija koje su u književnosti postojale, negiranje svih autoriteta – to se nataložilo kao reakcija na komunističko ismijavanje tijekom sedamdeset godina. Tako da smo pretrpjeli dvije katastrofe: prvo – divlji kaos komercijalizacije, i drugo – negativno, gnjevan odnos prema tradiciji. A što je pak s tradicijom? Ona se, naravno, bori za sebe, ona se bori, ali na književnom tržištu njezine su pozicije slabe, ona ne može u tom trgovačkom natjecanju opstati.

No dogodila se u nas i još jedna strahovita pojava: zajedno s administracijskim raspadanjem Rusije, što je već činjenica, dogodilo se i kulturno raspadanje Rusije. Kultura je prestala biti cjelovita u državi. Sada je gotovo nemoguće pronaći takvu izdavačku kuću u kojoj bi se tiskalo nešto što bi pročitala cijela Rusija. Ono što se rasplamsava u centru – ne dopire daleko od centra, a ono što je u pokrajinama postoji samo u jednoj, dok u drugoj ne. Ako me u jednoj pokrajini čitaju zato što su me tiskali, u susjednoj se pokrajini žale: gdje možemo nabaviti vaše knjige? Nigdje ih se ne može nabaviti. Ljudi koji su napušteni od središnje obrazovane klase, državničke brige, same države, prisiljeni su da se udalje od nekih tradicija naše države. Nikad neću vjerovati da se naša književnost može ugasi, da može propasti. Ona će isplivati, ali u tako razbijenom kulturnom prostoru jako teško. I naravno, u nas izlaze dobre knjige, ali nemaju tiraž, nigdje ih nema. U bibliotekama nema novih izdanja. Knjige su skupe, a dvije trećine stanovnika je siromašno, a biblioteke opet nemaju novih knjiga, dakle – što se može čitati? Stanje u kulturi je teško, i teško će ga biti prevladati.

Ostavljajući po strani tekuću politiku, može se, nesumnjivo, konstatirati da se rusko društvo u cjelini izmijenilo i da se nastavlja mijenjati. U svojim javnim nastupima uvijek ste stavljali naglasak na društveni razvoj Rusije. Kako ocjenjujete sadašnju situaciju i perspektive njezine promjene?

– Radeći desetljećima na povijesti revolucije 1917. godine, sve sam se više i više

bojao da izlazak iz komunizma ne prouzroči kaotično stanje koje se ne može kontrolirati. I odlomke iz svojeg *Crvenog kotača* izlagao sam na radiju u Americi pokušavajući upozoriti na to što se može dogoditi, ali to je imalo samo ograničen utjecaj, netko je slušao, netko nije. Kaos sam iščekivao i bojao ga se, više od svega.

Ali, znate, kako već to biva: prošlost analiziramo šaleći se; nekome pođe za rukom da analizira sadašnjost, nekome ne; a po pitanju budućnosti svi pogriješe. Shvaćao sam da prijete kaos; ipak, gledajući povijest 1917, nisam naslućivao čega uopće nije bilo u 1917. godini: krađe vrha. Slabašni radnici Privremene vlade, sitni radnici Savjeta radničkih izaslanika – nitko od njih nije bio lopov. I tu nisam naslutio da sadašnja nomenklatura, te bijesne komsomolske vođe, sekretari gradskih odbora Saveza komunističke omladine, da oni samo čekaju kako da zgrabe kakvo bogatstvo. I kada je započeo kaos, oni nisu imali drugih ideja osim grabiti, krasti!

To je strašno, zato što je Rusija za vrijeme Jeljcina pokradena, pokradena u nevjerojatnim razmjerima. Naše nacionalno vlasništvo: nafta, plin, metali, električna energija – sve je to otišlo u ruke pojedina, i to maltene besplatno. I sada se to argumentira: mi smo tako radili da se ne bismo vratili na boljševizam. I danas... Naša država, čini se, ne ratuje i nema prirodnih katastrofa, a odjednom, s vremena na vrijeme, događaju se "lepezasta isključivanja električne struje" u velikim gradovima, u velikim područjima – odjednom se isključi električna struja na osamnaest sati. Kao da nad nama leti sijaset bombardera koji bombardiraju jedno mjesto, drugo, pa treće. Eto tako su organizirali u našoj državi takozvano "tržište". No kakvo god bilo tržište, država za to odgovara. Neka bude socijalizam, kapitalizam, feudalizam, ali ne smije biti takvo tržište!

Arhipelag Gulag

A sada ćemo prijeći na Italiju. Često je pitanje upućuje li naslov Vašeg romana U prvom krugu, njegov smisao, na Danteov pakao? Prema vama, to je točna asocijacija – suvremeni Dante prolazi kroz totalitarni pakao maštajući da se izvuče iz njega, a nalazi se samo pred beskonačnim čistilištem, suvremenom Rusijom i suvremenim svijetom?

– Naravno, nameće se organska sličnost i analogija Danteova silaska u krugove pakla i silaska u krugove postojanja u Arhipelagu. Ipak ovdje postoji i jedna principijelna duhovna razlika. U Danteovoj shemi što je čovjek lošiji, on pada niže, u najnižim krug, a na vrhu je najmanje grešan čovjek. Gulag je organiziran drukčije i u mojem romanu vidljivo je da oni koji se pokušavaju boriti sa

Rusija je za vrijeme Jeljcina pokradena, pokradena u nevjerojatnim razmjerima. Naše nacionalno vlasništvo: nafta, plin, metali, električna energija – sve je to otišlo u pojedinačne ruke, i to maltene besplatno. I sada se to argumentira: mi smo tako radili da se ne bismo vratili na boljševizam

Aleksandar Solženjcin

zlom, ne služe zlu ili se ograđuju od zla, njih spuštaju dolje. A oni koji su suglasni da sa zlom surađuju i da se s njim nagađaju, ti ostaju na vrhu. Ta je slika upravo suprotna.

Komunisti se ljute kada se dva svremena totalitaristička sistema – komunistički i nacistički (s njihovim gulazima i konglorima) – mjere istim mjerilima. Mislite li da je pravedno takvo njihovo zblizavanje?

– Da, između dvaju sistema ima mnogo zajedničkog; Hitlerov je sistem u mnogo čemu kopirao Lenjinova i Staljinova dostignuća, samo u nas je bio klasni princip progarnjanja, a u njih rasni. I oni su također imali potrebu za organima nasilja, iako po rasnom principu. Po mojem mišljenju, uzalud se svadaju pristaše obaju režima – tu se nemoguće osloboditi od grijeha prošlosti.

Svijet i Rusija danas

Neposredno poznajete Zapad, i provodeći duge godine progonstva u Europi i Americi, više ste puta iskazivali kritički stav o njima. Kako gledate na Zapad danas? Koji su, po Vašem mišljenju, pozitivni i negativni aspekti zapadnog svijeta? I kako vam se čine odnosi sadašnje Rusije sa svremenom zapadnom stvarnošću?

– Govorite da sam kritizirao Zapad. To kritizirao, naravno, treba preciznije odrediti. Oduševljavao sam se praktičnom organizacijom života na Zapadu. Želio bih odatle mnogo stvari posuditi, počevši od djelotvorne lokalne samouprave. Mi danas propadamo zato što u nas nije dopuštena lokalna samouprava, ona je ugušena, nema je. (Lokalna samouprava koja je bila u Rusiji prije revolucije, koju je Lenjin proglasio petim kotičem, on je rekao: "Zemstvo – to je peti kotič". Dakle, trebalo bi je vratiti, samoupravu da bi se narod mogao probuditi te nešto sam raditi, a ne činovnici iznad nas koji nam naređuju.) Brinuo sam se za Zapad. Zato što su u ugodnom životu, u blagostanju, zapadni ljudi počeli gubiti duhovnu snagu, duhovnu visinu pred iskušenjima. Eto ta briga za duhovnu slabost Zapada prisiljavala me da budem kritičar Zapada, upravo ona.

Ovdje ima smisla i porazgovarati nešto malo šire, dotičući se već granice stoljeća i tisućljeća. U drugoj polovici 20. stoljeća, započeo je grandiozni proces, koji još, možda, do kraja nismo ni ocijenili – proces preporoda humanizma. Humanizam, kada je nastajao, zanio se ovakvom izvrsnom idejom: posuditi od kršćanstva njegove najbolje ideje, dobrotu, suosjećanje prema potlačanima, ali pokušati to ostvariti bez Boga. Dva je stoljeća humanizam koračao kao svijetla pojava koja je provodila svijetle ideje, ali bez Boga. A sredinom 20. stoljeća humanizam je poprimio još konture globalizma,

obećavajućeg globalizma: zato se nikako nećemo probiti do svijetle budućnosti, jer u nas nema središnje zemaljske vlade, nema racionalne razdiobe svih resursa.

Ali odjednom nas je kraj 20. stoljeća iznenadio. Osvrnimo se – naš je planet malen, postaje premalen za nas. Humanizam-globalizam, koji je pozivao da se pomogne svim nesrećenicima u čitavom svijetu, da se oslobode sve kolonije, da se podigne Treći svijet do razine Prvog, odjednom je progledao, proradila je čista logika: to neće uspjeti, zato što na svijetu nema sredstava te je nemoguće tako nešto ostvariti na našoj tijesnoj Zemlji. I ovdje je globalizam pokazao svoje novo lice.

Prisjetimo se da su nekoliko godina prije u Rio de Janeiru narodi zajedno preklinjali uglavnom SAD, ali i druge razvijene zemlje da zaustave proizvodnju u takvim suludim razmjerima! U SAD-u živi 5 posto svjetskog stanovništva, a troše 40 posto ruda i materijala koji uzrokuju 50 posto zagađenja. Preklinjali su ih: zaustavite se! Ne, zaustaviti se ne mogu ni SAD ni druge razvijene zemlje zato što taj rast sveopće potrebe stalno traži sve više i više. I evo kakvo je sadašnje stanje svjetske ekonomije. Ispostavilo se da se ekonomija Trećeg svijeta ne povećava, nego smanjuje. Rascjep između Prvog i Trećeg svijeta povećava se i povećavat će se. Da bi se dobio prostor za djelovanje napredne industrije koja zagađuje, trebalo je oslabiti industriju u Trećem svijetu te su je i uništili u potpunosti. Trećem svijetu ostalo je samo da pruža prirodna bogatstva i usluge.

I mi, Rusi, pripadamo tom Trećem svijetu te upravo tamo idemo. Sadašnji globalizam već ističe takav termin: nema *prograsa*, nego postoji društveno-darvinistička *selekcija*, događa se selekcija uspješnijih, boljih, i ta se selekcija već desetljećima odvija pred našim očima. Pojavio se pojam "zlatnog milijardera" u svremenoj publicistici. Sjeverna Amerika i Europa, to je danas otprilike petina, a uskoro će biti šestina stanovništva Zemlje. Za nju su otvoreni putovi zasada, ali na račun koga? Na račun ostalih. Na taj se način humanizam preobrazio u globalizam najgore vrste, a danas još nismo sve to prepoznali. A to je zato što smo gradili bez Boga, i evo dva stoljeća smo preživjeli...

To je tragedija humanizma, to je i glavni smisao prijelaza u 21. stoljeće i u Treće tisućljeće. Kako ćemo se iz toga izvuci, to vjerojatno nitko ne zna. Stanje Rusije u tom je smislu užasno, zato što smo izgubili toliko najboljih snaga i 27 milijuna ljudi u Drugom svjetskom ratu te na svu tu socijalističku izgradnju, na stvaranje vojno-industrijskog kompleksa, a na kraju smo ostali bez svega, mi smo

Iluzije potrošačkog društva neće dovesti do sreće nijednog pojedinačnog čovjeka, a tim više ni čovječanstva. U tom smislu predložio bih mladoj generaciji da ne stvara iluziju da stupamo u sretno stoljeće

u rasulu te nas guraju u zemlje Trećeg svijeta. I mi izumiremo, najstrašniji je da izumiremo.

Dakle, trebali smo od Zapada uzeti samo najbolje, no mi smo u izgubljenosti našeg kaosa preuzeli dosta loših stvari. Kada se u nas dogodio slom komunizma, mi, koji smo desetljećima obožavali Zapad i očekivali da je tamo sve dobro, da nije tako kao što je u nas, bili smo jako euforični. Neka se svi narodi zagrlje! Konačno ćemo se ujediniti s vama! Mi smo otvoreni! Izvolite osloboditi Istočnu Europu! (Gorbačov se čak nije usudio reći: zašto vi Istočnu Europu nećete svrstati pod NATO? – nije se usudio zatražiti papire, to bi bilo jednostavno nepristojno.) Razoružajte se – i razoružali smo se, koliko smo mogli, koliko smo uspjeli. Bili smo puni vjere i povjerenja.

I odjednom je započeo neobičan proces. Vlast SAD-a, osjetivši pobjedu u hladnom ratu, nije se mogla s tim zadovoljiti. Koliko povijest poznaje pokušaja stvaranja svjetskih država? Danas je pod te iluzije potpao i SAD. Ne u tom smislu da će oni poslati vojsku i osvajati čitav svijet, ne, danas nema potrebe za tim. Svijet je moguće ekonomski i kulturno osvojiti. SAD je potpao pod tu iluziju.

Evo NATO – Sjeverno-atlantski savez, naglašavam, *Sjeverno-atlantski*. A gdje je on? U Srednjoj Aziji, na Kavkazu, oklopnim brodom prodrli su i u Ukrajinu, koja mašta o tome da uđe u NATO. Kako to Rusija treba shvatiti? Naravno, ona treba stvoriti obruč, najobičniji strateški obruč pomoću kojeg će, ako to bude bilo potrebno, u svakom trenutku za dva ili tri sata moći dospjeti iz svojih glavnih centara u bilo koju točku. U Rusiji, naravno, postoji strah pred tim, strah i otpor. A Istočna Europa? Jako je zanimljiva reakcija Istočne Europe. Istočnu Europu i Pribaltik odlično poznajem. Oni su toliko preplašeni agresijom s Istoka da obožavaju NATO. Oni nisu sposobni unaprijed vidjeti da im Istok više neće predstavljati nikakvu opasnost. Evo što im prijete – oni se nalaze pod potkupljenim plaćenicima NATO-a. Da bi ispunio svoje svjetske zadake, NATO treba – i vidjeli smo, već je trebao – slati čas ovamo čas onamo avijaciju ili pješništvo. Pa zašto ne bi slao Istočnoeuroljane? Moguće ih je slati. Poljaci neće čuvati Poljsku, nego će služiti negdje u Africi ili Aziji. Pogledajte kako se to očitovalo u Jugoslaviji. Kada je NATO bombardirao Jugoslaviju, istočnoeuropska javnost to je odobravalu, Pribaltik je to odobravao. Prolijevali smo suze nad Istočnoeuroljanima – nesretnici, jadnici, kako da vas oslobodimo, a oni odobravaju: tucite Srbe! tucite žesće, tucite! Što se dogodilo s ljudima? Kakav se preokret dogodio u ljudskim

umovima? Trenutak kada je NATO odbio Ujedinjene narode, ma kako oni bili slabi, te kada je počeo djelovati sam, bio je povijesni trenutak koji je prelazio granice svih problema Jugoslavije. Prisjetite se kako je Hitler izašao iz Lige Naroda, je li ga Liga naroda sprečavala? I dalje znamo što je bilo. Tako je i ovdje: prvi put se UN upliće, drugi put. Zatim je bio prijedlog da UN kritički ispituje bliskoistočno pitanje. Maknuli su Vijeće sigurnosti, nije potrebno, već se UN upliće. To je strašno, dolazi potpuno novi svjetski poredak.

Opasnosti potrošačkog društva

Posljednje pitanje. Stojimo na pragu novog stoljeća i tisućljeća. Vaš je neobični život u potpunosti zašao u podmaklu dob. Što biste htjeli poručiti mladoj generaciji, mladima koji su nerijetko, ne samo u Rusiji, zavedeni na pogrešan put, koji su prisiljeni živjeti u svijetu koji sasvim ne podsjeća na svijet stare generacije, u svijetu punom napetosti, novih proturječja, opasnosti koje prije, vjerojatno, nismo mogli ni sanjati?

– Mladoj generaciji? Prije svega, ne potpadajte pod iluzije potrošačkog društva. Potrošačkog društva koje tobože uspijeva: imajte više, grabite, stječite, mijenjajte modele – treba imati unutrašnje granice: stani, to više nije potrebno, stani, to je suviše! Iluzije potrošačkog društva neće dovesti do sreće nijednog pojedinačnog čovjeka, a tim više ni čovječanstva. U tom smislu predložio bih mladoj generaciji da ne stvara iluziju da stupamo u sretno stoljeće. Tu je grešku napravilo čovječanstvo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. S kakvim smo oduševljenjem iščekivali 20. stoljeće! Poslije 19. stoljeća dvadeseto se činilo kao zasljepljujući sunčani sjaj, a vidimo što smo dobili. Takva sjaja koji bi nas zasljepljivao sada nema, a još se mnogi, vjerojatno, nadaju nekim brzim uspješnim promjenama. Ali stanje je isuviše teško. Planet je u teškom stanju, jako je zagađen, povećava se višak ugljičnog dioksida i radioaktivnih otpadaka, ekološko stanje je bezizlazno loše.

Život će biti težak, ali nikada okolnosti nisu iznad ljudske volje. Ljudska volja i svijest su iznad okolnosti – govorim to kao čovjek koji je prošao frontu, logor i smrtonosnu bolest. Ljudska je volja iznad okolnosti, ona ih može savladati, no samo ako je usredotočena i ako nije usmjerena na laž. To je ono što bih želio poručiti. ▣

S ruskoga preveo Ivo Alebić. Razgovor je snimljen na filmskoj vrpici u pišćevoj kući radi prikazivanja na konferenciji posvećenoj Solženjcinovu stvaralaštvu (Italija, 24. – 25. studenog 2000). Oprema teksta redakcijska.

Aleksandar Solženjcin

Želio bih vrisnuti preko čitave države, ali kojim plućima?

Aleksandar Solženjcin

Dosad neprevedeni dnevnički zapisi Aleksandra Solženjčina o pisanju knjige o Oktobarskoj revoluciji i o povratku u Rusiju nakon dvadesetogodišnjeg progonstva

Neki ulomci iz "Dnevnika R-17"

Ulomci iz dnevnika romana o Revoluciji 1917.

– Crveni kotač, koji je trideset godina pratio autorov rad

1965.

18. lipnja

Sada kada, čini se, zaista ulazim u roman cjelokupnog svog života, a koji je zamišljen 1936. (formuliran 18. studenoga '36, ali još je i prije, vjerojatno, lelujaio iznad mene u zraku nejasno – od nekih ranijih godina djetinjstva) – sada osjećam potrebu da ne rasipam misli i sumnje koje se naprežu, nego da ih usmjeravam u dnevnik, tako da se smiruju i pročišćavaju za rad.

Posljednjih dana bio sam utučen zbog svoje nemoći pred tom temom, pred takvim zamahom. Znam što je potrebno, ali ne vjerujem da to mogu ostvariti – ja, sa svojim ograničenostima.

Zatim sam si zapisao ovakvu utjehu:

1) Čak ako roman u potpunosti neće uspjeti – njega treba pisati. Tako je mnogo toga smišljeno da je nemoguće sada to ne izreći, pa makar samo za objašnjenje, kao za povijesnu skicu.

2) Ako ne budem u stanju, tada ipak u suvremenoj književnosti, ukoliko je moguće suditi po površini, ni nitko drugi ne može.

A onima koji će doći *poslije* nas bit će još teže. Za njih se gube posljednji dojmovi *suvremenosti* tih događaja. Oni će ih ispitivati jednako tako povijesno kao dekabriste, Novgorod ili rat s Napoleonom.

19. lipnja

Još jedan razlog zašto sam, vjerojatno, započeo ovaj dnevnik: da bih si zabranio odugovlačenje, otezanja, rad nad nečim drugim. Savršeno osjećam da *ulazim* u hram, *ulazim*, dakle, treba pisati. (Smiješno je, naravno, da su prvi reci dnevnika nastali prije prvih redaka romana).

Danas sam jako dobro radio na tambovskim materijalima – i gledam kako se oni čitavim dijelovima, gotovo završenim, slažu u temelj budućeg romana. To je taj divan osjećaj kada se "sve samo od sebe započinje slagati", kao u šahista u čiju se korist partija odigrala: njegovim se lovcima same od sebe otkrivaju sve potrebne dijagonale (a protivniku se, kao za inat, zatvaraju), njegovim konjima svaki kvadratić obećava *škarice*. Tako i kod mene odjednom izbijaju te "škarice" koje nisam pripremao: Druga armija Samsonova – i Druga pod Nesvižem; Zapadni front – i njegova demobilizacija u Tambovu. Ne treba ni na što prisiljavati Povijest – ona će sama rasprostirati puteljke za svoje junake...

I još nešto: kada tipkam na pisačkoj mašini ozbiljan, odgovoran tekst – jednostavno nikada ne griješim. Ali kada tipkam obavezne, ali dosadne i meni nepotrebne odgovore (jučer – mišljenja o nedarovitim rukopisima), griješim neprestano, sramota je gledati na zaprljani list. Tako je, vjerojatno, i u stvaralaštvu: užasno je prihvaćati se posla nad R-17, suviše je ogroman za moju snagu, ali predat ću se sav, neću praviti glupe greške.

Shvaćam da ulazim u Hram. I samo ako će me Bog blagosloviti, mogu izaći na kraj s tom posebnosti.

Taj Roman, još nenapisan, uvijek je bio najveća ljubav mog života. Ništa na svijetu nisam volio s takvom strašću. Čitavu ovu četvrtinu stoljeća, iako nema u njemu ni jednog ozbiljnog retka... (Ne, više nije ni četvrtina, nego trećina...)

Dnevnik će postati jedan od junaka u stvaranju romana – mojim pomoćnikom, kritičarom i gonikom. To će biti energično. (Nikada nisam imao potrebu da me netko potiče, a sada ću se prisiliti).

Srpanj, Tambov

U grad, meni potpuno nepoznat, doputovao sam kao u svoj rodni: hodam, hodam i *saznajem* kako je sve to *bilo* između 1917. i 1920. Ide u korist to što se glavni dio Tambova uopće nije podvrgnuo perestrojkama: grad je ostao kakav je i bio u revoluciji. Zalazim u zanimljiva dvorišta, promatram zgrade odostraga, zalazim u glavne ulaze. Poučne ulice: kuće kao fizionomije izražavaju karakter, domišljatost i isticanja svojih domaćina, a riječ "arhitektura" kao da nisu znali. Arhitektske svratište. Dvorište Kazanskog manastira. U Nariškinskoj čitaonici i u područnom arhivu skupljam, skupljam iz novina onog vremena i još nekih materijala. No postoji nova zgrada partijskog arhiva, ali tamo me neće pustiti, a tamo je glavna bit "antonovščine". U nekadašnjoj plemićkoj skupštini zamišljam taj povijesni govor Tuhačeskog. Trebalo bi ispitati staro stanovništvo, ali zar je to sad moguće? Tko će pričati strancu?

1966.

1. srpnja

Ponovno čitajući svoje mladalačke glave napisane između 1936. i 1938, otkrio sam da je tekst vrlo slab, uopće nisam umio pisati, podlijegao sam utjecaju loših književnih tradicija, a nisam znao u čemu se sastoji istinska književnost. Odatle se nema što uzeti za današnji roman. Ali izvrsna je raspodjela materijala po glavama, struktura dijelova, tj. kompozicija je apsolutno zrela, mogu je iskoristiti sada. Dakle, osjećaj kompozicije dan mi je od prirode!

1974.

16. travnja, treći dan Pashe

Danas mi je u Zürich stigao i ovaj dnevnik, zajedno sa spašenim romanom (međutim, da roman nije bio dupliciran magnetofonskom vrpcom, propao bi)². I ovu svečanu bilješku pravim u staroj bilježnici na novom mjestu, u potkrovlju, u Lenjinovu gradu. To nije puka simbolika da ću nastaviti roman u Zürichu.

Toplo i radosno je osjećati prstima voljeni papir. Zabilježiti ćemo, a jednog dana i ispričati kako je sve to procurilo kroz željeznu zavjesu.

1975.

30. siječnja

Nisam nikakav novator, čak ne volim biti novatorom. Ali kada prilike pritišću – treba biti dovtljiv te nešto izmišljati. Parvus! – kolosalna tema, čovjek ogromne važnosti, no gdje i kako ga mogu opisati, osim u jedinstvenom mojem drugom Čvoru? Ali i tada bi ga trebalo dovući na susret s Lenjinom, no ipak takva susreta u tom mjesecu i te godine nije bilo te ću poljuljati povjerenje u vjerodostojnost moje po-

vijesne priče. Da napišem sažetu glavu o njemu? – ali i bez nje u Čvoru je već šest velikih.

I evo rješenja: napraviti polufantastičan prijelaz: Lenjin prima Slarca, Parvusova poslanika, a cijelo vrijeme u njemu vidi Parvusa, te moraju, prozimaajući se, proći tri njihove rasprave: rasprava životnog izbora; rasprava prošlogodišnjeg susreta u Bernu; i – sadašnja. I još u sve to ugurati Parvusovu biografiju.

17. ožujka

Danas začudujuća koincidencija: završivši rad na Lenjinu s takvom velikom pomoći *Sozial Archiva*, pozvao sam ih na našu oproštajnu večer u restoran *Eintracht* – naravno u taj, ipak je o simbolici riječ! Bio je mladi Platten³ (uoči svog bolovanja; on je općenito nesretnik i poštenjačina – zapanjuje s kakvom savješnošću razotkriva očevu suradnju u Lenjinovim spletkama), Čeh dr. Tuček i Willi Gauchi, autor knjige koju sam cijelu pročitao i opširno koristio. No ispostavilo se da je *Eintracht* bio zatvoren. Krenuli smo u *Crnog orla* pokraj *Stüssibofa*, tj. glavnim stazama *Kegel-kluba*⁴. Zatvoren i *Crni orao*!... Tada sam predložio *Bijelog labuda*, sjećajući se da je Lenjin, čini se, zalazio i tamo. Ulazimo, krenuli smo nasumice naći udaljen slobodan stol. Tako smo se svojevremeno razišli. Podižem oči: na obližnjem niskom zidu pravo nasuprot meni visi Lenjinov portret! I to kakav: onaj, moj odabrani za knjigu, najstrašniji i najizražajni, gdje je on i vraški uman, i beskrajno zao, i osuđeni zločinac. Tri tjedna visio je u mene na zidu u brdima, s mržnjom i strahom pratio moj rad. I evo – on je ovdje, zar to nije simbol?... I mladi Platten pored!... Očigledno je upravo ovdje bilo drugo (pomoćno) mjesto susreta *Kegel-kluba*. Proslavili smo moju knjigu na *tom* samom mjestu!

Izlazimo. Djevojka mi daje knjigu počasnih posjetilaca da se potpišem. U njoj, nešto prije, stoji na ruskom: "S velikim smo se zadovoljstvom proveli u ovom ugodnom, simpatičnom restorančiću. Grupa sovjetskih turista".

1976.

21. travnja

Značajna je uloga intuicije. Mnogo sam puta primjećivao kako ću instinktivno naći puteve i rješenja – još prije nego što bih se upoznao s obilnim ma-

S godinama se autor mijenja, i fiziološki, i umno, i u uvjerenjima, i u raspoloženjima. Ništa se ne ponavlja. I ako on piše trideset godina, tada to znači da on nije jedan te isti autor

Aleksandar Solženjcin

terijalom, a materijal zatim često potvrđuje sve, daje dubinu, opseg, no put ide po predviđenoj točkastoj crti. Sama sebe sada shvaćam kao tumača seljačkog svjetonazora tijekom dvaju stoljeća, ali *ne* i narodnog ni državno-monarhijskog (zbog čega su nezadovoljni sa mnom i obrazovani lijevnici i obrazovani desničari).

29. travnja

Općenito, sva Februarska revolucija (ono što je dovelo do nje i što je proizašlo iz nje) ima izraženo zajedničko značenje. Taj proces ide i u cijelom svijetu i svuda daje razorne rezultate. Naša (obrazovane Rusije) epidemija 19. stoljeća – nije samo voljeti potlačene srcem i pokušati ih osloboditi, nego odjednom (deklaracijama, međutim od njih zatim nećeš pobjeći) dati im podstrek da se domognu na gornji položaj: da se razulare te popnu sebi na grbaču. U tome je europska povijest 20. stoljeća. U tome je, započinjem sumnjati, i pobjeda Sjevera nad Jugom u Sjedinjenim Američkim Državama. U tome su i zahtjevi zaostalih država: hranite! (desetljećima i više). To neće napraviti nikoga slobodnim: potlačeni dospijevaju u nove tiranije. Ali se i gnijezda već oblikovanog života razaraju.

31. listopada

O pravovremenosti svake stvari u piščevoj dobi i u njegovim životnim okolnostima! Nisam napisao ljubavne priče u mladosti, i više ih i neću napisati! Propustio sam sovjetsko-njemački rat zbog hapšenja, i nikada mu se neću vratiti! Da nisam *Arhipelag* napisao pod silnim pritiskom i progonom, sada bih ga pisao bez ikakva povoda ili pak bez te strasti, hladno, bez pronicljivih momenata. Da *Tele* nisam pisao istovremeno s borbom – ništa ne bi ispalo, ili bi bilo bljedunjavo, sada se nije zanimljivo vraćati. *Odjel za rak* već je bio izgubljen (kao i neostvareni *Jedan dan učitelja* te mnoge priče), ali sam ga zgrabio u zadnji tren. I jedino sam *R-17* uvijek stavljao na stranu, ustupajući mjesto ostalim stvarima. To je vodilo ili prema njegovoj propasti ili prema, vjerojatno, višoj zrelosti. I ta se jedina knjiga koja ne proizlazi iz osobnog iskustva i mogla stavljati na stranu.

S godinama se autor mijenja, i fiziološki, i umno, i u uvjerenjima, i u raspoloženjima. Ništa se ne ponavlja. I ako on piše trideset godina, tada to znači da on nije jedan te isti autor. ▣

Iz bilježaka s puta, 1994.

Skica napravljena na osnovi bilježaka s puta koje je autor vodio u lipnju 1994, nakon što se vratio poslije dvadesetogodišnjeg progonstva u domovinu

ođao sam još neko vrijeme po gradu, bez pratnje. Svidio mi se Irkutsk i prije trideset godina i sada. (Ali nepodnošljivo je vidjeti da na željezničkoj stanici, iza ulaza u čekaonicu, gdje putnik može sjediti na klupi, uzimaju plaću... Kada je u Rusiji bilo tako?..)

Posjetio sam obitelj pokojnog Arnolda Rapporta, svojeg sulogoraša u Ekibastuzu.

Obišao sam i etnografski muzej, u svakom će se pronaći nešto. U listopadu 1917. – dirljiv apel "Ne vjerujte lažima": "Partija boljševika ne namjerava narušiti mir vašeg privatnog života i posezati za vašom imovinom"... – tako da su uzalud malogradanske novine "digne crnosotnjansku dreku". A evo i portreti irkutskog Vojno-revolucijskog komiteta: Surnov, obrijane glave, banditskog lica; Fljukov, koji s crnim brkovima podsjeća na Staljina, te njihov predsjednik Širjamov, čupav,

neobrijan i seljačkog izgleda. A evo i rezolucije VRK-a⁶ o strijeljanju Kolčaka i Pepeljaeva: strijeljati "da u gradu ne bi došlo do strahota građanskog rata. Bolje kazniti dva prijestupnika koji su već odavno zaslužili smrt nego stotine nevinih žrtava." (Danas o tome postoje publikacije – naprimjer, časopis *Rodina*, 1995, №1 – da je šifrirana tajna naredba o strijeljanju Kolčaka bez sudskog procesa dolazila, razumije se, od Lenjina preko Skljanskog u RVS⁷-u).

A još dva dana prije posjetio sam irkutskog episkopa Vadima u Znamenskom manastiru da se dogovori oko mise zadušnice za Kolčaka; mislio sam da se ona organizira u nekom dogovorenom mjestu, teško da je poznato točno mjesto strijeljanja. A ispalo je i više nego jednostavno: ovdje me je episkop proveo kroz zadnju kapiju u kamenom zidu na obalu Angare – upravo su po toj stazi, kroz tu kapiju, i odveli Kolčaka s Pepeljaevim na strijeljanje! – i ovdje je pokazao hrid koja se pruža u rijeku na kojoj su i strijeljali nabrzinu.

Danas, na posljednji moj irkutski dan, 16. lipnja, u sunčano jutro, još prije jake sparine, episkop je sa svećenstvom (7-8 svećenika) na toj hridi i odslužio misu zadušnicu. U invalidskim kolicima doveli su ovamo i devedesetjednogodišnju redovnicu-svjedokinju koja je vidjela kako su Kolčaku prije strijeljanja dopustili da se pomoli pred ikonama Znamenskog manastira (poljubio sam joj ruku). Na misu zadušnicu došlo je i oko 25 kozaka, na čelu s atamanom⁸, uz dječake koji su također bili u kozačkoj uniformi. Još je bio i parohijan i prilično dobar zbor. (Upadala je u oči plavokosa djevojčica u plavoj haljini koja je bila bosa, cipele je držala u ruci.) Naše je svijeće ugasio vjetar koji je dolazio od rijeke. Po mostu na rijeci Angari neprekidno su išli automobili (putnici iz automobila divljali su na nas), dva puta su nisko prelijetali avioni zaglušujući misu zadušnicu. Bio je to povijesni trenutak. I srdačan odnos s Aleksandrom Vasiljevičem, junakom mojeg *Crvenog kotača*, kao sa zanimljivim i bliskim čovjekom. Episkop Vadim podignuo je kamenčić sa šljunčanog dijela hrida te ga poljubio. Kozaci su stajali jedan iza drugog. Poslije mise zadušnice održao sam im govor: o iskonskoj moći kozaka, o njihovom patriotizmu, o tome kako su se borili u Građanskom ratu – i ne treba ih sad brkati s "crvenim" kozacima. Ataman je potvrdio da oni nisu takvi. Kozaci su stajali "mirno" sa sjajem u očima. Cijelu je misu zadušnicu snimao BBC, ali nisu shvatili smisao i značenje mise zadušnice – i zato se u filmu pojavljuje nekakav tugaljiv odsječak. Zatim sam s Ermolaem ponovno krenuo u manastir, priljubiti se uz te ikone i relikvije sv. Inokentija (čiju su neraspadnutost boljševici dvadesetih godina u časopisu objašnjavali suhim pijeskom sahranjivanja).

Zbog čega je u meni u tom trenutku bio nekakav osjećaj pobjede? Zbog toga što se sama Rusija kao vratila na proketo mjesto i odala priznanje svojem pogubljenom junaku?

To cijelo putovanje koje traje, evo, već tri tjedna rasplamsalo mi je zanos ruskim prostranstvima. I kao da se stvorio osjećaj jedinstvenog niza sreća koje su poslale Gospodom. A jasno sam osjećao da će u Moskvi biti sasvim drukčije: gusto neprijateljske snage.

Navečer, već u vlaku, zapisao sam u dnevnik ono što sam primijetio: "U Rusiji mi se vratio osjećaj *krajolika* (izgubljen u Americi). Evo, sjeverozapadno od Irkutska, pred zalaskom sunca, crveno-zlatasti nisu samo borovi, nego i breze – a kakva su tek cvjetna prostranstva! I kako želim svuda ovdje *biti!* svuda-*biti!*"

Ta će se žudnja, sigurno, i do smrti u meni sačuvati, nad svakim komadićem karte Rusije rasplamsava se ta žudnja – proboraviti tamo! Ali zar je moguće u mojim godinama – koješta!...

... I u kakvu smo stanju očuvali ta blagoslovljena mjesta? Od Bajkala do Jeniseja sve šume, sve grmlje zaraženo je encefalitisnim krpeljom... A prostrana umjetna jezera? Počeo sam ih prebrojavati po karti: Zejsko, Viljujsko, Sajano-Šumensko, Irkutsko, Bratsko, Ustj-Ilimsko, Krasnojarsko, Novosibirsko... Koji još narod-samoubojica nepovratno zalijeva svoju, za poljoprivredu prikladnu, zemlju, šume, moguće naslage rude u unutrašnjosti zemlje? I još slave tu svoju ludost.

Vozili smo se prema Bratsku i Ustj-Ilimsku. (Na to me je nagovorio Jura Prokofev: obavezno se mora obići Ustj-Ilimsk, taj mu je kraj dobro poznat zbog televizijskih službenih putovanja. Skrenuo sam s puta – i jako sam mu zahvalan.) Noću u Tajsetu naš su vagon prikacili za BAM⁹. Probudio sam se već pred Čukšom – nekadašnjom trećom podružnicom Ozerlaga. Duž

O, bijedo! O, krajnja neimaštino! Rusijo moja! Rusijo kraja dvadesetog stoljeća! – tko bi te od naših predaka mogao predvidjeti takvu? I kako i kada ćeš se izvući? I tko će te spasiti? Nema takve junačine, sve smo ih potamanili. I tko je *ovo* vidio i tko to osjeća od moskovskih gospodara, političara i piskarala? Želio bih vrisnuti preko čitave države, ali kako? kojim plućima?

Aleksandar Solženjicin

cijelog tog zlosretnog puta su ostaci industrije, zagađenost i ostaci logorskih zona. Uskoro ćemo doći u Vihorevku, a tamo me na peronu čekaju! U Vihorevki je prije bio glavni OLP podružnice Ozerlaga, i sada se okupilo na peronu dvadesetak nekadašnjih logoraša, svi već u godinama – i kako se srdačno grlimo, kao braća, do suza, i fotografiramo se zajedno. Steplag-Ozerlag – braća-logoraši! Većina od njih ovdje su "Mandžuri", ruski emigranti koji su povučeni sovjetskim grabljama iz Mandžurije u 1945. godini i koji su odležali jedanaest godina, a 1956. svima je priznata potpuna nevinost. U isprekidanim našim razgovorima, u izmjenjivanju kratkih pogleda uočljivo i neumoljivo izbija naša surova logorska prošlost, koja se tada činila bezizglednom, no, evo, i ona je nestala...

A dalje stanica Andzeba, kazneno logorsko mjesto Ozerlaga, ovdje je bio moj sulogoraš Tenno i tada još meni nepoznat moj budući vjerni suradnik – "nevidljivko" Lembit Aasalo; pisao sam o tom logoraškom mjestu a da ga nisam ni vidio, i evo me sada ovdje. I opet susret s logorašima, i opet od njih dobivam nekoliko buketa (već sam zagušen cvijećem, šteta bi bilo da uvene u vagonu, učim se uzvraćati poklon odmah, darovaocima).

U pravoslavnom Bratsku po mene dolazi automobil, gradonačelnik Bratska L. F. Jaščenko objašnjava mi čitavim putem, jer je duljina Bratska – 70 kilometara!... Prvobitno je to bila tvrđava izgrađena 1631. (zatim su je Tunguzi palili i ona se premještala na drugo mjesto), a tristo godina poslije navalili su graditi ovdje, na Angaru, hidroelektranu. Posjekli su naokolo oko 100 kilometara šume, uništili i lovačka mjesta. A sada ne znaju kamo će se električnom energijom, boljševički Gosplan¹⁰ Rasprostrli po gradu široke bulevare, ali po ovdašnjoj zimi seču se vjetrovi. A dalje hruščovki¹¹ i bi-jedna naselja, ali zato negdje u šumi samo što neboderi ne iskoče. Danas tvornica aluminijske zjapi prazna, znanstveno-industrijski institut nikomu više nije potreban, ne radi. Stanovnici traže zemlju, prije su davali po šest stotina, sada po petnaest, već je izgrađeno šezdeset tisuća vikendica. Stanje obližnje okoline je užasno. Mladež ovamo više ne dolazi, natalitet je pao dvostruko, mortalitet raste. Koliko god se po Bratsku vozili – ništa nas neće oraspoložiti!

No prije poplavlivanja bili su razumni da ipak premjeste stražarsku kulu tvrđave (pretpostavka da je u njoj odležao kaznu jednu zimu protopop Avakum) i nekoliko seoskih brvnara u "Spomen-selo", kamo smo mi i dalje krenuli. A tamo se duša razgaljuje i hrani. I mjesto za to "angarsko seoce" – kao od Boga odabrano,

U Rusiji mi se vratio *osjećaj krajolika* (izgubljen u Americi). Evo, sjeverozapadno od Irkutska, pred zalaskom sunca, crveno-zlatasti nisu samo borovi, nego i breze – a kakva su tek cvjetna prostranstva! I kako želim svuda ovdje *bit! svuda-bit!*

i kako tek bole te sačuvane brvnare imućnih Sibiraca i zapadnih Burjata, riječni čamci na tavanu, trgovačka ribarska spremišta, riječni nanosi. Čvrsto je građeno, za čitavu vječnost, "ariš će tri bora nadživjeti". U brvnarama su niska vrata radi očuvanja topline; valjak s rebrima, sapunaste naslage od borovine umjesto sapuna, koritance s vodom za luč, zupčasti tuljak za ribanje krumpira da bi se dobio škrob. U kakvu su neciviliziranom životu naši preci domišljato i stabilno organizirali svoj život. U žitnim spremištima ograđen je prostor za zrno, lopatice za brašno, mužari, mlatilo. I nedaleko – drvena crkva Mihaila Arhangela iz 19. stoljeća, izrezbarena carska oltarska vrata i crkveni luster. Od ruske drvene arhitekture steže mi se srce – i koliko je te ljepote i srdačnosti već propalo i propada na Sjeveru sada, neistraženo, nesačuvano, neuređeno...

Zatim se pridružio našoj maloj grupi načelnik administracije Ustj-Ilimskog područja A. A. Dubas – mladahan, energičan i neobično snalažljiv gradonačelnik, koji ima osjećaj za suvremenost, s pregršt ideja, ali ga nitko ne sluša baš. I odvezao nas je u Ustj-Ilimsk na uklanjanje onog dijela željezničke pruge kojim su naši vagoni morali polagano proći. Mjesto za hidroelektranu odabrano je još prije tridesetak godina, a status grada ima već nekih dvadeset godina. Ovdje siječe šumu devet drvnih industrija, milijune i milijune kvadratnih metara na godinu (govori se da angarski aršin uzima Venecija za stupove, oni s godinama postaju kao željezni), a pošumljavanje je slabo (mislim da je nikakvo). Ali više i nije potrebna nekome u Rusiji celuloza tog šumskog kombinata, kao ni bajkalskog koji siječe slavno jezero da bi dobio poluproizvod samo za izvoz, sramota nerentabilna; nije potrebna ni električna energija, suviše je mnogo ovdje ima, a nema se kome udijeliti. U ustjilimskom umjetnom jezeru milijun je kvadratnih kilometara potopljenih greda...

U Ustj-Ilimsku, "socijalističkom gradu", suvremeni su kućni blokovi, a između njih su šumarci, sve je raspoređeno na velike prostore, vozi tramvaj i čini se da i štetne dimove drvene industrije vjetar odnosi dalje. Ovdje me je iznenadilo to da u jednom zabačenom sibirskom kutku tinja intelektualni krug. Dosjetili su se otvoriti ovdje ustjilimsku podružnicu Irkutskog fakulteta – istina, zasad samo prvu godinu studija, ali ima sedam fakulteta i 200 studenata! – jako su simpatični, razgovarali smo s njima. Kakva obećavajuća mlada lica, sve dok ih ne ogorči i ne iskvari naš suludi život. Sljedeći dan pozvali su me na izložbu – koliko slika i kako se ovdašnji umjetnici bore za pravo stvaralaštva! Zametnula se rasprava. Govorili su nastavnici povijesti, ruske književnosti (oni pola godine ne primaju plaću): televizijske reklame i akcijski, pornografski filmovi uništavaju duše mladeži, u njihov jezik nagomilavaju žargonsko smeće, štete i časopisi; duhovno siromaštvo, mladež je izgubila ideale, gdje ih treba tražiti? (Netko se ubacio u raspravu... Pavla Korčagina: bio je u nas ideal!...). Ropski položaj nastavnika: nema se čime pretplatiti na časopise, nema se čime otputovati na

godišnji odmor. "A Moskva je nas zaboravila, tamo se ne sjećaju da ovdje ima kulturnih ljudi". I mi smo zaboravili što je to kazalište. Zašto nam nitko ne dolazi na gostovanja? Da, čitav naš grad nikomu nije potreban. (A neki su izrazili i bojazan: hoće li nas kazniti za ovo što smo izustili danas...). Obišli smo još i gradski muzej (slabašan) – tamo je još jedna grupa intelektualaca. Upriličili su čajanku s jarebikom i brusnicom i opet još jedan topli razgovor, i opet sam ih podupirao u čemu sam mogao. (A, ustvari, od susreta do susreta problemi su se u mnogo čemu ponavljali, no kako i ne bi kad ostaju unutar četiri zida?)

U svim susretima bilo je mnogo žalbi na oštećivanje Angare, na to da će izgradnja Bogučanske hidroelektrane, nizvodno od Ustj-Ilimska, sasvim uništiti rijeku. Jedan dan organizirali smo i kratak izlet brzim brodičcem po Angari, gdje je ta tema došla još više do izražaja. Zakleo sam se da ću poraditi na tome. (O tome je priča *Svejedno*...)

Posljednji naš dan u Ustj-Ulimsku, 19. lipnja, pao je na Duhove. Na ovaj dan otputovali smo na "Uzvisinu", nikad je neću zaboraviti. "Uzvisina" je prvobitno područje Ustj-Ilima, mjesto prvog "desanta", gdje su se naselili graditelji hidroelektrane, za prvo vrijeme, kojekako, u sklopljenim halabudama¹². I evo, prošlo je trideset godina, podigli su i hidroelektranu, i socijalistički grad, a prvobitne halabude još se tiskaju na starom mjestu, i dugo su se u njima zadržali stanovnici. Na glavnom raskrižju ulica jest smetlište željeznog i staklenog smeća koje odnose stanovnici. ("Jedanaest godina ne daju nam kamione za odvoženje smeća"). Naselje svoje vode nema, svi se nadaju kišici, na zalijevanje se ne troši, pa čak ni na umivanje: samo postoji dopremljena voda, 500 rubalja dode bačva. Pa tako i stoje prikrivene željezne bačve na kraju kolnika ulice, svaka nasuprot svojoj kući. Najbliža trgovina je dva kilometra odavde. Nema nijednog telefona u cijelom naselju; a ako se nešto dogodi, idi, pitaj u policijskoj dežurnoj sobi. "Zanemarili su našu Uzvisinu". Djeca se nemaju gdje igrati, osim po prašnjavu putu, ali po njemu se utrkuju motociklisti. A mi smo doputovali u pratnji nametljive i neskomrne ekipe BBC-a. Ustručavajući se, približavam se obitelji koja je sjela po nedjeljnom neradnom običaju na klupu uz popucalu ogradu. Govorim: "Sretan praznik!", uzvraćaju jasno, otvoreno, prisjećaju se praznika. Seljačić – vampirski strašan, zapuštena izgleda, no dobar. Žena – svijetla lica, tiha glasa, umorna, ali još uvijek neslomljena? – a tko će se o obitelji brinuti ako ne ona? Samo što nije prošla treća godina zaredom, a obitelj je još "na dekretu", četvero mališana, motaju se tu oko nogu, a osmogodišnja djevojčica je epileptičarka, tri puta na dan se "trese", pada, "može nastradati". I odakle njoj ta bolest? "Naslijedila". A lijekovi – "zar u Moskvi postoje?"

O, bijedo! O, krajnja neimaštino! Rusijo moja! Rusijo kraja 20. stoljeća! – tko bi te od naših predaka mogao predvidjeti takvu? I kako i kada ćeš se izvući? I tko će te spasiti? Nema takve junačine, sve smo ih potamanili. I tko je *ovo* vidio i tko to osjeća od moskovskih gospodara, političara i piskarala? Želio bih vrisnuti preko čitave države, ali kako? kojim plućima? █

S ruskoga preveo Ivo Alebić
Iz knjige *Между двумя юбилеями 1998-2003.*
Писатели, критики, литературоведы о творчестве
А. С. Солженицына; Москва, 2005.

Bilješke

- ¹ Seljački ustanak 1921. u tambovskom području protiv sovjetske vlasti (nap. prev.)
- ² Solženjicin je bio prognan iz SSSR-a 13. veljače 1974. a veći dio njegova arhiva iznošen je zahvaljujući dobrohotnim pojedincima, tajno, više puta 1974. godine (nap. prev.)
- ³ Sin Fritza Plattena, švicarskog funkcionara međunarodnog socijalističkog i komunističkog pokreta (nap. prev.)
- ⁴ Tako su nazivali okupljanja Lenjina i njegovih istomišljenika u ciroškom restoranu *Stüssihof* (nap. prev.)
- ⁵ Černosotenc (rus.) – član pogromske organizacije „crna sotnja”; krajnji reakcionar (u carskoj Rusiji) (nap. prev.)
- ⁶ Vojno-revolucijski komitet (nap. prev.)
- ⁷ Revoljucionnyj voennyj sovet (rus.) – najviši zajednički organ vojne vlasti i političkog rukovodstva armije (nap. prev.)
- ⁸ Kozjački vojni poglavica (nap. prev.)
- ⁹ BAM – skraćenica za Bajkalsko-amursku magistralu (nap. prev.)
- ¹⁰ Državni planski komitet (nap. prev.)
- ¹¹ Montažne ili stambene zgrade od opeke s tri ili pet katova koje su se masovno gradile u SSSR-u za Hruščovljeve vlasti (nap. prev.)
- ¹² Malena i siromašna kućica (nap. prev.)

Spiritualno, distopije i futurizam

Eric Harvey

Sastav Yeasayer na novom albumu kanalizira senzibilitet distopijske znanstvene fantastike i duboko poštovanje prema svijetu prirode koristeći se širokim spektrom zvukova; Dirty Projectors poliritmičnim aranžmanima, teškim zvukovima i kičenošću razbija klišeje rock glazbe; a Black Mountain stvaraju dojmljiv, istodobno i razuzdan i istančan album

Yeasayer, *All Hour Cymbals* (*We Are Free*; 2007)

U nekoliko proteklih godina, indie bendovi o kojima se najviše govorilo bili su oni koji stvaraju glazbu prožetu ahistorijskim dojmom mitske drame. Bendovi TV on the Radio, Celebration, Grizzly Bear i Animal Collective, rock'n'roll korijene na različite i inventivne načine prilagođavaju ritualnim zvukovima kako bi proizveli individualnu estetiku u kojoj se stapaju zajedničko divljenje prema izvanjskome i tradiciji. Sve u svemu, one se nadahnjuju predmodernim formama (višeglasnim harmonijama i napjevima preuzetima iz religijskih obreda, fikcijom na nevidljivu snagu prirodnoga

svijeta) i izražavaju ih pomoću ultramodernih formi (sintesajzera, elektroničkih struktura, naglašene jeke).

Te skupine, možda i nesvesno, djeluju u sjeni suradnje Briana Enoa i Davida Byrnea iz kasnih sedamdesetih i ranih osamdesetih godina, a u prvome redu albuma *My Life in the Bush of Ghosts*, te albuma Talking Headsa *Fear of Music* i *Remain in Light*...

Broklinski Yeasayer posljednji su dodatak toj skupini Byrneovih učenika i jedan su od boljih sastava koji daju nov zamah njegovu poliritmičnome trzanju. Pročuli su se početkom 2007. zahvaljujući fantastičnom prvom singlu *2080*, a vjerojatno zbog sličnosti u zvuku s Midlakeovim razvikanim singlom *Roscoe* iz 2006. Oba singla karakterizira omamljena, *sumovita* atmosfera, no dok je *Roscoe*, smješten u 1891. godinu, predstavljao nostalgiju za ladanjskim svijetom, Yeasayer gleda unaprijed – i to ne na optimističan način. "Ne mogu spavati kad razmišljam o vremenu u kojemu živimo", pjeva Chris Keating, nastavljujući: "Ne mogu spavati kada razmišljam o budućnosti koja me očekuje." Nakon dva neprirodno glatka prijevaja sastav opravdava svoje ime. Svi elementi *new agea* privremeno nestaju, a sastav se probija u komunalizam. Iznenadni, gorljivi *yeah yeah!* pojavljuje se iz istoga prepunog anglo-etno spremnika kao i kod Arcade Firea, Animal Collectivea i Danielsona te predstavlja vlastitu poveznicu benda između ritualističkoga i futurističkoga.

All Hour Cymbals, debitantski album, krcat je sličnim

Mike Powell

Dirty Projectors, *Rise Above* (*Dead Oceans*; 2007)

Dave Longstreth, poput mnogih vizionara, toliko je prepun sjajnih zamisli da se jedva može obuzdati. Dio je problema u tome što on ne pravi razliku u tome što konzumira: Gustava Mahlera, *reggaetón*, malijsku gitar-sku glazbu, Colea Porteru... Longstreth je za svaki album Dirty Projectors predvodio različitu postavu glazbenika i svaki je album različito intoniran...

Dok su Longstrethovi rani albumi bili uglavnom *folk* s guđačkom pratnjom, sada se prepustio ritmu – njegovim riječima, kompozicije su sada postale više "horizontalne" nego "vertikalne". Horizontalno je sjajno za plesanje – prilika za to ovdje se pojavljuje nekoliko puta – ali vertikalno je i dalje izvor tenzija u kompoziciji. Gukanje Coffmana i Waichea slažu harmonije s Longstrethovim meketanjem poput malih automobilskih olupina, i premda gitare zvuče poput zapadnoafričkoga plesa ili *math rocka*, kompozicije se doimaju kao da im je pogon više neprestano rastvaranje nota nego sami ritmovi.

Međutim, upravo je ta kombinacija – sinteza teških ritmova i sklonosti istančanosti i kičenošću – ono što Longstretha čini inovativnim, paradoksalnim autorom. Skladba *Spray Paint* (*The Walls*) napola je Soundgarden, napola Outkast. Neki dijelovi tog albuma zvuče kao Phish, a neki kao Police. Tu je i jedan stih na esperantu. Kada se Longstreth nađe u ulozu pjevača-autora, toliko je odlučan u nakani da izrazi sebe da zaboravlja da je bit svega zajedničko sudjelovanje, umjesto korištenja melizma koji je toliko brutalan da je to gotovo neugodno. A on zvuči kao da se zabavlja! I to je zastrašujuće. *Rise Above* je ozbiljan, pomalo nehuman materijal, što je vje-

rojatno razlog zbog kojega se članovi sastava nikada ne smiješe na pozornici...

No novi fokus koji je bend pronašao dovodi do novopronađene iznemoglosti za slušatelje. Unatoč prividnoj zbrkanosti, Longstreth je zapravo uistinu krhak i opsesivan. To što album ima koncept – iznova osmisliti, pjesmu-pjesmu, album *Damaged Black Flag* – slušatelju gotovo ništa ne znači, iako se to čini dobrim za Longstretha: to daje iluziju uporišta. Nedavno mi je rekao da je to bio njegov pokušaj stvaranja "njujorskog albuma: tvrdog, oštrog, opčinjenog autentičnošću, kakvi bi njujorski sastavi trebali biti". Takve se tvrdnje ne doimaju utemeljenima, no čini se kako on pogađa cilj.

Rise Above je toliko zao-kupljen svojim poliritmičnim aranžmanima i preciznošću da može gušiti pri cjelovitom prelušavanju. I premda Longstreth nastoji pronaći autentičnost i izraz prosvjeda u hrpi pjesama o mržnji prema svima i želji da se umre – nije čudno što najsnažniji trenutak albuma dolazi tijekom pauze u pjesmi *Gimmie Gimmie Gimmie*, kada Coffman i Waiche urlaju uzastopce 'o' i 'a', ne izgovarajući pritom ni jednu jedinu englesku riječ.

Album *Rise Above* natjerat će mnoge da zinu od čuda – i Dirty Projectors, poput Deerhoofa, restrukturiraju *rock* na skladateljskoj razini, a ne na zvučnoj. Razbiti klišeje, ma što god se sljedeće razvilo iz Longstrethova mozga, nije nešto što bi bilo nemoguće predvidjeti – *Rise Above*, unatoč svojem cjepidlačenju i manjim nedostacima, napokon nudi savršen protuargument za portret Longstretha kao još jednog odvaljenog propalog studenta: taj album ukazuje na obrazac.

http://www.pitchforkmedia.com/article/record_review/45-053-rise-above

Matthew Fiander

Black Mountain, *In the Future*

omot novog albuma Black Mountain *In the Future* varljivo je retro-dizajneran. Imajući stalno na pameti naslov, omot djeluje poput vizije budućnosti o kakvoj se maštalo sedamdesetih godina. Kao kada bi Rubikova kocka mogla biti nekakvo prometalo, ili nekakav kvadratni planet. To je omot koji sastav odmah svrstava u red s mnoštvom psiho-rock sastava iz sedamdesetih, s Pink Floydom na primjer, na koje on tako često podsjeća.

No svatko tko je čuo istoi-meni prvi album toga sastava zna da njegovi članovi nisu zainteresirani za preispitivanje prošlosti ili za ironične artefakte davno prošlog razdoblja.

DIRTY PROJECTORS RISE ABOVE

Vodeći o tome računa, ono što postaje još zanimljivije jest promjena boje na stražnjem omotu diska u odnosu prema prednjem. Prednji je omot topao – prepun je žutih i narančastih nijansi zalaska sunca – a stražnji je zbirka hladnih plavih i zelenih kocki. Ta promjena temperature indikativna je i za zvuk albuma. Album *In the Future* mijenja se često i u velikom stilu – od toplih, škripavih, velikih zvukova do ekspanzivne hladnoće. To je album koji uspijeva zvučati moćnije od svojega pompozno preteče, a proširuje i već veliku zvučnu paletu sastava.

Black Mountain je bio album pun gitarističkih rifova. Skladbe kao što su *Drugonaut* i *Don't Run Our Hearts Around* pojačane su snažnim, štekativim zvukovima gitare koji bi i najtupljeg indie klinca natjerali da tresu glavom. Takvi su trenuci učinili album tako dobrim i tako pristupačnim. No njegov tiši dijelovi često su se doimali pomalo mlitavima. *Black Mountain* imali su poteškoća u održavanju tenzije kada bi se utišali.

No s albumom *In the Future* je drukčije – on je konzistentniji od prvoga ne samo zbog uspješnog *hard rock shufflea* u skladbi *Stormy High* nego je također dojmljiv u akustičnoj skladbi visokog registra *Stay Free*. Ne-baš-tako-tajno oružje sastava, pjevačica Amber Webber, obavila je svoj dio posla glasno pjevajući kada se skladba *Tyrants*, inače dulja od 8 minuta, počinje urušavati. Ona ostaje u pozadini kao po-

dupirajući vokal Strephena McBeana, ali postupno preuzima vodstvo...

Zapravo bi melodija *Tyrants* mogla predstavljati savršen mikrokozmos albuma. Ona ističe njihov već etablirani gitaristički napad, ritam sekciju koja probija bubnjiće, njihovu sposobnost da iskoriste prostor tijekom tiših dijelova kako bi održali kretanje pjesme. Dodamo li tome nekoliko drugih skladbi, kao što je *Wild Wind* u maniri bovijevskoga sve-mirskog popa ili polaganog izgaranje klavijatura u skladbi *Wucan*, sastav nedvojbeno uvodi jedan nov, puno raznovrsniji zvuk negoli ga je imao prvom albumu.

No, na kraju, skladba *Tyrants* nije najsnažnija na tom albumu. Uglavnom zato što njezinih osam minuta naposljetku počne zvučati kao radio-remiks kada dođete do skladbe *Bright Lights*. Ta melodija – traje gotovo 17 minuta – daleko je najrizičnija na tom albumu punom rizika. Riječ je o skladbi kojom se sastav u cijelosti prepušta sklonosti prema improvizaciji i *session* muziciranju, a rezultat je fantastičan. Najprije sporo i oprezno grade melodiju, pa McBean i Webberova izmjenjuju vokale neprestance ponavljajući *Bright light, light bright*, dok se sastav sjedinjuje iza njihove kadenca. Nakon toga ulaze u prostran baladni stil, sve dok se naslovna melodija koja se ponavlja ne vrati natrag u skladbu, a zatim glazbenici napreduju prema najmoćnijem gitarističkom rifu na albumu

In the Future. Baš kada se čini da je skladba došla do onoga čemu je i stremila – do glasne, vratolomne rock glazbe – ona ne samo da pada nego pada u ponor. Od toga mjesta drugi najveći adut albuma *In the Future* – a to su klavijature – dolazi u prvi plan. Ta skladba na kraju prelazi u završnu skladbu *Night Walks*, koja se gotovo u cijelosti sastoji od vokala Webberove. Miran je to i sablastan završetak jednog razuzdanog albuma, ali efektan. On dovršava kretanje albuma. U većoj mjeri negoli većina ostalih album *In the Future* doima se kao da je svjestan svojega putovanja kroz vrijeme. Zato njegov naziv ne sugerira određište do te mjere koliko ističe njegovu putanju. Slušatelju se, nakon svih uspona i padova, razvučene tišine i nagurane buke, čini kako je otišao s jednoga mjesta na drugo. Dojmila me se ta glazba. Izvanredan je to domet za sastav koji je već postigao toliko mnogo svojim prvim albumom. Prvo su nas zagrijali, da bi zatim zaledili znoj na našim rukama. Proveli su nas kroz mrak kako bismo zatim žmirkali u nevjericu na svjetlu. Natjerali su nas da krenemo od tamo gdje jesmo kako bismo dospjeli u budućnost, *In the Future*, još ne znajući točno što ta budućnost zapravo jest, ali oduševljeni i iscrpljeni putovanjem do nje.

www.popmatters.com/pm/music/reviews/532-42/black-mountain-in-the-future/ ☛

S engleskoga preveo Tomislav Belanović

6. FESTIVAL PRVIH

vrijeme: četvrtak, 20.11.2008.
(Međunarodni dan djeteta) – nedjelja, 23.11.2006.
mjesto: Zagreb
organizator: Studio Artless
adresa: Prilaz Svetog Josipa Radnika 16,
10 000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: festivalprvih2008@gmail.com
url: <http://www.studio-artless.hr>

Natječaj
6. FESTIVAL PRVIH

Umjetnička organizacija Studio Artless poziva Vas da se prijavite na natječaj za šesti međunarodni Festival prvih.

Festival prvih (FP) smotra je dostignuća stvaratelja u različitim medijima. Na Festival prvih mogu se prijaviti umjetnici bez obzira na starosnu dob (uvjet je da debitiraju u kategoriji za koju se prijavljuju) - likovni umjetnik s prvom objavljenom knjigom, filmski redatelj kao koreograf, pirotehničar kao plesač/performer.

Tema ovogodišnjeg festivala je:
MEDIJI I PRAVA DJETETA.

Festival prvih dodjeljuje jednu novčanu nagradu u iznosu od 7.000,00 kuna.

Prijavnice možete slati e-mailom ili poštom najkasnije do 25. listopada 2008., a trebaju sadržavati opis projekta i tehničku listu, slikovni materijal, kratku biografiju i kontakt autora.

O rezultatima natječaja bit će obaviješteni autori koji prođu selekciju u roku od deset dana po završetku natječaja.

Josip Zanki

Svaka određenost vodi u ksenofobiju

Krenimo u ovaj razgovor od jedne vaše biografske činjenice. Naime, čini mi se da se podatak iz vaše biografije koji pokazuje da ste se vrlo rano počeli baviti arheološkim iskapanjima te da posjedujete kolekciju od dvjestotinjak predmeta iz razdoblja prabistorije, antike i srednjega vijeka, dajući poseban naglasak predmetima korištenima u religijskim i mističnim obredima, prožima s Trokutovim ezoterijskim preokupacijama.

– Točno, jako se prožima. Trokut je u svome radu polazio od odbačenih i ponovo pronađenih predmeta koje je svojim alkemijskim postupkom preoblačio u odijelo umjetnosti. Također njegovi su interesi zadirali i u polje arheologije i antropologije te etnologije. U njegovom radu ezoterijski je sam postupak transmisijske, odnosno transmucije predmeta, i to je ono što je blisko i mojim razmišljanjima. Nakon postavki Kazimira Maljeviča više se ne bavim slikom kao ikonom već slikom kao alkemijom. I to je pravac koji mene zanima.

Četvrti put

Odnedavno ste predsjednik Hrvatskoga društva likovnih umjetnika. Kako ćete prožeti

svoju ezoterijsku zaljubljenost s pragmom predsjednikovanja?

– Mislim da je pragma pogrešna riječ. U ezoterizmu kao takvom postoji istočno i zapadno nasljeđe. Istočni ezoterizam baš kao i religija počinje i završava u čovjeku (adeptu) samom. To su vrlo često prakse koje traže odvajanje od svijeta i spajanje s apsolutom (utapanje u oceanu tišine). Zapadni se ezoterizam bazira na djelovanju i ne odvaja se od svijeta. Ono što je Gurdjieff definirao kao *Četvrti put* i prema čemu nastojim stremiti bazira se na svim tijelima (fizičkom, emocijama, mentalnom tijelu i volji) i postavlja nas u odnosu na svijet. Prihvatio sam predsjednikovanje jer želim promijeniti HDLU i stvoriti potpuno modernu organizaciju, te internacionalizirati umjetničku scenu u Hrvatskoj. Kao član Upravnog odbora zajedno s ravnateljem i zaposlenicima kreiram novu viziju i misiju HDLU-a.

Dakle, što ste do sada u tom pravcu uspjeli realizirati?

– Za kustosicu Galerije PM angažirali smo Anu Janevski (kustosicu Muzeja suvremene umjetnosti u Varšavi) koja je zajedno s novim umjetničkim savjetom osmislila program Galerije za 2009. godinu. Za ravnatelja HDLU-a imenovan

Suzana Marjanić

S multimedijalnim umjetnikom razgovaramo o njegovim akcijama i performansima, o multimedijalnom projektu *Teatar i mit* (Gavella, 2000.), kao i o projektu *Mirila*, što ga koncipira i tijekom godina modificira s Bojanom Gagićem, a istoimeni je performans umjetnički dvojac izveo na ovogodišnjem Zagrebi! festivalu

Pošto su *Cézanneovi Kartaši* početak suvremene umjetnosti, s V. D. Trokutom u performansu *Kartaški dug* stvar sam postavio kao inverziju. Sami umjetnici svojom osobnošću postaju kartaši a kartaška igra – umjetničko djelo

je Branko Franceschi, svima dobro poznat kao dugogodišnji voditelj Galerije "Miroslav Kraljević" i MMSU-Rijeka. Osmislili smo *Art Residence* program i u tu svrhu Gradski ured za kulturu dodijelio nam je prostor (*residence* stan) u Ilici 227. Zajedno s Art in General New York već smo ostvarili prvu razmjenu. Članovi Upravnog odbora i zaposlenici HDLU-a prošli su obuku za pisanje projekata po EU standardima. Uskoro ćemo usvojiti i Strategiju razvoja HDLU-a od 2008. do 2012. godine...

U biografiji obično navodite podatak da javno djelujete od 1986. godine na područjima instalacije, performansa, eksperimentalnoga filma i videa te na području istraživanja grafičkih medija. Koji je bio vaš prvi performans i što vas je osobno potaklo i na izvedbenu dimenziju likovnosti?

– Moj je prvi javni performans izveden na projekciji filmova Zdravka Mustaća u Kino klubu Split 1987. godine a dokumentiran je u filmu Borisa Poljaka *Geronimo je mrtav*. Nastup je sadržavao elemente govora i socrealističku estetiku. Inspiriran je bio Mičurinovim istraživanjima poljoprivrede SSSR-a, posebice knjigom *Mala čuda sovjetske poljoprivrede*. Nakon toga odradio sam jednu "akciju" u Zadru (svibanj 1987.) koja je završila intervencijom organa SUP-a koji su poslani da poskidaju inkriminirane plakate. Krivce su potražili među studentima koji su po njima "bili skloni takvim idejama". Na plakatima je pisalo "Dolazi ledeno doba", a poruka se odnosila na istoimenu art grupu čiji smo bili članovi. Izvedbene umjetnosti su mi od početka bile drage jer su me stavljale u drugu vrstu estetike od one štafelajske koja nastaje u studiju. Također kao Mediteranac i društvena osoba oduvijek sam volio *social art*. Rad u izvedbenim umjetnostima predstavlja – kako to kaže Beuys – "socijalnu plastiku", skulpturu koja se stalno mijenja.

Koje ste još akcije izveli u okviru grupe *Ledeno doba*, te kako biste uspostavili moguću razlikovnu odrednicu između akcije i performansa?

– Grupa se bazirala na eksperimentalnom filmu. Sve projekcije su imale performer-ski oblik. Osim toga, bavili smo se i danas zaboravljenim xerox artom, izdavali fanzine...

Performans kao umjetnički medij uključuje više kazališnih

elemenata, teatralniji je i bliži fizičkom tijelu samog umjetnika. Akcija je konceptualnija; nema stilizacije i ne mora uključivati umjetnika glavom i bradom.

Velebit, mistična iskustva, site specific radovi

Od 1999. do 2002. godine vodili ste umjetničku radionicu *Planine* a od 2007. voditelj ste umjetničke radionice *Dolazak u baštinu*, i pritom obje radionice problematiziraju nasljeđe prvog hrvatskog romana

– Zoranićevih *Planina* u kontekstu suvremene umjetničke prakse. Koliko mi je poznato, a navedenu mi je informaciju prosljedio Marijan Crtalić, koji je bio sudionik vaše radionice *Planine*, kako pretpostavljate da je navodno Zoranić "pored toga što je s jedne strane išao tražiti tu inspiraciju koja je ostala zabilježena u povijesti hrvatske književnosti, s druge strane, dakle, ono što je manje poznato, zapravo, se dosta drogirao bunikama" (usp. *Zarez*, 26. veljače 2004.). Možete li pojasniti kako ste koncipirali navedene umjetničke radionice i koliko se temelje na balucinogenim iskustvima?

– Je li Zoranić uzimao buniku nije mi poznato. To nisam izgovorio, pa pretpostavljam da se radi o Crtalićevoj slobodnoj umjetničkoj interpretaciji. Osobno ne vjerujem u halucinogena iskustva. Točno je da su se određene biljke, "moći" koristile u različitim religijama i mističnim školama, ali kao što kaže Don Juan – to je samo način da se razbije ličnost-tonal. Ako se nastavi takvim putem, odlazi se u smrt ili ludilo. Radionica *Dolazak u baštinu* je koncipirana na dvije razine – teorijskoj i praktičnoj. Teorijski se dio odvija na Sveučilištu u Zadru i obrađuje različite teme (ove godine tema je radionice bila *Otok kao utopija*), kroz različita polja od povijesti umjetnosti do sociologije. Predavanja su o utopiji ove godine održali Vjeran Katunarić, Rade Kalanj, Vladimir Gudac i Marjan Vejvoda. Praktični se dio sastoji od odlaska na Velebit i određenih mističnih iskustava koje svaki umjetnik ponaosob tamo može doživjeti s većim i manjim intenzitetom. Nakon izleta izrađuju se site specific radovi; ove se godine interveniralo u čudesnoj građevini crkvi sv. Donata, gdje je održana završna izložba.

Josip Zanki (Zadar, 14. ožujka 1969.) odrastao je u selu Privlaka, sjeverozapadno od Zadra, u ribarsko-zemljoradničkoj obitelji. Na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, u klasi profesora Miroslava Šuteja, diplomirao je 1994. godine temom *Misticizam u umjetničkoj praksi Josepha Beuysa* i eksperimentalnim grafičkim ciklusom *Machine nuove* – remakeom istraživanja Fausta Vrančića. Javno djeluje od 1986. godine na područjima instalacije, performansa, eksperimentalnog filma i videa, i na području istraživanja grafičkih medija. Za svoj je rad više puta nagrađivan. Do sada je realizirao više od dvije stotine grupnih i preko pedeset samostalnih izložbi-projekata u Hrvatskoj i inozemstvu. Objavio je više pjesničko-grafičkih mapa. Godine 2005. izdavačka kuća Profil objavila je monografiju *Grafike i crteži* o njegovu radu (autor/ica tekstova: Slaven Marko Perović i Rujana Jeger). Od 1999. do 2002. godine vodio je Umjetničku radionicu *Planine* a od 2007. vodi umjetničku radionicu *Dolazak u baštinu*. Predsjednik je Hrvatskog društva likovnih umjetnika od prosinca 2007. godine. Živi i radi u Zagrebu.

Akcije i performansi: 1987. – *Dolazi ledeno doba*, Zadar; 1998. – *Kartaški dug* (s V. D. Trokutom), Zagrebački salon, Klovićevi dvori, Zagreb; 1998. – akcija *10 godina mature*, Salon mladih, Dom HDLU, Zagreb; 1999. – *Nedjelja na selu* (s Bojanom Gagićem), MMC Palach, Rijeka; 2000. – *Enciklopedija mrtvih* (s Bojanom Gagićem), Galerija "Miroslav Kraljević", Zagreb; 2001. – *Mirila* (s Bojanom Gagićem), Mutamenti/inganni, Scardavilla, Forli; 2001. – *Prokopavanje kanala* (zajednički projekt – Mobius Boston i HDLU Zadar), Zadar (*Kanal*, akcija instalacija); 2001. – *Manulera* (s Bojanom Gagićem), Ludiialydis, Milano; 2001. – *Mirila* (s Bojanom Gagićem), Galeria Neon, Bologna, Studio Tommaso, Trst; 2002. – *Digging the channel*, Mobius Center for Experimental Art, Boston (*Mirila*, s Bojanom Gagićem); 2003. – *Sveto brdo*, akcija, instalacija, Visura aperta, Momjan; 2004. – *Antologija govora*, Pilot 04, MSU, Zagreb; 2004. – *Dijak*, performans, **Erben:** erobern (**Innovationspark**), Graz. ■

razgovor

Kako ste povezani sa zadarskom scenom, zanima me kakva je zadarska performerska i akcionistička scena, odnosno – može li se uopće o njoj govoriti kao npr. o riječkoj novoj sceni, gdje je zabvaljujući ex-Palachu utaborena vrlo jaka socijalna dimenzija akcija i performansa.

– Nisam regionalno niti ikako drugačije određen. Svaka određenost vodi u ksenofobiju i zatvorenu cizelirsku kulturu. U Zadru cijenim nastojanja Fadića mlađeg i grupe oko njega; mislim da bi ta grupa mogla stvoriti scenu. Cijenim i festival novog kazališta Zadar snova, mada se godinama malo razvodnio.

Osim toga, zanima me koji su vas performansi vaših kolega i kolegica, umjetnika/umjetnica u posljednje vrijeme, posljednje dvije-tri godine, recimo to tako, fascinirali?

– Svidio mi se rad Marka Pašalića s pranjem nogu u osječkoj galeriji Kazamat. Rad je stiliziran, ima odličnu atmosferu i dobro je dokumentiran. Svjetlo u performansu je potpuno barokno caravagiovsko.

Također svidio mi se rad Antonyja Gormleya *Blind Light*, koji sam vidio i iskustvo prošle godine u Hayward Gallery u Londonu.

Neke ste performanse ostvarili u suradnji s pojedinim prijateljima-umjetnicima. Možete li ponešto reći o suradnji s Bojanom Gagićem u performansu Enciklopedija mrtvih kao i s Vladimirom Dodigom Trokutom u performansu Kartaški dug?

– *Enciklopedija mrtvih* (Galerija Miroslav Kraljević, 2000.) je nastala kao moja i Bojanova reakcija na starohrvatsko groblje Ždrijac u Ninu koje je pretvoreno u javnu plažu. Međutim, Ninjani su od tada uznapredovali, pa su grobne ploče povadene iz mora i bačene, obala nasuta i asfaltirana te normalno ušminkana kao lungomare. Međutim, u gradu čiji mi je gradonačelnik prošle godine poručio da pokupim "te instalacije jer da tamo (u prostor *Barokne kuće* – galerijskog prostora) moraju doći konji", takav odnos prema baštini više je nego pravilo.

Inače, od svih hrvatskih umjetnika s Bojanom Gagićem bilo mi je najdraže surađivati iz više razloga. Čovjek nema uznapredovali ego kao što je to slučaj s ostalima umjetnicima, i što je najbitnije – pismen je i načitan, i to u različitim aspektima. Ovo je vrlo bitna stvar jer većina mojih kolega ali i kunsthistoričara imaju vrlo formatirano znanje koje počiva na sužavanju svijesti. To je ono što u pozitivističkoj civilizaciji zovu specijalizacija.

S Vladimirom Dodigom realizirao sam tipičan ready made performance *Kartaški*

dug (Zagrebački salon, 1998.). Naime, u stvarnom životu s V. D. Trokutom često sam kartao. S njegove strane ulog je bio crtež koji bi mi napravio u slučaju poraza a s moje – novac. Trokut je dobiven novac po vlastitom iskazu trošio na "žene i piće", a ja sam pak crteže slagao u posebnu kolekciju *Kartaški dug*. Pošto su Cézanneovi *Kartaši* početak suvremene umjetnosti, mi smo stvar postavili kao inverziju. Sami umjetnici svojom osobnošću postaju kartaši a kartaška igra – umjetničko djelo.

Teatar i mit

Pored navedenoga, zajedno ste s Bojanom Gagićem organizirali multimedijalni projekt Teatar i mit (Gavella, 8.-11. prosinca 2000.), koji je predstavljen kao prvi projekt u Hrvatskoj koji povezuje scensku umjetnost s likovnošću. Zbog čega niste nastavili s navedenim projektom? Ujedno ste tom prigodom zajedno s Bojanom Gagićem izveli performans čitanja i, recimo to tako, ismijavanja ljubavnih pisama svojih bivših ljubavi. Koliko ste u navedenu izvedbenu praksu uključili i pitanja etike? Naime, ljubavne riječi, koje ponekad djeluju "banalno" u svojoj bolnoj iskrenosti, pročitate javno i to s teatralnim odmakom koji ironizira iskrenost ljubavne "banalnosti", može povratno – s obzirom na autora/icu ljubavne sjetve – djelovati brutalno.

– Ne slažem se. U suvremenoj je umjetnosti potpuno normalno ispreplitanje privatnoga života sa stvaranjem i zato imamo bezbroj primjera od Sophie Calle do Tracey Emin. Što se tiče banalnosti i sam sâm bio autor puno pate-

tičnih ljubavnih pisama. Jedno je od tih pisama djevojka kojoj je to bilo upućeno čitala na tulumima i znalo ga je puno ljudi. Također nisu baš sva pisma koja Bojan i ja čitamo bila ljubavna; bilo je i drugih primjera.

Projekt *Teatar i mit* nismo mogli nastaviti jer je ljudima u Dramskom kazalištu Gavella već tada, dakle, povodom prvoga *Teatra i mita* bilo previše. Kazališta u Hrvatskoj su svete krave i predstavljaju socijalne ustanove za uhljebljavanje netalentiranih provincijalnih glumaca ili služe za proizvodnju koncerta nemoguće je djelovati na drugačijim razinama.

Antologije govora

Medijski je bio prilično zapažen vaš performans-trilogija Antologija govora (2004.) u okviru kojega ste uveli praksu četrdesetpetominutne logoreje u Muzeju suvremene umjetnosti, a kojim ste ironizirali govore s otvorenja izložbi kao i autobiografske govore. Nadalje, u Starogradskoj vijećnici održali ste osmosatni logoreični performans Hommage Fidelu Castru – od klasne svijesti do new agea i antiglobalizma, a pred ulazom u Importanne održali ste kratak govor o religijskome fanatizmu, točnije, o objavljeni božanske ljubavi i antikonzumerizmu. Kakve su bile reakcije na posljednju izvedbenu logoreju u javnom, otvorenom prostoru?

– Ljudi me uglavnom nisu primjećivali. Naime, zahvaljujući Jehovinom svjedocima, mormonima i pripadnicima različitih molitvenih zajednica svi su oguglali na nekoga tko stoji nasred ulice i priča

o Bogu. Čitao sam *Poslanicu Korinćanima* i na kraju začinio Pessoinim komentarom. Performans je bio podijeljen na tri vrste govora – vjerski, politički i antologijski, u smislu osobne legende. Svidjelo mi se da su neki posjetioci na političkom govoru neke moje ideje shvatili prilično ozbiljno i doslovno, bez obzira što sam ih upozoravao da se radi o performansu. Teško je bilo izdržati osam sati, ali imao sam podršku kustosica projekta Jasne Jakšić i Antonije Majače.

Specificirajte, koje ste točno poruke odašiljali u toj političkoj matrici verbalnoga performansa?

– Odašiljao sam antiglobalističke i anarhističke poruke, ali sam također i kritizirao suvremenu "lijevu" scenu koja se pretvorila u skupinu zaštitite prava životinja, legaliziranja lakih droga i ostalih zbog zapadne šoping kulture narastajućih problema. Ljevica se više uopće ne bavi ni radništvom ni radničkim pravima, i u tom smislu sam svaku političku borbu okarakterizirao kao sukob političkih elita. Mada moram priznati da sam štovatelj ideja Hakima Beya.

Koliko mi je poznato bili ste čest gost Festivala paradigmatičnih zbivanja na Silbi, od kojih je prvi pod tematskim sklopom Glas tišine održan 1997. godine. Kojim ste projektima sudjelovali na spomenutom festivalu i o kakvom je festivalu riječ? Naime, uglavnom sam dobivala informacije kako se Festival paradigmatičnih zbivanja održavao samo za goste Škarpina blues bara.

– Bio sam gost samo prvi put 1997. godine. Zajedno s Ivanom Stagličićem bio sam i jedan od osnivača Festivala. Nastupio sam radom *Silba-re-ciklaža*. Dao sam posjetiocima Festivala da interveniraju po jednoj mojoj grafičkoj matrici koju sam nakon toga otisnuo. Festival jest počeo unutar legendarnog Škarpina blues bara, ali je bio lociran i po cijelom otoku. Silba mi je od uvijek bila fascinantna: špilja Kandija, vampir Pankogulo, oblik otoka kao osmica, kuće ograđene mocirama...

Performans i kult mrtvih, mirila

Na ovogodišnjem Zagrebi! festivalu predstavili ste se zajedno s Bojanom Gagićem performansom Mirila. Koliko mi je poznato, a informaciju sam dobila od Emila Matešića kao organizatora Festivala, u prvoj ste varijanti tog performansa namjeravali uključiti i kozu. Međutim, na kraju ste ipak odustali od simboličkoga korištenja spomenute životinje u performansu. Pitanje slijedi: zbog čega i koju ste joj simboličku ulogu dodijelili u toj prvotnoj zamisli?

– Performans *Mirila* je zajednički rad s Bojanom Gagićem. Izveli smo ga prvi

put u samostanu Scardavilla kod Forlija u Italiji 2001. godine. Nakon toga izveli smo ga još nekoliko puta u Trstu, Bologni i Bostonu. Ovo će biti prva i posljednja izvedba u Hrvatskoj. Kozu smo namjeravali uključiti u prvoj varijanti performansa. Pošto radimo ujutro i bez ozvučenja trebali su nam i nekakvi zvukovi. Međutim, u to se doba dana podosta glasaju ptice, pa nam drugih zvukova ne treba.

Kako ste se upoznali s praksom navedenoga posmrtnoga običaja polaganja mrtvoga tijela na kamene ploče i uzimanja mjere s pokojnika na Velebitu? Naime, kao što navodite u popratnom tekstu spomenutoga performansa – "u starim hrvatskim vjеровanjima mirila su bila mjesta gdje počivaju duše pastira uz bok duša svoga ovčjeg stada. Nastajala su na takvim mjestima odakle se i pruža pogled na doline, vrtače i prijevoje."

– Moj je pokojni otac bio graditelj posljednjeg mirila u mjestu gdje sam odrastao. Pošto intenzivno odlazim na Velebit više od deset godina, počeo sam posjećivati lokalite mirila i prikupljati određenu građu. Međutim, najbitnije je to moje osobno suočenje, iskustvo. Mirila su jedinstvena zato jer se potpuno uklapaju u pejzaž, dio su njega na čudesan način. Ona nisu istaknuta kao stećci, ne sudaraju se sa stijenjem, travom, planinskim lancima. Ona su najheretičniji mogući oblik rituala koji je ikad mogao postojati u ovim krajevima. Dio su kulta Sunca i za razumjeti ih potrebno je interdisciplinarno znanje. Pokojnik se na svom putu ka Suncu potpomognut kamenom uzetom mjerom oslobađa svojih sedam velova te postaje "Bogom pomilovan".

Dakle, projekt Mirila predstavili ste već kao ciklus grafika i performansa u Zagrebu, Bologni, Trstu i Bostonu. U kojem ste pravcu modificirali performans o tom pogrebnom običaju?

– Grafike sam radio uz jedan svoj tekst, ezoterijsku studiju o samim mirilima neovisno o performansu, ali opet inspiriranu njime. Naš je ritual modificiran za žive. Sve ćemo sudionike nastojati dovesti u iskustvo smrti. Sve škole misterija funkcioniraju na mističnoj smrti, na Ozirisovu kultu. Nakon toga ništa više nije isto.

I na kraju: zbog čega ste za vrijeme izvedbe performansa Mirila na Zagrebi! festivalu odabrali 5.30 sati jutro?

– Počinjemo u 5.30 ujutro, a sam rad na ritualu počeo će nekoliko minuta prije podizanja Sunca. Mirila na Velebitu su okrenuta k istoku, k izlazećem Suncu. To je doba dana kada i mi počinjemo raditi. Ritual ćemo raditi sa sedam osoba odjednom, tako da nam ne trebaju znatizeljni pogledi ni uznemirujuće energije. ▣

Lopte u zrak!

Nataša Govedić

Mobilnost popularnog teatra, svejedno govorimo li o akrobacijama na jurećim konjima, ogromnom kotaču u službi novocirkuške društvene kritike ili o dječjim knjigama o Doktoru Dolittleu i njegovom putujućem cirkusu, već dugo vremena funkcionira kao zaštitni znak kulture disenzusa

Uz cirkusku radionicu Zorana Vukića, održavanu u Umirovljeničkom domu Maksimir, tijekom rujna 2008. godine

Znajući koliko se često u domaćem teatru piše o repertoarnim premijerama, a koliko rijetko imamo prilike razmišljati o kompleksnim procesima umjetničkih proba ili pak o teatru kao svakodnevnoj praksi ljudske suigre, zaključiti nam je da "kazalište" u medijima postoji samo kao uzak izvedbeni *fab*, odnosno kao profesionalna djelatnost financirana i igrana u službenim prostorima državnih institucija. Razlika je vidljiva i na jezičnoj razini. Kad kažemo "Nemoj dramiti!", to otprilike znači nemoj se ponašati neuvjerljivo, kao da glumiš u devetnaestostoljetnoj HNK-ovoj melodrami. A kad ljudi kažu "Koja je to bila predstava!", misleći na jučerašnji događaj u kaficu, to znači da je interakcijski eliksir ljudskih susreta fascinantna demonstracija stvaralaštva. Unatoč ovoj djelatnoj razlici između profesionalnog i neprofesionalnog teatra, *dramljenja* i *feštanja* (ruku na srce: oboje zna završiti na gomilanju klišēja), ogromna količina amaterskog scenskog djelovanja, kao i čitav niz izvedbenih fenomena na gradskim ulicama ili pak u prostorima edukacijskih institucija, ostaje zabilježen samo kao "pri-godničarska", zabavljaka ili ceremonijalna djelatnost, za koju, navodno, nisu potrebni osobiti analitički kriteriji.

Neomeđenost

Situacija je tim paradoksalnija jer se, tehnički gledano, najveći broj ljudi susreće s *kazalištem* (izvođačem na zamišljenoj ili stvarnoj pozornici) upravo u formi izvaninstitucionalnih predstava: tijekom praćenja vrtičkih i školskih scenskih programa, u šetnji pokraj uličnih akrobata, tijekom sudjelovanja u glazbenoj i klupskoj sceni, na improviziranim pozornicama sajamskih fešti ili sudjelovanjem u društvenim priredbama na čije je jelovnike obično uvrštena i pokoja točka izvedbenog karaktera. Ova fluidna, sveprisutna *popularna* teatralnost nema svoju rubriku u dnevnim novinama, ali daleko je važnija po kulturno razumijevanje "predstavljatva" negoli su to spektakli legitimnih kazališnih institucija. U teorijskim se krugovima, doduše, tradicija popularnog teatra

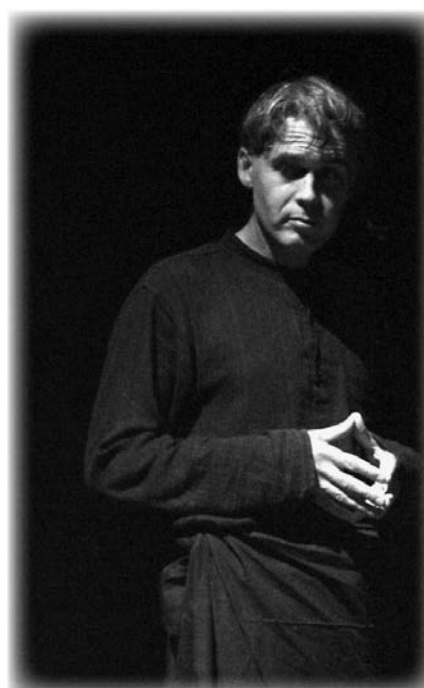
smatra manje vrijednom ili barem "strahovito nepretencioznom", prvenstveno zbog toga što njezine namjere često otvoreno ustaju protiv "dobrog ukusa" građanske klase. Ali zasebno je pitanje po kojim bi to filozofskim kriterijima žongliranje trebalo potpasti pod manje sofisticiranu djelatnost od igranja salonske komedije!? Nisu li rimski carevi zabranili mimu zato što je fizičkim gegom izravno ismijavala sustav državnih vrijednosti i kontrole ponašanja? Nisu li i kasnije renesansne dvorske lude vješto dovodile u pitanje isti onaj politički poredak s kojim su dramski prvaci tragedije i komedije često sklapali konformistički savez? Nije li tijelo koje prkosi zakonima gravitacije slobodnije, izazovnije i estetički ambivalentnije od tijela pognutog pod rutinskim teretima uvijek istih dnevnih obveza? Ne dekonstruira li cirkuski umjetnik već i samu ideju "sigurnog uhljebljenja" u jedinstveni geopolitički prostor? Mobilnost popularnog teatra, svejedno govorimo li o akrobacijama na jurećim konjima, ogromnom kotaču u službi novocirkuške društvene kritike ili o dječjim knjigama o Doktoru Dolittleu i njegovom putujućem cirkusu, već dugo vremena funkcionira kao zaštitni znak kulture disenzusa. Zadržimo stoga pogled na jednoj domaćoj školi cirkusa, uprizorenoj u Domu za umirovljenike Maksimir, pod vodstvom Zorana Vukića.

Zemlja – zrak – Zemlja

Na cirkuskoj radionici Zorana Vukića, poznatog pod klaunskim imenom Ludek, okupili su se polaznici u rasponu od pet i pol do sedamdesetak godina. Na podu je drvena kutija prepuna loptica različite veličine, za kojima polaznici posežu s jednadrim omjerom opreza i znatiželje. Neki izgledaju kao da kožni zavežljajčić pun riže prvi put drže u rukama, drugi se lopte laćaju sa solidnim predznanjem žongliranja. Prostorija u kojoj se radionica odvija veoma je blizu glavnog hodnika umirovljeničkog doma, tako da svako malo netko prolazi pokraj otvorenih vrata, naviruju se, zatim ulazi ili nestaje s vidika. Zoran Vukić ulazi noseći ogromni kofer, a zatim poziva sve uzraste u krug, predstavlja im se i predlaže da najprije malo vježbaju dodavanje lopticama i međusobno izgovaranje imena. Znajući koliko je važno integrirati grupu na početku svakog rada te koliko se često dogodi da ini učitelj, redatelj, facilitator i gurui psihofizičkih vještina preskoče ovu malu razmjenu osnovnih informacija, dodira i pogleda kao "nepotrebnu", zadovoljstvo mi je vidjeti da svi okupljeni sudionici prihvaćaju prijedlog i pokušavaju međusobno zapamtiti imena, pogledati jedni druge u oči. Visoki tridesetogodišnjak u sportskoj majici i lanenim hlačama dodaje lopticu petogodišnjoj djevojčici s pletenicama, a ona je dobacuje sjedokosom polazniku u uredno, do posljednjeg gumba zakopčanoj smeđoj vesti. Voditelj radionice objašnjava da loptica mora često padati i da je "padanje dio letenja". Svi polaznici slušaju s jednakom ozbiljnošću. Zatim pokušavaju baciti lopticu uvis i pritom pljesnuti. Koordinacija je temelj svih kasnijih cirkuskih znanja, objašnjava Vukić. U čitavoj grupi vlada koncentracija,

Pređa mnom je jedan od najuzbudljivijih scenskih prizora koje sam ikada vidjela: krhke staračke ruke prate putanju lopti i hvataju ih s veseljem otkrivača zakopanog blaga – svaki grumen kao da uspostavlja novu antigravitacijsku zonu, novi "planet" istraživanja

tišina, tek s povremenim zvukovima pljeskanja. Nitko ne zabušava. Voditelj hoda od jedne do druge osobe i pokušava skrenuti pozornost na mogućnost da se loptica idući puta baci malo više u zrak, tako da sporije stigne do dlanova. Pređa mnom je jedan od najuzbudljivijih scenskih prizora koje sam ikada vidjela: krhke staračke ruke prate putanju lopti i hvataju ih s veseljem otkrivača zakopanog blaga. Svaki grumen kao da uspostavlja novu antigravitacijsku zonu, novi "planet" istraživanja.

Smjer kretanja

Pojedini polaznici vježbaju s nekoliko loptica odjednom, ali i njima se dogodi da čitava konstrukcija obrtanja kugli u zraku tresne o pod. Prisutni bodre i promatraju jedni druge, smiju se, razmjenjuju rekvizite, diskutiraju je li bolje raditi s težim ili lakšim loptama (s težim, tvrdi voditelj). Petogodišnja djevojčica pokušava baciti lopticu u zrak, napravi staj na rukama i zatim je uhvati, ali umjesto toga pada na nos. Nakon par obrisanih suza, izjavljuje da želi nastaviti vježbati staj na rukama u kombinaciji s hvatanjem loptica, dok joj Zoran Vukić objašnjava da su akrobacije na programu tek za nekoliko mjeseci – i to po mogućnosti u prostoriji sa strunjačama na podu. "A mogu jednu stručnjaku donijeti i ranije". Ova izjava posve umiruje djevojčicu. Jedan od starijih polaznika ima neznatno usporenu desnu ruku, no to ga ne spriječava da brzinom i spretnošću prati znatno mlade polaznike. Pedesetogodišnja gospođa tamne kose "spaja" svoje rame s ramenom dvadesetogodišnjeg mladića, tako da svatko od njih ima samo po jednu slobodnu ruku s kojom pažljivo dodaje i hvata lopticu. Mnoga se vremesna leđa spretno saginju i podižu otkotrljale predmete, s daleko većom strpljivošću negoli je pokazuju mladi polaznici.

Po mom mišljenju, događaj kojem prisustvujem definitivno zaluzuje status kazališnog čina: njegova pozornica u najdoslovnijem smislu riječi slavi ogromni, transgeneracijski ljudski potencijal igranja, kao i otkrivanja kreativnih mogućnosti "najobičnijih" dlanova. Sjedim sa strane i razmišljam kako me apsolutno ne zanimaju vijesti o estradnim zvijezdama i nogometnim rezultatima. Zanimaju me novine koje pišu o polaznicima cirkuskih škola, s naglaskom na prštavoj, elektrizirajućoj znatiželji u njihovim očima. Socijalni tekst njihovog teatra teško se može verbalizirati, ali djeluje poput čarobnog čilima. Tko god da ga dotakne, bira smjer kretanja različit od razočarane, umorne, potištene, zabrinute gomile. U nastavku, možda čak nauči(mo) hodati naglavačke. ▣

Utopije, eutopije i EU-topije plesa

Ivana Katarinčić

Kombinacijom korištenja etnografskim i povijesnim strategijama u istraživanju plesa otvaraju se nove interdisciplinarnе mogućnosti korisne povjesničarima, antropolozima, etnokoreolozima i drugim stručnjacima srodnih disciplina

***Dancing from Past to Present. Nation, Culture, Identities*, ur. Theresa Jill Buckland, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 2006.**

Razlike u teoretskim i metodološkim pristupima istraživanju plesa često su odraz različitih geografskih pozicija istraživanih područja te okolnosti i tradicija unutar njih. Zbornik *Dancing from Past to Present*, koji se sastoji od osam predstavljenih tekstova sedam autorica i jednoga autora, putem primjera različitih pristupa istraživanju plesa otkriva neke od načina stvaranja i formiranja individualnih i kolektivnih identiteta. Primjeri provedenih istraživanja kreću se unutar okvira antropologije, plesne etnologije, folkloristike, povijesti plesa te etnokoreologije. Tonga, Java, Bosna i Hercegovina, Novi Meksiko, Indija, Koreja, Makedonija i Engleska – geografske su pozicije fokusa autora/ica ovoga plesnog zbornika. Na osnovi vlastitoga iskustva svaki je autor/ica pokrenuo/la pitanja metodoloških postupaka istraživanja prošlosti i njihove refleksije na sadašnjost.

Etnografija i povijest plesa

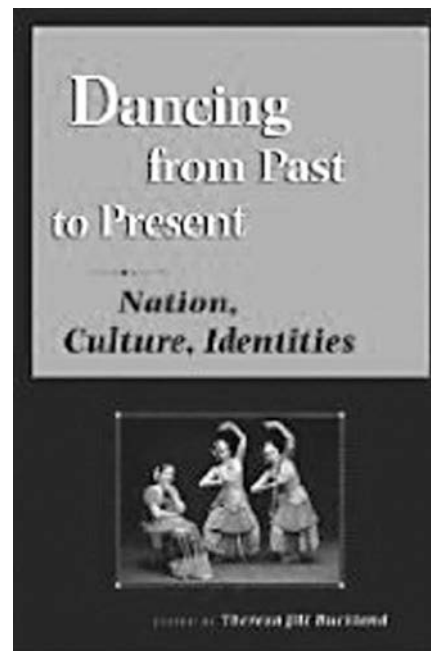
Uvodnim tekstom naslovljenim *Dance, History, and Ethnography: Frameworks, Sources, and Identities of Past and Present* urednica zbornika Theresa Jill Buckland iznijela je teorijske, metodološke i praktične razlike znanstvenih disciplina etnografije i povijesti te osnovne podjele i razlike u metodama istraživanja između povjesničara i etnografa, kojima su predstavljeni okviri kretanja narednih tekstova. Tekstovi uključuju temelje starije tradicije plesne etnografije i povijesti plesa te refleksije na prošle i suvremene izvore i identitete plesa. Prepoznavanje individualnih i zajedničkih identiteta potpomognuto je povezivanjem prošlih i suvremenih (re)konstrukcija konteksta. Iznoseći razlike u metodološkim postupcima dviju disciplina i njihovim ciljevima te razvoj ideja i teorija unutar njih, autorica nabraja njihove srodnosti s drugim znanstvenim disciplinama unutar kojih je moguće istraživati ples – poput antropologije, etnologije, kulturalnih studija, socijalne i kulturne povijesti,

izvedbenih studija, sociologije, etnomuzikologije i folkloristike, te hibridnih disciplina čiji je fokus proučavanja ples: plesna antropologija, etnologija plesa i etnokoreologija. Provedena je valorizacija izvora koje stvaraju ili se njima koriste samo etnografi, povjesničari, folkloristi i antropolozi. Izbor i odabir izvora tradicionalno je karakterističan za pojedinu disciplinu, dok novi pravci u postupcima istraživanja dovode do njihova prožimanja i neustaljene uporabe. Autorica daje pregled o odnosu disciplina povijesti i etnografije te povjesničara i etnografa prema tijelu u pokretu kao vjerodostojnom i autentičnom izvoru za istraživanje te otkriva na koji su način tragovi prošlosti vrijedni u konstruiranju i razumijevanju sadašnjosti.

Plesni folklor Kraljevstva Tonge i Indonezije

Adrienne L. Kaeppler, autorica teksta *Dances and Dancing in Tonga: Anthropological and Historical Discourses*, u istraživanju plesnog folkloru područja Kraljevstva Tonge u južnom Pacifiku koristi se povijesnim zapisima te podacima iz usmene predaje, etnografije i samog plesnog pokreta. Odrednice i osnovni okviri u kojima su se kretale četiri presudne transformacije plesnog roda poznatog pod nazivom *lakalaka* smješteni su u šire političke, gospodarske i kulturne povijesne okvire Kraljevstva Tonge unutar kojih je autorica temeljila njihove uzroke. Ona istražuje kombinaciju povijesnih i kulturnih aspekata plesa predstavljajući metode i znanje potrebno za interpretaciju povijesnih i suvremenih dokumenata i fotografija. Kako pregled plesa Kraljevstva Tonge teče povijesnim razdobljima, niču novi podaci i nova znanja o svakome od njih čijom se uporabom u kombinaciji s in-sajderskim i autsajderskim etnografskim iskustvom autorice stvaraju prakse koje opovrgavaju teoretske razlike i nepremostivosti između znanstvenih disciplina antropologije i povijesti.

Nakon kratkog pregleda političke povijesti Indonezije, autorica Felicia Hughes-Freeland iz perspektive britanske socijalne antropologije u tekstu *Constructing a Classical Tradition: Javanese Court Dance in Indonesia* opisuje današnju praksu predstavljanja plesne tradicije grada Yogyakarta. Pored mnogobrojnih etničkih skupina Indonezije, najveća od njih, *Javanese*, unatoč raznim pokušajima isticanja regionalnih raznolikosti, svojom je poviješću i vrijednostima najistaknutija i najviše korištena za promicanje svekolikih indonezijskih narodnosti. Tako je njihov dvorski ples transformiran u klasičnu indonezijsku tradiciju. Antropološko istraživanje suvremenih izvedbi otkrilo je promjene u plesu uslijed promjena konteksta u drugom vremenu izvedbe. U Indoneziji kao postkolonijalnoj naciji, u kojoj je kolonijalizam omogućavao povremene prekide lokalne povijesti, njihovo poricanje i negaciju, kultura se često koristila u političke svrhe. Autorica prikazuje suvremenu polarizaciju i žanrove plesa

kao rezultat promjena i inovacija, a ne repetitije ustaljenih povijesnih praksi. Primjerom stranih istraživača koji su preuzeli stavove onih indonezijskih, koji su pak svoje podatke prikupili iz literature stranih znanstvenika te od njih bivali poučavani, prikazano je selektivno korištenje i interpretiranje dokumentacije lokalnih i inozemnih istraživača. Autoričina je namjera bila obaviti istraživanje i njegovo interpretaciju s odmakom i skepticizmom prema prezentacijama stranih i domaćih istraživača i njihovim interpretacijama.

EU-topija ili kraj YU eksperimenta

Na primjeru folklornih plesnih sastava bivše Jugoslavije Lynn D. Maners u tekstu *Utopia, Eutopia, and E.U.-topia: Performance and Memory in Former Yugoslavia* razmatra simboličku prezentaciju, formiranje i djelovanje individualnog i društveno-kolektivnog pamćenja u razdoblju od Drugog svjetskog rata do ranih godina 21. stoljeća kroz naizgled spontanu, ali za izvedbu postavljenu za pozornicu. U analizi odnosa između folklornih izvedbi i političke ekonomije težište je njegova interesa područje Bosne i Hercegovine, kao u bivšoj Jugoslaviji etnički najraznolikije. Plesni su sastavi, amaterski i profesionalni, pridonijeli stvaranju triju simboličkih podjela jugoslavenske nacionalne države koje je autor oblikovao terminima utopije, eutopije i EU-topije. Utopija predstavlja idealno, romantizirano društvo koje se u tekstu odnosi na *utopijsku* prošlost Jugoslavije i stvaranje socijalističke države nakon Drugog svjetskog rata poduzeto u suglasju s ciljevima državne politike. Eutopija se odnosi na razdoblje od šezdesetih do raspada Jugoslavije i predstavlja njenu nedavnu prošlost u stvarnim okolnostima jugoslavenske verzije nacionalnog socijalizma. EU-topija obuhvaća kraj jugoslavenskog eksperimenta, dezintegraciju zasebnih nacionalnih država koje sada neovisno traže pristup zamišljenom "raju" Europske Unije. U svakom od triju razdoblja autor ističe važnu simboličku i stvarnu ulogu folklornog plesa u konstrukciji nacionalnog sjećanja. Maners je prikazao kako kolektivno sjećanje putem javnih predstavljanja istovremeno interpretira prošlost, pojašnjava kakva bi trebala izgledati sadašnjost te projektira

budućnost.

Uvodni analitički pregled teorije plesa i njegovu nužnost autorica Deidre Sklar u tekstu *Qualities of Memory: Two Dances of the Tortugas Fiesta, New Mexico* opravdava potragom u pronalazanju modela, načina i jezika dostojnih etnografske terminologije o tjelesnim dimenzijama kulturnog znanja i sjećanja. Autorica smatra da je stvaranje mišljenja ili stava podložno utjecaju informacija koje šalje ljudsko. U drugom vremenu i različitim zajednicama utjelovljeno pamćenje i povijest različito se manifestiraju. Koristeći se terenskim istraživanjem ritualne izvedbe godišnjeg slavlja *Our Lady of Guadalupe* u Tortugasu, u sjeverozapadnoj američkoj državi New Mexico, autorica je na primjeru dvaju plesova (*indio* i *danza*) ključnih u slavlju predočila aspekte vještine kretanja i načine kojima se prenose značenja kinetičke energije.

Pitanja o indijskom plesu bhārata natyam, koja se provlače kroz tekst naslovljen *Dancing through History and Ethnography: Indian Classical Dance and the Performance of the Past* autorice Janet O'Shea, proizašla su iz njezina osobnog iskustva kao izvođačice i znanstvenice. Njezino je proučavanje bhārata natyam provedeno metodama znanstvenih disciplina antropologije i povijesti kao i metodologijama analize koreografije, kritičke teorije i kulturalnih studija. Analizirala je probleme izvedbe, historiografije, kritičke teorije, plesne analize i etnografije. Tekst prati periode autoričina proučavanja plesa. Autorica pojašnjava zašto bhārata natyam zahtijeva različite teoretske manevre te na koji su način etnografija i povijest poslužile njezinu istraživanju. Svojim je metodama istraživanja pratila različite strategije i politiku prezentacije ovih plesova danas i u prošlosti.

U procesu transmisije tijekom 20. stoljeća izmijenjeni su mnogi elementi koji čine predstavu poput repertoara i stila interpretacije pokreta. Današnja bhārata natyam iskušava i preispituje granice između disciplina povijesti, etnografije i kulturalnih studija.

Korejski dvorski ples i ples s noževima

Judy Van Zile u tekstu *Interpreting the Historical Record: Using Images of Korean Dance for Understanding the Past* analizira suvremenu izvedbu povijesnih plesova. Proučila je poseban tip povijesnog dokumenta koji sadrži izabrane ikonografske prikaze korejskog dvorskog plesa *Ch'oyongmu* i plesa s noževima *Chinju kommu* kako bi prikazala sučeljavanje i povezivanje povijesti i etnografije u istraživanju plesova Koreje. Opisuje razlike u izvodenju plesova u prošlosti i sadašnjosti. Današnja je verzija plesa rezultat nekoliko rekonstrukcija. Preispituje pouzdanost ikonografije ali i drugih povijesnih dokumenata koji su se donedavno smatrali "jačima", odnosno vjerodostojnijima od usmene tradicije. Izabranim primjerima svoje studije o korejskom plesu ističe nužnost prihva-

ćanja višestrukih perspektiva kako bi se shvatili povijesni dokumenti i odnos između povijesti i etnografije.

Elsie Ivancich Dunin u tekstu *Romani Dance Event in Skopje, Macedonia: Research Strategies, Cultural Identities, and Technologies* ispituje etnografske i povijesne dimenzije u odnosu na određen plesni događaj. Prikazan je kontinuitet plesnog događaja te promjene kao posljedice socijalnih, kulturnih i političkih elemenata i uvjeta jedne marginalne populacije. Dijelom autobiografskom pričom i vlastitim iskustvom autorica je opisala razvoj strategije plesne etnologije od osnivanja plesnog odjela na UCLA-i (University of California, Los Angeles) 1962. godine. Dugoročno istraživanje omogućilo je usporedivost višekratno prikupljane dokumentacije i razvoja tehnologije u istraživanju. To je istraživanje postalo prvi plesno-etnološki projekt na UCLA-i koji je istaknuo važnost iskustva, promatranja i dokumentiranja plesa unutar konteksta u dugom razdoblju.

Morris ples

U tekstu *Being Traditional: Authentic Selves and Others in Researching Late-Twentieth-Century Northwest English Morris Dancing* Theresa Jill Buckland prati tijek promjena i revitalizaciju sjeverozapadnog engleskog izdanka morris plesa višestoljetne povijesti. Prikazan je tijek oživljavanja morris plesa od 19. pa tijekom 20. stoljeća, njegov razvoj od lokalnog do nacionalnog plesa, sinkronijske i dijakronijske perspektive morris plesa, njegova mitska i dokumentirana prošlost, sociokulturne i političke promjene, politički i ekonomski utjecaji pod kojima je opstajao i razvijao se. Zanima se za prošlost kao izvor suvremenoga interpretiranja, prikazuje svoj odnos prema sjeverozapadnim morris plesačima kao drugima s nekoliko pozicija, demitologizira dominantne teorije o korijenima tog plesa te istražuje narav istraživača i istraživanih kroz svoje prošle i sadašnje stavove prema etnografskim zajednicama, povijesnim izvorima i plesanju. Pomoću etnografske i povijesne znanosti autorica preispituje i nadograđuje vlastite stavove i sebe u odnosu na druge unutar ovog istraživanja i disciplina u čijim se okvirima istraživanje kretalo.

Kombinatorika etnografskih i povijesnih strategija

Tekstovi u ovom zborniku nude zanimljivu kombinaciju kretanja u različitim vremenima i znanstvenim disciplinama s okosnicom plesnog pokreta kao načina izražavanja, potencijalnog izvora za istraživanje ili sudionika u konstrukciji identiteta. Zanimljivo su prikazane nove, neustaljene metode istraživanja, nova promišljanja i spoznaje te način na koji je koncept interdisciplinarnosti uključen u razvoj plesnih istraživanja. Interpretirana su suvremena plesna zbivanja određene zajednice s refleksijom istih zbivanja u prošlosti i njihovu utjecaju na sadašnjost. Tekstovi daju određene smjernice i savjete o načinu provođenja plesnog istraživanja te su stoga posebice zanimljivi stručnjacima koji se bave bilo kojim područjem plesnog istraživanja. Kombinacijom korištenja etnografskim i povijesnim strategijama u istraživanju plesa otvaraju se nove interdisciplinarne mogućnosti korisne povjesničarima, antropolozima, etnokoreolozima i drugim stručnjacima srodnih disciplina. ■

Otvoreni labirint

Biljana Čučko

Rade Jarak u svom autobiografskom romanu *Pustinje* ne iznosi jednu osmišljenu, zaokruženu priču o djetinjstvu. *Pustinje* su više slikovnica djetinjstva iz Dubrovnika, pokušaj da se raznolika sećanja, porazbacana bez kronologije, povežu u priču važnu ne toliko za čitaoca koliko za pisca

Rade Jarak, *Pustinje – Fikcionalna autobiografija*, BKG, Beograd, Litteris, Zagreb, 2008.

Da bi se izašlo iz mraka labirinta i pobijedilo njegove demone, potrebno je prinijeti žrtvu Afroditi, božici ljubavi. Potrebna je ljubav, jer tajna života nije u pustoj arhitekturi, nego u ljubavi.

Kad bi čovek pozeleo da se osvrne, u jednom trenutku, i napiše roman o svom djetinjstvu i mladosti – da li bi mogao da dobije celovitu, zaokruženu priču? I da li bi njen tok bio jasan, da li bi jedan događaj prethodio drugom, uslovljavao ga, i logično se nastavljao u fabuli sa jasnim uvodom, zapletom, i raspletom (tragičnim ili sretnim, zavisno od volje sudbine!). Mnogi pisci odgovorili bi potvrdno (i jesu, u svojim delima). Ali, zato (između ostalog) njihove autobiografije deluju neiskreno, necelovito (eto apsurdna!), i predvidljivo. Rade Jarak, međutim, na početku romana *Pustinje* upozorava: "Priča o tetkinoj kući trebala bi se nalaziti na početku veće pripovijesti, svojevrstnog bildungs romana o meni, o odrastanju, o životu u toj kući. Međutim, ne može se složiti neka veća i ozbiljnija fabula oko toliko sentimentalnih pojedinosti. Niti dundo i tetka – premda su meni izuzetno važni – ne mogu postati književni likovi, u punom smislu riječi. Jer su odviše stvarni, jer su stvoreni od realne materije. A istovremeno u mom sjećanju blijede i nestaju poput duhova, kao da ih nikad nije bilo, kao da je sve to bio san." Jarak nam neće, dakle, izneti jednu osmišljenu, zaokruženu priču o djetinjstvu. Međutim, njegova autobiografija (pisac naglašava *fikcionalna*, dokazujući još jednom svoje poštenje!, jer svaka je autobiografija zapravo svojevrstna fikcija, podešavanje događaja sopstvenom biću) ne gubi zbog toga na težini, niti baulja po pukom impresionizmu i asocijativnim mislima. Možemo reći da u *Pustinje* slikovnica djetinjstva iz Dubrovnika, pokušaj da se raznolika sećanja, porazbacana bez hronologije (pojavljuju se po nekim tajnim zakonitostima duše pripovedača), povežu u priču važnu ne toliko

za čitaoca koliko za pisca. Dobijamo utisak da priča nastaje u trenutku čitanja, da pripovedač *in medias res* želi da otkrije skrivenu smislenost događaja i stvari koji su ga odredili i učinili onim što je danas. Čitaocu se, pri tom, čini da učestvuje u intimnom istraživanju djetinjstva pripovedača, te tako i sâm, nehotično, dobija priliku da se osvrne na avanturu sopstvene individuacije.

Magija sjećanja

Struktura romana podseća na labirint, a on uvek ima nekoliko odrednica na svojim putevima. Prva je, dakle, drevna kuća Jarkove tetke i dunda, građena za njegovo gospodarstvo austrijskog nadcestara. Uporedno s Jarkovim odrastanjem ona doživljava degradaciju (najveću tokom građanskog rata) i opominje da su sve stvari (ma kako drevne i stabilne bile!) osuđene na nestajanje. Ali, ta kuća tek je polazište za sećanja, njihova baza, baš kao što su njene sobe, terasa, vrt, singer mašina, starinski sto, knjiga – uporišta oko kojih se nižu raznorazni događaji, zapravo, sâm život.

Mada pisana petnaest godina, ova knjiga ujednačena je po specifičnom liričnom stilu (poezija ovlaš ogrnuta u ruho proze!) i sposobnosti pripovedača da plastično prikaže ljude i predmete, atmosferu (svoju prošlost, tačnije); on ih, bukvalno – slika rečima podsećajući pri tom na slikare romantike i nadrealiste (neobičan spoj koji ne dozvoljava da fina patetika poprimi tonus bolećivosti). Referentni okvir pripovedača je promenljiv, te nam se ponekad obraća kao odrastao muškarac, drugi put kao pubertetlija, treći kao mladić... Ali, pre svega, Jarak nam uverljivo prenosi način na koji jedan tankočutni dečak doživljava realnost.

U ranom djetinjstvu svaka stvar, pa i ona najobičnija, može dobiti status magičnog predmeta, a sve ono što je detetu nepoznato – ne ostavlja ga na miru sve dok ne dobije objašnjenje na svoje uporno insistiranje: "Zašto?" Ipak, radoznalost ovog dečaka okrenuta je ka unutra, i on ne želi toliko da otkrije smisao stvari i pojava koliko da *oseti*, izravno, njihovu tajnovitost (dakle smisao koji nije neposredan i koji se više tiče *biti* nego *znati*). Pritom, u njegovom opažanju još uvek ne postoje kategorije "bitno" i "nebitno", nedostaje, dakle, pragmatizam, pa i površnost apstraktnog posmatranja koju donosi zrelost. Sve može da bude bitno, samo ako je dovoljno intrigantno. A magija, ipak, mora da ima svoju konkretizaciju – inače nije autentična! Tako dečak Rade, mada opijen vatrometom nad dubrovačkim nebom – ne veruje u njegovo postojanje, sve dok... *Došla je niotkuđ, iz mračnog neba. Šreći plavu svetlost preletjela je okruglu kulu Svetog Jakova, parkiralište i cestu, pa krov vatrogasne radionice – koji je bio zadnja prepreka jer se dirao našeg vrta – i pala unutra, u vrt. I mi smo sudjelovali u čaroliji, gledali smo zabezegnuto s tarace: evo dokaza!*

Slobodno traganje za ostvarjenjem magije omogućeno je mirom koji se oseća u tetkinoj kući, u kojoj se dečak nalazi na letovanju. Dundo i tetka nemaju dece, te im njegovo prisustvo donosi veliku radost, toliku da će postati krajnje popustljivi; to će potaknuti, čak, i izvesnu razmaženost koja će se iskazati svoj ekstrem pri jednoj poseti dečakovog oca. Ljut, iz ko zna kog razloga, možda i iz želje da se prikaže važan, podići će ruku, tačnije nož na dunda: "Mali, zaobljeni, tupi, i bezopasni nož... i s njim, doduše preko stola, zaprijetio dundu: ja ću tebe nožem, znaš... Koliko je drskosti, jada i očaja bilo u tom pokretu". Taj događaj (koji muči pripovedača i kao zrelu osobu) dečaka je osvestio, podsetio na duboku naklonost koju, zapravo, oseća prema dundu. Čitav njihov odnos bio je udaljen od ma kakve agresivnosti, svade, suprotstavljenosti. Na jednom mestu pripovedač tvrdi da je, krećući se po kući, spontano otkrio tajnu vremena. Ali, i incident sa dundom dao mu je očigledan dokaz da ono što se jednom dogodi – ne može se obrisati. I zaista je loša strana sećanja ta da ne pamtimmo samo ono prijatno, već i sve ono drugo što nas je duboko dojmilo, potreslo. Takva sećanja stalno opominju.

Smrt i vanjski svijet

Premda im je oboma zajednička smirenost, nežnost i uravnoteženost – likovi tetke Jele i dunda Pava – ipak su vrlo različiti i po poreklu i po karakteru. Jela je praktična žena, sva u kućnim poslovima: pranju, kuvanju, peglanju... Ipak, oštro oko pripovedača otkriva da se ne radi tek o neuglednoj domaćici. Jela je, primećuje, tokom svog života prošla kroz nekoliko represivnih sistema: odrasla je na selu, pod surovim patrijarhalnim vaspitanjem, zatim se preseljava u grad, gde se valjalo prilagoditi novim socijalističkim tekovinama; preživljava dva rata. "Unatoč mekoći njezina tijela, i površinskoj podatnosti karaktera – što je stvaralo sasvim pogrešnu sliku – njezina je otpornost zapravo bila ogromna. Bila je to otpornost višeg reda, poput one mora ili zraka. Na neki čudan način znala je donijeti radost." I zaista, nije li sposobnost radovanja, i donošenja radosti – najočigledniji dokaz

kritika

zdravlja? A drugi dokaz je prihvatanje stvari koje se ne mogu izmjeniti. Jela nije razočarana što je njena vanredna lepota netragom nestala. Nema u njenom držanju oholosti, niti zavisti prema drugim, mladim ženama. Štaviše, ona im, kao krojačica, pomaže da prikriju svoje nedostatke, da izgledaju zanosnije. Poslovi izbora materijala, krojenja, merenja, precrtavanja, šivanja – za dečaka predstavljaju prave svetkovine ispunjene radošću. Čini mu se, da sa Singer mašinom i elipsastim trokutima u ruci, tetka Jela postaje alhemičarka koja otkriva nove istine o svetu, daleko od svake egzaktne nauke: *Istina u koju znanost još nije pronikla!* Jedna od njih – krila se u probama ispred velikog starog ogledala. Posmatrajući obrise gospoda, dok isprobavaju Jeline kreacije – dečak je, mada *previše mali da bi ih posmatrao ozbiljnim muškim okom* – ipak uspeo da otkrije ponešto od ženskog erosa.

Ako je Jela u romanu sinonim za kućni život, dundo Pavo je za šetnje po Dubrovniku. Te šetnje su blagoslov za obojicu; dundo ispunjava svoju želju za očinskom ulogom i igra je blago, nenametljivo. Pripovedač (kao odrasla osoba) dunda opisuje kao plemenitog, a ipak izdistančanog čoveka: "a sve te osobine nemaju veze sa mojim priprostim rodom... iako je i on bio samo inženjer u automobilskoj garaži punoj kolomasti i ispušnih plinova, ipak je čitav život posvetio stvaranju izuma, tehničkih nacrt... uvijek je nosio odijelo, bio je pitom, uzvišen na neki nejasni način." Budući da detinjstvo karakteriše egocentričnost i povišena emotivnost, a ne sposobnost prodiranja u tanane ljudske osobine, dundo za dečaka predstavlja vodilju koja mu dozvoljava opušteno istraživanje Lokruma, Portoča i Straduna, ali i koji mu – čim naiđe opasnost! – pruža i neophodnu zaštitu. Dundo je pronicljiv, i primećuje neobičnu širinu dečakove mašte (možda zato što u tom dečaku vidi i sebe – jednako su introvertni, jednako senzitivni), te ga podstiče na pisanje romana (pravog pravcatog!). "Isprva sam se malo durio. Kako to, odjednom pisati roman, a ne igrati se, na primjer? Lijepo, ti ćeš govoriti, a ja ću pisati – kaže dundo." Taj harmonični odnos biće prekinut iznenadnom dundovom smrću. Za dečaka je ona dvostruko užasna: prvo – najbliži su je pokušali *podmuklo* sakriti, pravdajući se *da se dijete ne potrese*, a potom i činjenica da je bilo čiji nestanak nemoguće sakriti. Život se ne može izrežirati kad nestane njegov glavni akter. Međutim, upravo će ta smrt označiti trenutak osamostaljenja dečaka, okretanjem ka moru i ljudima na plaži. Postoji još jedan svet, koji se može otkriti samo ako osoba krene *sama* prema njemu.

Pustinja i Singer mašina

Knjiga, pustinja, labirint i Singer mašina – predstavljaju simbole koji su višeznačni za pripovedača, a ključni za razumevanje ove autobiografije. *Praktični priručnik za modernog čoveka* iz 1936. godine jedna je od prvih knjiga sa kojima se pripovedač sreće. Njena kupusasta forma, enciklopedijski pristup pojavama, veliki broj ilustracija, fotografija i zemljopisnih karti – predstavljaju atribute koji će je učiniti najzanimljivijim predmetom u tetkinoj kući. Zanimljivo je kako pripovedač svoje dečje impresije intrigantno povezuje sa mislima ili delima priznatih umetnika, poput Danila Kiša, Saint

Johna Persea, Pessoe, Lorce.... Dok posmatra kartu Afrike, meditira: "Nad tim saharskim ljubičastim bojama, povezao sam kasnije, sigurno je letio i Saint Exupery. Isprva na zapadnoj poštanskoj ruti duž Atlantika, bježeći od berberskih plemena... a kasnije i preko same Sahare, preko bespuća ogromnih pješčanih ergova. I tada je mali princ, Saint Exupery, spoznao širinu i prostranost zemlje. Upoznao je ona mjesta koja se tako prostrana i daleka ljudima. Napisao je da ljudi uvijek hodaju istim stazama, a naokolo ostaje još punog nepoznatog i zaboravljenog prostora. Taj neistraženi prostor, ta ogromna prostranstva, pripadala su njemu. Ali i meni, bar djelomice, dok sam zaneseno gledao kartu i zamišljao pustinje, džungle, savane i vodopade. Imao sam osjećaj da izlazim iz puke apstrakcije karte i da mogu zamisliti, da mogu u vrtoglavom trenutku materijalizirati sve te apstraktne daljine u svaki metar, u svaki centimetar, u svako zrno pustinje." Pustinja se ovde javlja kao prostor beskonačnosti u koju osoba može udobno da smesti svoju individualnost, ona predstavlja i tačku za zaokret u razmišljanju, prazno polje za projekcije fantazija... Sve su to pozitivne konotacije pustinje. Ona drugo, sumračno i šturo tumačenje pustinje pripovedač nam ostavlja za kraj.

Labirint se prvo pojavljuje na otoku Lokrumu, kao živi spomenik različitih ljudskih htenja. On je vrt koji je svaki novi vlasnik osmišljavao po svom nahođenju, ne remeteći pri tom stanje koje je zatekao. Zato je vrt dobio formu neobičnog labirinta (koji ima svoje svetle, ali i sablasne strane), i pravo je otelotvorenje ljudske podsvesti. Poput Ivana Bunjina, pripovedač i Lokrum, ali i ostale delove Dubrovnika, opisuje s pritaženom strašću, koja se ponekad sublimiše u nežnost, a ponekad u strahopoštovanje. Ali, poput Desničnog Ivana Galeba – pripovedač, pored nesumnjive ljubavi prema rodnom gradu, ipak oseća da mu ne pripada. Tačnije – *on ne pripada nigde*. Nema svoj centar, baš kao što ni Dubrovnik nema: po tome su slični! jer Stradun nema deo koji bi mu dao pečat, koji bi ga odredio, pa kako onda stari grad – bez tačke oslonca – može biti centar bilo čega?

Dvije obitelji – Bliskost i Otudjenje

Kasno saznajemo da dečak nije siročić, ostavljeno u tetkinoj kući, kako nam se u prvi mah može pričiniti. A ipak, on bira upravo tu kuću za svoj dom. Pri tom, pripovedač zna da je detinjstvo kod dunda i tetke samo jedna strana priče. Zato on ne može da im u potpunosti pripada. On pomalo nervozno i nehajno prelazi preko opisa svog života sa roditeljima. Verovatno zbog toga što je i odnos sa njima bio takav: nehajan, nervozan, racionalan i *moderan* (ovaj izraz označava da odnosa gotovo da i nema). Osim toga, dečakovi roditelji često su se selili te je tako upoznao sve periferne delove Dubrovnika. "Otprilike ovako je izgledao taj rani put oko grada, koji je za mene imao težinu i značaj puta oko svijeta: Lapad (ladanje, zelenilo, stari tramvaji) – Iza grada (stari grad kao obećani dvorac) – Šipčine (radničko predgrađe, tuče i sirova borba za život) – i na kraju opet Lapad (puni krug, monotonija)." Vidimo roditelje koji u potrazi za *boljim sutra* (a u socijalizmu to sutra je delovalo tako dostižno!) ne žive ovde

i sada, ne stižu da osete svoje potrebe i želje, ne stižu da se opuste, da osete ljude oko sebe. To je ritam dijamelno suprotan od melodije u tetkinoj kući. Isprepletenost disharmoničnih ritmova dve porodice (jednom je ime "Bliskost" a drugom "Otudjenje") pravi duboki procep u identitetu dečaka, kojeg on odrastanjem postaje sve svesniji. I sâm stil pisanja nalazi se negde između te dve porodice. Želja da se toplo prikaže odnos sa tetkom i dundom zakočena je, može se samo nazreti u iscrpnim opisivanjima kuće, i pripovedač na jednom mestu primećuje: *tajna života nije u pustoj arhitekturi*. Možda bi se, dublje opisujući odnos sa njima – pripovedač utopio u moru osećanja koje bi ga osvojilo, i iz toga se čitav ne bi mogao izvuci. Moguće je da taj strah podgreva ona druga strana u njemu (introjektovani dar bazične porodice koja preti: budi racionalan!... *ne može se složiti neka veća i ozbiljnija fabula oko toliko sentimentalnih pojedinosti*).

Period puberteta pripovedač ovlašno dotiče (sjajno opisuje potrebu mladog čoveka da se udružuje u grupe, ma kako problematične one bile, kao i svu krhkost samopouzdanja tinejdžera, koja se tako često ogleda u jednom tipičnom usiljenom stilu ponašanja), a adolescenciju ostavlja gotovo potpuno po strani, navodeći svoje fotografske dnevničke opise Dubrovnika (jedan od razloga je činjenica da se tada odigrao građanski rat, toliko bolan da ga pripovedač poistovećuje sa duševnom pustinjom).

Izgleda da je pripovedač svestan stare istine: da bi čovek shvatio sebe treba da zađe dublje, u prva sećanja ranog detinjstva. Ipak, upoznavanje sebe, sagledavanje prošlosti – otvoreni je labirint, koji ne garantuje pronalaženje izlaza. Moguće je da ga labirint i nema. Ali, možda samo istraživanje, lutanje po njemu može umiriti čoveka, pomiriti ga sa njegovim podeljenostima, dati mu osećaj celine? Na to bi najbolje odgovore mogli dati upravo pisci. ■

REPUBLIKA HRVATSKA, MINISTARSTVO KULTURE

Na temelju odredbe točke 5. Odluke o „Nagradi Vicko Andrić“
(NN 82/05) Odbor za dodjelu „Nagrade Vicko Andrić„

raspisuje

Natječaj za dodjelu „Nagrade Vicko Andrić“ za 2007. godinu

1. „Nagrada Vicko Andrić“ dodjeljuje se za izvanredna postignuća u području zaštite kulturne baštine u Republici Hrvatskoj i to za postignuća u:
- konzervatorsko-restauratorskim radovima na očuvanju kulturne baštine
- istraživanju i dokumentiranju kulturnih dobara
- razvoju konzervatorske i konzervatorsko-restauratorske struke i unapređenju sustava zaštite kulturne baštine
- očuvanju i obogaćenju ukupnog fundusa kulturne baštine Republike Hrvatske.

2. Nagrada se dodjeljuje kao:

2.1. *godišnja nagrada pojedincima* koji su državljani Republike Hrvatske, te pravnim osobama za njihov izvanredan doprinos u zaštiti kulturne baštine koji su ostvarili tijekom protekle godine (2007.g.)
2.2. *nagrada za životno djelo* istaknutim pojedincima koji su svojim izvanrednim doprinosom i radom na zaštiti kulturne baštine obilježili vrijeme u kojem su djelovali i čiji rad čini zaokruženu cjelinu, a njihova djela i ostvarenja ostaju trajno dobro Republike Hrvatske.

Prijedloge za dodjelu „Nagrade Vicko Andrić“ mogu podnijeti građani, udruge građana, ustanove, trgovačka društva, tijela državne vlasti, tijela lokalne i regionalne samouprave, vjerske zajednice i druge osobe.

Prijedlog za svakog kandidata treba sadržavati:

1. tjele i opis ostvarenja zbog kojeg se kandidata predlaže
2. obrazloženje uz posebnu napomenu ako se kandidat predlaže za Nagradu za životno djelo.

Prijedlozi se primaju do 20. rujna 2008. na adresu:

Ministarstvo kulture, Odbor „Nagrade Vicko Andrić“, 10000 Zagreb, Runjaninova 2.

ODBOR „NAGRADE VICKO ANDRIĆ“

Klasa: 061-06/08-04/001
Urbr: 532-05/1-08-04
Zagreb, 1. rujna 2008.

Kritika kognitivnog kapitalizma

Miško Šuvaković

Tekstovi okupljeni u ovoj knjizi iznose radikalnu kritičku teoriju suvremenog života, tematizirajući interakcije umjetnosti, kulture i društva spram suštinskih promjena ljudskog rada i života posredstvom preobražaja savremene tehnologije

Matko Meštrović, *Raspršenje smisla – Doktrinarni svijet na izmaku?*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.

Matko Meštrović je, svakako, aktualna, izuzetna i u različitim historijskim periodima poznog modernizma, postmoderne i epohe globalizma bitna kritička i teorijska figura na hrvatskoj i evropskoj intelektualnoj sceni. Bio je jedan od članova neodadaističke i proto-konceptualističke grupe Gorgona ranih šezdesetih godina. Njegov teorijski rad se inicijalno povezuje sa pokretom novih tendencija na prelazu pedesetih u šezdesete godine 20. veka. Pojavio se kao teoretičar i ideolog pokreta novih tendencija, a to znači kao teoretičar *umetnosti posle enformela* u širokom dijapazonu od neodade preko neokonstruktivizma, luminokinetike i kompjuterske umetnosti do dizajna, arhitekture i ambijentalnih studija. Matko Meštrović se danas, sa historijskom distancom, može smatrati pravim i izuzetnim začetnikom teorije i filozofije neoavangardne umetnosti i kulture u Hrvatskoj i Jugsolaviji. Kao dugogodišnji naučni istraživač u Ekonomskom institutu vodio je interdisciplinarnne projekte o društveno-kulturalnim tranzicijskim i globalnim procesima u hrvatskom i evropskim društvima. Napisao je više knjiga: *Od pojedinačnog općem* (1967), *Obrisi bez obrasca* (1978), *Teorija dizajna i problemi okoline* (1980), *Svijet, svijest i zavisnost* (1983), *Roba i sloboda* (1995), *Vrijeme zbilje* (2002), a uredio je i zbornike *Socijalni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (1998) i *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj* (2001).

Preobražaj modernističkog kritičkog materijalizma

Knjiga *Raspršenje smisla – Doktrinarni svijet na izmaku?* zbirka je tekstova pisanih različitim povodima, najčešće, za međunarodne kongrese i konferencije između 1996. i 2006. godine. Svi tekstovi u knjizi imaju zajedničku interpretativnu karakterizaciju: oni govore o interakcijama umetnosti, kulture i društva prema suštinskim promenama ljud-

skog rada i života kroz preobražaje savremene tehnologije. Ovi preobražaji rada i tehnologije vode od moderne industrijske internacionalnosti ka aktuelnom digitalno-mrežnom globalizmu i njegovim kritičnim pojavama. Matko Meštrović u kritičko metodološko-epistemološkom smislu polazi od materijalističke teorije umetnosti i kulture da bi se suočio sa aktuelnim pitanjima kritičke analize kognitivnog kapitalizma i njegovih infrastrukture, efekata te uticaja na ljudski život i svest o oblikovanjima ljudskog života. U knjizi se, zato, teorijski izvodi suštinski preobražaj modernističkog kritičkog materijalizma i uspostavljanje novih potencijalnosti kritičkog mišljenja i aktivnog reflektovanja "digitalne/globalne stvarnosti". Suštinski preobražaj se odvija zasnivanjem hibridnog analitičko-kritičkog diskursa koji referira biopolitici, teoriji digitalne kulture, kognitivnim naukama, ekonomskoj teoriji, teoriji sistema i, različitim, filozofskim, teorijskim i ekonomskim analizama "stanja stvari" u i oko totalizujućeg događanja savremenog globalizma. Ovo je jedna od prvih knjiga pisanih na Zapadnom Balkanu u kojoj se postavljaju potencijalnosti kritike kognitivnog kapitalizma i njegovih društvenih, ekonomskih, političkih, kulturalnih, obrzovnih, umetničkih, odnosno strukturalnih uslovljenosti, granica i dejstava na život.

Drugim rečima, Meštrović direktno i bez zaziranja traga za novim pojmom društvenosti i njemu odgovarajućom kritičkom i, zaista, emancipatorskom svešču – evo pitanja na koja on kroz tok knjige traži odgovor: "No, jesmo li odista sposobni jasno opisati takve uvjete u kojima kompetitivni evolucijski procesi djeluju primjerenom individualnim interesima? Što su naše ambicije? Što bi smo htjeli raditi i za što sebe smatramo sposobnima? Koliko nam je osobito stalo do toga i koliko o našim mogućnostima odista znamo? Što su naše snage? Je li to pitanje moći? Koje moći? (iz spisa *Biti dobrovoljac u umjetnosti – koga se to tiče i zašto?*, str. 45.)

A ta pitanja se, pre svega, odnose na singularno "stanje stvari" ljudske individualnosti i interesnih kolektivita, te partikularnog i/ili opšte-ljudskog zajedništva. Ključni aspekti Meštrovićeve istraživačke epistemologije su indeksiranja biopolitičke prirode koordinata unutar kojih sveremeni čovek deluje u svom singularnom događaju tela tu i tada usred borbe za život u promenjenim planetarnim uslovima: "Stvari koje se tiču tijela, tjelesnog života valja uvesti u igru ako želimo konstituirati, predstaviti i početi definirati bilo koju konstelaciju. *Svaka je singularnost određena tjelesnošću*. Ako biopolitička tjelesnost nije samo biološka tjelesnost; to je više društvena tjelesnost,

Meštrović je globalizmu neoliberalnog kapitala ponudio sliku prosvetiteljskog samo-reflektujućeg novog prosvetiteljstva koje bi trebalo da vodi ka globalnoj "konstitucionoj imaginaciji" koja nadilazi, s jedne strane, države nacije, a sa druge strane, neoliberalne globalne dominacije interesa kapitala koji ne priznaje ljudsko zajedništvo

objašnjava Negri. Kada pogledamo radnu neizvjesnost, kaže on, onda s jedne strane imamo zamornu fizičalnost života neizvjesnog radnika, u uvjetima pokretljivosti i fleksibilnosti rada, ali isto tako moramo uključiti i percepciju snage nove radne snage. (*Kakva globalna promjena?*, str. 258)

Rezultat Meštrovićevih analiza je traganje za potencijalnom platformom na kojoj će se redefinisati sam život u odnosu na sadašnjost i neposrednu budućnost. Drugim rečima, on je globalizmu neoliberalnog kapitala ponudio sliku prosvetiteljskog samo-reflektujućeg novog prosvetiteljstva koje bi trebalo da vodi ka globalnoj "konstitucionoj imaginaciji" koja nadilazi, s jedne strane, države nacije, a sa druge strane, neoliberalne globalne dominacije interesa kapitala koji ne priznaje ljudsko zajedništvo.

Kakva globalna promjena?

Knjiga *Raspršenje smisla – Doktrinarni svijet na izmaku?* je strukturirana u četiri dela sa po tri rasprave u svakom delu. Prvi deo nazvan *Upitanost istinitosti* sa esejima: *Umjetnost i tehnologija – jučer i danas; Računalo i vizuelno istraživanje – načini mišljenja i dostiga djelovanja* i *Biti dobrovoljac u umjetnosti – koga se to tiče i zašto?* je posvećen medijskim promenama karaktera umetnosti u temeljnom preobražaju od mehaničkih i analognih tehnologija u digitalne tehnologije. Drugi deo nazvan *Poznavanje čega/svega* sa esejima: *Aktivno znanje i određenoost; Vrijednost neopipljivog – izazov političkoj ekonomiji informacija* i *Blagostanje globalizacije? Nesporazum i/ili krivo poimanje* problematizuje karakter znanja u promenjenoj strukturi društvenosti. U trećem delu imenovanom kao *Sustalost povijesti?* sa poglavljima *Evolucijska paradigma – Jantschovo tumačenje kulture i povijesti; Kultura – zajedničkost zajedničkog?* i *Logika života i/ili logika društva? Ali, što je logika!* izložena je detaljna analitika znanja o uslovima života i o načinima mišljenja o promenjenim uslovima života i mogućnostima samo-nadilaženja svesti o zatečenosti u svetu. Četvrti deo knjige *Sporni socijaliteti* sa poglavljima *Globalna kriza i socijalna zemlja; Cjelina i razine – integrativno značenje u transcendiranosti* i *Kakva globalna promjena?* uvodi u, možda, buduća istraživanja projekta izgradnje društvenosti koja nije zasnovana na nacionalnoj državi ili, naprotiv, na liberalnom individualizmu i otuđenosti kapitala. Knjiga koja je pred nama ukazuje na intelektualni kritički napor svog autora da pronade epistemu za promenu odnosa između liberalne globalizirane individualnosti i budućeg ljudskog globalnog zajedništva koje tek treba projektovati i dovesti do novog i emancipatorskog društvenog kretanja. ■

Bezbrizni Kafka ili Ćeh s Mediterana

Nenad Perković

Ćarobnom rukom Keret piše nevjerovatno žive priče iz života. I stvarno ga može čitati svatko, i svatko će se zabaviti. Zabaviti istinski, ne isprazno

Etgar Keret, *Osam posto ni od Ćega: s hebrejskog prevela Sonja Makek; Profil, Zagreb, 2008.*

Da je Kafka bio bezbrizan Ćovjek vedra duha, priče bi mu zacijelo izgledale kako ih danas piše Etgar Keret. To je, naravno, nemoguće, ali ta reverzibilna usporedba čini se prikladnom. Kad sam, naime, prijateljici pokušao u jednoj rečenici dočarati dojam knjige *Osam posto ni od Ćega*, rekao sam: "To ti je nešto kao bezbrizni Kafka", i žena je odmah *ubola spiku* i shvatila što sam htio reći. Premda sam u napasti da stanem s recenzijom i konkuriram za knjigu rekorda u rubrici "najkraće recenzije", ipak će trebati reći i nešto više. Najprije, Keret to nesumnjivo zaslućuje, a drugo, već se netko dosjetio usporedbe s Kafkom, pa recenzija ne bi bila originalna.

Dok s Kafkom dijeli apsurdnost i bizarna iskrivljenja realiteta, nevjerovatnu vedrinu pogleda na svijet dijeli s Ćeškim piscima, ako već govorimo o općim mjestima. Od Haška, Ćak i Ćapeka, preko Bohumila Hrabala do Viewegha i Keretova kolege, redatelja Jiřija Menzela, Ćije su minijature također prevedene i objavljene kod nas. Moćda je površno nazvati to Ćeškom strujom, ili tako nekako, ali da kojim slućajem Keret piše na Ćeškom – okladili biste se bez oklijevanja: hvala Bogu, evo još jednog Ćaknutog Ćeha! I da sam vam na ulici ili u birtiji rekao: "Piše kao Ćeh,

samo s Mediterana", odmah biste *ubrali spiku* i shvatili što sam htio reći.

U dodiru sa životom

Keretova biografska bilješka kaže da je rođen u Tel Avivu 1967. i kako je podjednako uspješan redatelj nagrađivanih filmova i pisac bestselera preveden na dvadesetak jezika, silno popularan u domovini. Zanimljiv je i mjerac te popularnosti: njegove knjige najĆešće se krađu u knjićarama i najviše Ćitaju u zatvorima. Budete li proćitali ovu njegovu zbirku, tomu se nećete ni najmanje Ćuditi. Vedre i njezne priče o Ćesto tućnoj i gruboj svakodnevicu ispriповijedane bez gorćine i Ćemera, inaĆe svojstvenih autorima koji su skloni ųaliti se na tućnu i grubu svakodnevicu u kojoj nalaze svoju gorku i Ćemernu inspiraciju. Ćak nije stvar ni u tome da Keret "gleda svijet s vedrije strane". Uopće ne. Ćini se kako je njegova magija u tome što gleda svijet upravo onakvim kakav on jest, a kad se netko toliko pribliųi nultoj toĆki objektivnosti, kao produkt pripovijedanja ne moće ni izaći ništa drugo do pomaknuti svijet magijskog realizma. Drugim rijećima, uvijek je problem u Ćitatelju i njegovim "koprenama maye" - duhovit i maštovit autor s tim više nema ništa, baš kao i jedan junak Keretove priče kojeg je mornar za okladu strpao u bocu, "trik koji je naućio na Tajlandu od nekog Finca". "I stvarno, kad jednom shvatiš sistem, zaprepastiš se koliko je to jednostavno", poantira Keret priću o stavljanju i vadeњу Ćovjeka iz boce. Tako i mi. Ćudimo se ovom i onom dok ne provalimo trik i shvatimo koliko je zapravo jednostavno. Problem je u tome što nismo sposobni provaliti trik.

Zato su valjda Keretove priče tako oćaravajuće. Provalio je trik. Govori o jednostavnim stvarima: prekid s djevojkom, dan u školi, slićica s posla ili iz braćnog ųivota, portret junakovih susjeda i prijatelja, psa... Pritom bi bilo krivo oćekivati manje ili više duhovite prićice s poantom, kakve je prije trideset godina pisao tada svjetski popularan

Ćak nije stvar ni u tome da Keret "gleda svijet s vedrije strane". Uopće ne. Ćini se kako je njegova magija u tome što gleda svijet upravo onakvim kakav on jest, a kad se netko toliko pribliųi nultoj toĆki objektivnosti, kao produkt pripovijedanja ne moće ni izaći ništa drugo do pomaknuti svijet magijskog realizma

Ephraim Kishon. Keretova je poanta suptilna, eteriĆna, gotovo neuhvatljiva, i to ne zbog svoje sićušnosti, nego upravo zbog sveobuhvatnosti. Njegova satiriĆnost istovremeno je razorna i neuvijena. U tome i jest taj "trik". U dodiru je sa ųivotom, s onim što bismo nazvali supstancijom ųivota u nama, ne naprosto opisom svakodnevice koju volimo "ųivotom" nazivati, ili "ųivotom" kao naslovom rubrike u novinama.

Pametno i jednostavno, vedro i ozbiljno

Zato nije nikakvo pretjerivanje kada Clive James kaže kako je Etgar Keret "jedan od najznaĆajnijih ųivućih pisaca". Nije dakle samo stvar u tome da nije mala stvar dobiti takvu pohvalu od Clivea Jamesa, stvar je u izboru rijeći. Ako James kaže "ųivućih", moćete se kladiti da nije mislio frazu, sinonim za rijeĆ "suвременih". Keret je uistinu ųivući Ćovjek, jer je ųiv povrh ųivota kako ga poimamo preko medija, u dodiru je sa svojim ųivotom, pa tako i Ćarobnom rukom piše nevjerovatno ųive priče iz ųivota. "Suptilna mješavina nevinosti i svjesnosti", reći će recenzent *Le Mondea* za Keretove priče. A što je to drugo nego autentiĆni, istinski ųivot bez naslaga cinizma i gorćine kojim nas od malena premazuju poput pećenog odojka?

Najsladi, meni moćda i najdraųi, *side effect* tog Keretova pristupa jest Ćinjenica da ga stvarno moće Ćitati svatko, i svatko će se zabaviti. Zabaviti istinski, ne isprazno. To je stoga što je majstor da u nama probudi davno zaspali ųivot, majstor da piše pametno i suptilno, a da nas nije morao daviti zakućastim misaonim apstrakcijama kako bi nešto pametno i rekao. Govoriti pametno i jednostavno, vedro i ozbiljno – tajanstvena je formula nedostiųna naraštajima pisaca. E, Keretu je to nekako uspelo.

Za one koji ųele znati manje: *Caution! Zombie-free!* ųivo ųtivo. Drųati što bliće nadohvat! NIJE po standardima Europske Unije.

Obavještavamo potencijalne Ćitatelje da od ove jeseni u knjićari Booksa mogu nabaviti dosad nenabavljive knjige poznate beogradske izdavaĆke kuće **Fabrika knjiga**.

Za knjige iz Edicije ReĆ, Dan i noć, Sexyz, Posebna izdanja i Ćasopis ReĆ više ne treba ići u inozemstvo - nova adresa je **Booksa**, Martićeva 14 d, Zagreb.

Fabrika knjiga posvećena je društvено angaųiranom izdavaštvu.

Ne boje se alternativnih istina.

Ozbiljno rade svoj posao.

Ćitaju knjige koje objavljuju.

Raduju se kad vi Ćitate knjige koje oni objavljuju.

Navratite u knjićaru Booksa po dobre knjige iz regije.

booksa hr

www.booksa.hr
tel. 01-4616124
info@booksa.hr

Kiborzi ili boginje?

Elaine Graham

Postati božanstvom u cyberfeminističko doba ili o tome kako je fantastični androgini kiborg Donne Haraway jedno rješenje za prevladavanje mnogih od dvojnosti zapadnog patrijarhata

Nove digitalne i biogenetske tehnologije – u obliku medija kao što su virtualna stvarnost, umjetna inteligencija, genetska modifikacija i tehnološka protetika – najavljuju “posthumanu” budućnost u kojoj su granice između ljudskosti, tehnologije i prirode postale rastezljivije nego ikad. Svjesniji smo nego ikad prije da je ono što nazivamo “prirodom” otvoreno manipulaciji od strane raznih biotehnologija kao što je genska terapija. Kompjuterski potpomognute biotehnologije preobražavaju percepcije tijela, vremena i prostora. Snovi o spajanju ljudi i strojeva u nove inteligentne kibernetičke organizme napuštaju carstvo znanstvene fantastike i ulaze u svakodnevnu stvarnost. Kako se ono što je uzeto zdravo za gotovo onoga što znači biti ljudsko biće mijenja i zamagluje, mogli bismo razmotriti kako su mitovi, književnost i popularna kultura opskrbili zapadnu maštu galerijom fantastičnih i monsturoznih stvorenja na marginama ljudskog i neljudskog. Jedan suvremeni primjer jest onaj kiborga koji služi kao metafora različitih načina na koje suvremeni Zapad trenutačno doživljava hibridizaciju ljudske prirode. Jedna verzija o kiborgu popularna među teoretičarima kulture – a osobito feministicama – jest vizija koju ju je uobličio *Kiborski manifest* Donne Haraway. Ovdje nazvano “pismo kiborga” Donne Haraway, ono iznosi važne vrijednosti o rodu, politici i tehnologiji. No dok kiborg potkopava mnoge od dvojnosti zapadnjačke kulture, komentar Haraway da bi ona “radije bila kiborg nego boginja” nehotice osnažuje jednu konačnu, često neizrečenu dihotomiju moderniteta: onu između religije i svjetovnoga. Odatle su proučavane implikacije za feminističku teoriju i praksu obnove boginje. Da se složimo s Donnem Haraway, takav je projekt sklon inverziji tradicionalnih rodni stereotipa; područje nerekonstruirane “prirode” obuhvaća i žene, na račun njihova osnaženja, kako bi se uključile u nove tehnologije.

Ostali modeli “postajanja božanstvom”, međutim, obećavaju radikalnije rekonfiguracije religiozne simbolike zapadnjačkog moderniteta, simbolike koja je odobravalala izjednačavanje tehnologije s poricanjem utjelovljene konačnosti u ime potrage za uzvišenošću. Koncept Luce Irigaray (L. Irigaray: “Women: equal or different?”. U: L. Irigaray, ur. *Je,*

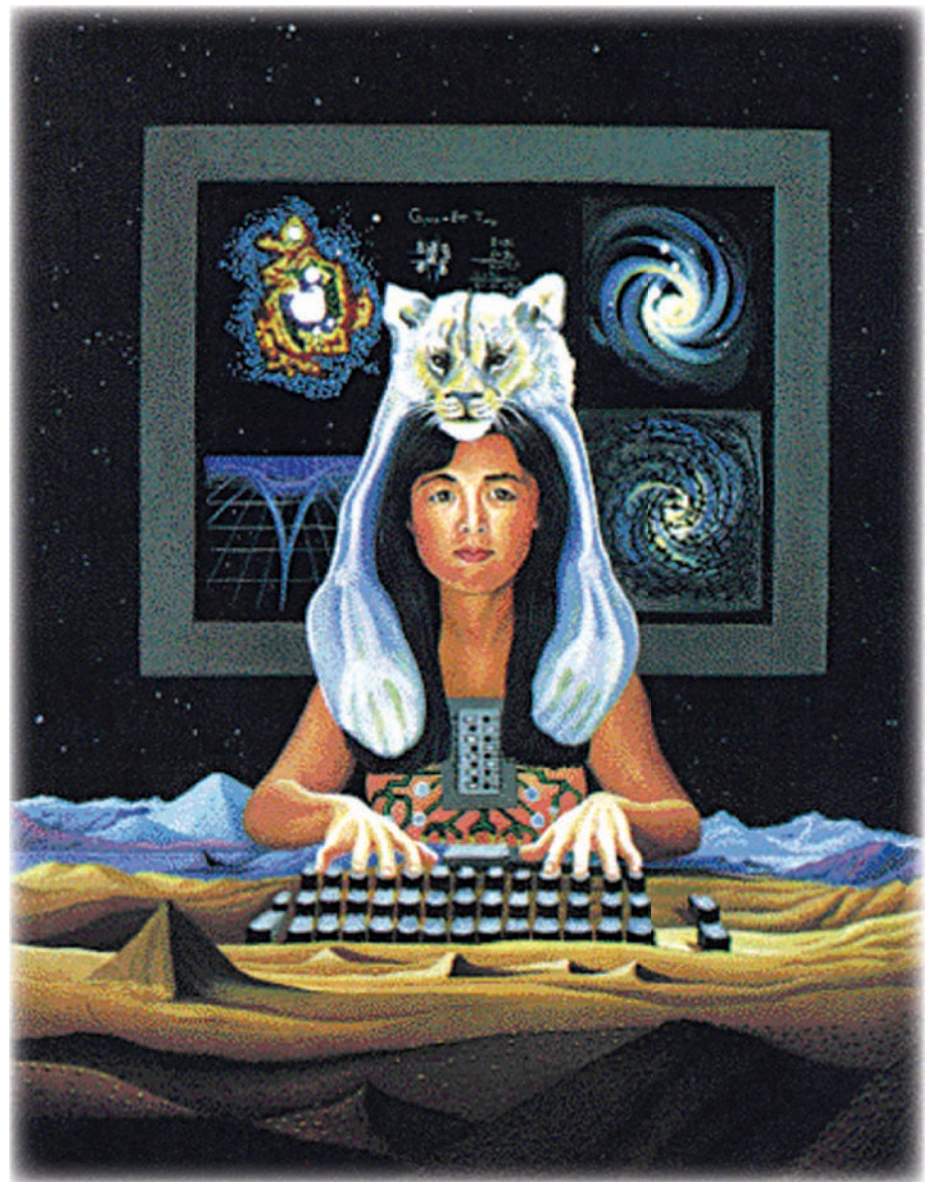
Tu, Nous: Toward a Culture of Difference, London, 1993) o “senzibilnom uzvišenom” odbija simplističke razlike između svetog i svjetovnog, spiritualnog i materijalnog te božanskog i ljudskog. Dakle, daleko od toga da zastupa žensku inačicu patrijarhalnog nebeskog boga ili čak romantizirane “majke-boginje”, model “postajanja božanstvom” Luce Irigaray nudi uzbudljiv dodatak za kritičke i obnoviteljske resurse cyberfeminizma. (...)

Polumitska stvorenja, posthumani identitet

U ovom poglavlju dva polumitska stvorenja – kiborg i boginja – služe kao ključne figure prema kojima se proučavaju neke od implikacija posthumanih tehnologija za načine na koje razmišljamo o svojem ljudskom identitetu. I boginja i kiborg zauzimaju središnja mjesta u suvremenoj feminističkoj teoriji i na svoje različite načine potiču raspravu o budućnosti ljudskih odnosa s onim stvarima koje nazivamo “prirodom” i “tehnologijom” – što je vrlo važan potencijal za preoblikovanje rodni konotacija koje utječu na oba područja. Na vrlo različite načine kiborg i boginja prizivaju razne vrste etičkih i političkih ideala te omogućavaju nova shvaćanja odgovornosti, identiteta i zajednice kako su zamišljene u posthumanim uvjetima hibridne, ne-esencijalne ljudske prirode.

Kiborg (kibernetički osnaženi organizam) poznat je lik u suvremenoj znanstvenoj fantastici i isto je tako ostvario velik ugled u feminističkoj teoriji. Kao hibrid biološkog i tehnološkog, kiborg je također postao metafora za zapadnjački posthumani identitet, ali isto tako postavlja važna politička, ekološka i etička pitanja. I boginja je također privukla pozornost feministica mnogih religioznih i teorijskih smjerova koje je vide kao figuru obnove i osnaženja. Njezini bi zagovornici tvrdili da ona raskida patrijarhalne polarizacije između prisutnosti i uzvišenosti, ljudskosti i prirode, koje su tradicionalno odobravalale dominaciju i eksploataciju prirodne okoline i, uz to vezano, podređivanje žena. Boginja koja je prisutna, a ne udaljena i uzvišena, učinkovito iznova posvećuje zemlju i pruža snažan simbolički izričaj obnovljena odnosa između ljudske i neljudske prirode.

Svojom daljnjom demonstracijom njihova kritičkog potencijala slavni tekst D. Haraway *Kiborski manifest* objavljuje svoju sklonost za kiborge u odnosu na boginje. Taj su par često previdale svjetovne feministice komentirajući tekst Donne Haraway, no neke nijanse uključene u tu usporedbu treba istražiti. To je rasprava o tome da se boginja dokazala kao evokativna – iako kontroverzna – figura u dijelu feminističke teorije, posebice u suvremenom ekofeminizmu i ne treba je podcjenjivati kao moćan simbol feminističkog osnaženja, osobito u njeudžovskim duhovnostima i u religiji sa ženom u središtu. U konačnici će se tvrditi da boginja kakvu su zamislili

pisci poput Krista riskira da ostane učinkovita romantizacija ljudske interakcije s prirodom, što je preokretanje rajskog blaženstva koje više nije na raspolaganju u izrazito tehnologiziranom zapadnjačkom kontekstu. Međutim, pojavljuju se druge evokacije boginje – ili, prikladnije, božanskoga. Iste nas pozivaju da iznova pojmimo same granice između ljudskosti i božanskosti u potrazi za obnovljenom etičkom i političkom vizijom. Uz referenciju na djelo Luce Irigaray ukazano je da je takvo radikalno ponovno oduzimanje tradicionalnog jezika uzvišenosti i božanstva usmjereno na ponovno promišljanje mnogih od konvencija zapadnjačke simbolike ljudskosti, prirode i kulture kao i osporavanje zavodljiva mamca “težno-uzvišenosti”. (...)

Kiborzi ili boginje?

U završnim dijelovima *Kiborskog manifesta* Haraway iznosi konačnu izjavu koja je često citirana. Vrijedi je navesti u cijelosti:

“Slika kiborga može ukazati na izlaz iz dvojnosti kojima smo objašnjavali svoja tijela i svoja oruđa sami sebi. To je san ne o zajedničkom jeziku, nego o snažnom nevjerničkom višeglasju. To je zamišljanje feminističkog govora na jezicima koji će unijeti strah u krugove super-spasitelja nove desnice. Znači i izgradnju i uništavanje strojeva, identiteta, kategorija, odnosa, prostora, priča. Iako je oboje uvučeno i ograničeno spiralnim plesom, radije bih bila kiborg nego boginja.” (Haraway, istaknula autorica)

Važno je naglasiti zapamtiti da je naslov teksta Donne Haraway odraz *Komunističkog manifesta* Marxa i Engelsa koji je objavljen 1848. godine. Haraway piše sa socijalističko-feminističkog stajališta i dijeli sekularnost velikog dijela post-prosvjetiteljske misli. Međutim, njezin rimokatolički odgoj

Dok kiborg potkopava mnoge od dvojnosti zapadnjačke kulture, komentar Donne Haraway da bi ona “radije bila kiborg nego boginja” nehotice osnažuje jednu konačnu, često neizrečenu dihotomiju moderniteta: onu između religije i svjetovnoga

socijalna i kulturna antropologija

U svojoj inverziji dvojnosti priroda/ žensko/prisutnost i kultura/muško/ uzvišenost feministički pokret boginje riskira ponavljanje, a ne potkopavanje rodno određenih ontologija. U tom smislu svjetovni protest Haraway protiv ispraznosti prizivanja božanskih spasiteljskih figura ima svoju težinu

stalno se iznova pojavljuje u njezinim čestim iako ironičnim uporabama religioznih slika: pogledajmo ponovno referencije na karizmatsku religiju – Moralnu Većinu – pa čak i na *Spiralni pes* Starhawk. Unutar marksističkog ili post-prosvjetiteljskog svjetonazora boginja je – poput svakog religioznog ili metafizičkog sustava – viđena kao zapreka jačanju ljudske autonomije. Evokacija Donne Haraway, evokacija boginje kao “drugog” za kiborga protumačena je, dakle, kao figura koja nas dovodi u iskušenje da uložimo svoje energije u vizije drugih svjetova, dajući primjer sklonosti da vidimo snagu, kreativnu volju i, više od svega, moralno djelovanje ne u ljudskim nastojanjima, nego u nekom nebeskom, apstraktnom području.

To bi mogao biti upravo model na kojemu pretpostavljeno počiva kršćanska tradicija, ali mislim da bi suvremeni šampioni same boginje odbacili “boginju” D. Haraway kao pogrešno objašnjenje. Suvremeni feminizam pokreta boginje – ponekad poznat kao “teologija” – pojavio se usporedo s drugim valom kršćanskog feminizma iz sedamdesetih godina i sada je cvatući međunarodni pokret s mnogim različitim naglascima. Mnoge feministice pokreta boginje prate trag svoje pobožnosti sve do prethistorijskih civilizacija u kojima je štovanje blistavih ženskih figura odražavalo miroljubiva, egalitarnistička društva i gdje su žene bile partneri, a ne podređene muškarcima. Drugi vide boginju više kao metaforu za žensku energiju i kreativnu snagu, koju su tako dugo potiskivali patrijarhat i mizoginija. Dok su feminizam boginje i s njim povezane prakse izrazito eklektične, dosljedno naglašavanje kroz nju cijelu jest na boginji ne kao nepristranu “nebeskom bogu”, nego na prisutnoj, intimnoj prisutnosti čija energija oživljava čitav kozmos: ...umjesto da nas stavlja u dodir s “postojanim” Bogom

koji stoji iznad svijeta, rituali Boginje povezuju nas s božanstvom koje je poznato u prirodi i koje personificira promjenu... Neusredotočena na život poslije smrti, religija Boginje poziva nas da štujemo kao svete cikluse rođenja, smrti i regeneracije u ovom životu.” (C. P. Christ: “Why women need the goddess: phenomenological, psychological, and political reflections”. U: C. P. Christ i J. Plaskow, ur. *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*, San Francisco, 1979)

Feministi/ce pokreta boginje osporavali bi, dakle, antipatiju Haraway prema boginjama na temelju njihove navodne uzvišenosti i apstrakcije. Umjesto toga boginja suvremenih teologinja potpuno je drukčija od patrijarhalnog “nebeskog boga” tradicionalnog kršćanstva. No, ipak su teologinje još ranjive na optužbu Haraway da su težnje boginje u suprotnosti s osjećajnosti kiborga u drugim ključnim točkama: ne nužno u pojmovima boginje sa svojstvima drugog svijeta, nego u njezinoj nerekonstruiranoj ženstvenosti. Donna Haraway tvrdi, na primjer, da kiborg prilično eksplicitno prekoračuje tradicionalne rodne granice, a time osporava identifikaciju žene s prirodom, utjelovljenjem i afektivnošću, potkopavajući time njihovo isključivanje iz javne domene tehnologije i kulture. To je vrlo različito od tradicija romantičnog feminizma koji je odabrao istaknuti naklonost žena prema onom ugnjetavanom “drugom” zapadnjačkog moderniteta, preciznije rečeno prirode, i izgradio opozicijsku politiku pozivajući se na žensku sklonost miroljubivim i tjelesnim kvalitetama. Takve su teme zasigurno očite u feminističkom pokretu boginje, prema kojemu boginja služi kao apoteoza takvih vrijednosti:

“Boginja, simbol životne sile, prirodne energije i ženske seksualnosti jest ženstvenost napisana veliko, kozmičkim slovima... Ženska bit odražena je u boginji, u čijoj snazi sve žene navodno sudjeluju. Opstanak života na zemlji postaje utemeljen na... radikalnoj feminizaciji ljudske misli i vrijednosti koja je učinjena mogućom putem religiozne konverzije u boginju.” (M. A. Hewitt: “Cyborgs, drag queens and goddess: emancipatory-regressive paths in feminist theory”. *Method and Theory in the Study of Religion*, 5/2, 1993, str. 135-154)

A ipak bismo iz toga mogli zaključiti da je feminizam pokreta boginje u opasnosti od jednostavnog izvođenja inverzije tradicionalnih dvojnosti patrijarhata nastavljajući povezivati žene s prirodom, a muškarce s kulturom: jedina je razlika da su prve ispražnjene od svojih asocijacija s inferiornošću i profanošću. Feminizam pokreta boginje nastavlja smještati žene u područje romantizirane i nostalgичne “prirode”. Zemlja, ženska tijela i integritet zamišljenog područja nepatvorene prirode smatraju se izvorima istinskog i iskupiteljskog iskustva, ali na štetu ojačavanja rodni dvojnosti koje ženama uskraćuju pristup svijetu kulture, znanja i tehnologije.

Tako u svojoj inverziji dvojnosti priroda/žensko/prisutnost i kultura/muško/uzvišenost feministički pokret boginje riskira ponavljanje, a ne potkopavanje rodno određenih ontologija. U tom smislu svjetovni protest Haraway protiv ispraznosti prizivanja božanskih spasiteljskih figura ima svoju težinu. No, problem s boginjom može isto tako biti ne njezina identifikacija s drugosvjetovnošću koliko ojačavanje rodno esencijalizma – ne toliko “nebeski-bog” koliko “zemaljska majka”. Ustvari, mi-

slim da je nužno ponovno pogledati neke od pretpostavki Donne Haraway u odnosu na tvrdokornost “nebeske-boginje”. U eseju koji slavi kraj dvojnosti Haraway i dalje ustraje u jednoj od svojih: dvojnosti između neba i zemlje. Na taj način boginja je učinkovito “postala drugo” u odnosu na kiborga i postaje spremište svega negativnog i nazadnjačkog. No što ako, jednako kao i propitivanje razlika između ljudi/strojeva, ljudskih/neljudskih životinja i ljudi, isto tako želimo prizvati boginju da dekonstruira granicu između duhovnog i materijalnog, prisutnosti i uzvišenosti?

Zašto se zamarati time? Možda zato što taj dualizam prokazuje sve ostale. Ono što podupire žensko biće u odnosu na muško jest metafizičko – ili čak teološko – razumijevanje ljudske prirode koja održava krajnju granicu između materijalnog, utjelovljenog svijeta i duhovnog, nematerijalnog područja navodnog savršenstva i neranjivosti. Fantastični androgini kiborg Donne Haraway jedno je rješenje za prevladavanje mnogih od dvojnosti zapadnog patrijarhata. No, postoji privlačan argument za tvrdnju da su prepreke rodnoj jednakosti tako zasnovane da zahtijevaju izrazito temeljito restrukturiranje same osnove zapadnog simbolizma. A to znači ponovno pogledati pitanja ontologije.

“Tehno-uzvišenost”

Povjesničari znanosti poput Davida F. Noblea tvrdili su da je većina suvremene fascinacije digitalnom biogenetičkom tehnologijom hranjena patrijarhalnim, dualističkim porivom za bijegom – doslovce, za “prevladavanjem” – iz mogućeg slučajnog svijeta utjelovljene konačnosti i kontinuiteta s neljudskom prirodom u korist znanstvene, pseudoreligiozne “potrage” za nepropusnošću i totalnom neranjivošću naizgled obećanih od strane naprednih tehnologija. Maštanje o totalnoj uzvišenosti, u analizi D. Haraway odobreno religijom i romantizmom, jednostavno preuveličava isključivanje žena i ide na ruku rodni dvojnostima koje žene prikazuju ontološki neodgovarajućim za interakciju sa strojevima.

To je, naravno, središnja preokupacija koja je uobičajenija u književnosti o rodu i informacijskim komunikacijskim tehnologijama. Smatra se da uranjanje u virtualne tehnologije tvori povlačenje fizičke tjelesnosti. Tijelo je osuđeno kao, riječima Williama Gibsona, puko “meso” koje treba biti napušteno u “bestjelesnoj sreći” cyberprostora. To odražava duboko ukorijenjenu filozofsku tradiciju u zapadnoj misli, naravno: platonski svjetonazor u kojemu fizički osjetilni svijet nije ništa doli odraz čistijeg, idealnog područja savršene forme. Za neke pojave novih informacijskih tehnologija predstavlja ostvarenje tog modela. Umjetni jezik binarnog koda, odvojen od svakodnevnih konvencija materijalne komunikacije, može težiti uzvišenosti usavršivosti apsolutne forme: “Na kompjuterskom sučelju duh se seli iz tijela u svijet totalnog predstavljanja. Informacije i slike lebde kroz platonsku misao bez uzemljivanja u tjelesno iskustvo.” (M. Heim: “The erotic ontology of cyberspace”. U: M. Benedikt, ur. *Cyberspace: First Steps*, Cambridge, 1993) Fizičke informacije mogu biti preobražene u čiste forme bestjelesne inteligencije i podataka: ljudska ontologija je digitalizirana.

Za Michaela Heima “stvaranje kompjuteriziranih entiteta približava se najsnažnijima od naših bioloških

potreba”: pretpostavka koja uredno poopćuje tu osobitu filozofsku tradiciju superiornosti uma nad tijelom i duha nad tvari. Heim smatra let u virtualnu stvarnost nastavkom želje – “ontološkog kontinuiteta” – da projicira nečije fizičko sebstvo onkraj svojih vlastitih ograničenja; da dodiruje druge, da reproducira ili da stvara nova oruđa i oblike života. Allucujuće Rosanne Stone razrađuje, karakterizirajući interakciju sa cyberprostorom kao “mnogoličnu”, ilustrirajući duboko ukorijenjene porive za “prelaženjem granice čovjek/stroj, penetrirajući i spajajući se”. Opisujući takvu želju kao “zavist kiborga”, Stoneova bi isto tako mogla ironično primjećivati rodno određenu logiku takva modela kao tehnofiliju (usp. R. A. Stone: “Will the real body please stand up? Boundary stories about virtual cultures”. U: M. Benedikt, ur. *Cyberspace: First Steps*, Cambridge, 1993). A ipak mnogi/e feministi/ce imaju dvojake osjećaje prema cyberprostoru i virtualnim tehnologijama zbog samih njegovih prizvuka dvojnosti i straha od stvari koje se mogu raditi s tijelom. Imajući na umu tradicionalne asocijacije žena s tjelesnim, afektivnim i područjem prirode, cyberkultura izgleda kao samo još jedan pokušaj patrijarhata da ospori te aspekte iskustva u korist virtualnog, apstraktnog i bestjelesnog. Isključivanje žena iz digitaliziranog svijeta savršenih formi može biti racionalizirano na račun tvrdnje da njihova neuredna tjelesnost (i, po implikaciji, njihova neracionalnost) kompromitira kruženje čistog rasuđivanja. (...)

Zaključak

Kiborzi i boginje mogu se činiti čudnim uzorima za cyberfeministice dok se bore s dvoznačnostima ljudske kreativne volje i potencijala. Jasno je da će boginja biti u cijelosti osporavanja figura od kiborga za mnoge cyberfeministkinje, iako sam naznačila načine na koje vizija Luce Irigaray o “postajanju božanskim” predstavlja kritično napuštanje patrijarhalne religije. Međutim, pokušala sam dokazati da se može mnogo toga naučiti od fantastičnih susreta s polumitskim stvorenjima kao što su kiborzi i boginje jer nam pomažu promišljati trajna pitanja o prirodi našeg odnosa s prirodom, kulturom i tehnologijom i o odgovornosti za iste. Možda ulazimo u eru post-ljudskoga, najavljenom novim digitalnim i genetskim tehnologijama, ali postavljena etička i egzistencijalna pitanja zadržavaju određeni stupanj trajnosti s preokupacijama kultura koje su prve sanjale o bogovima i boginjama, čudovištima i ostalim fantastičnim stvorenjima na marginama ljudskog zamišljanja. Onako kako su neodređeni i kako izbjegavaju ontološku ili esencijalnu čistoću, oni koji teže postati i kiborgom i božanstvom utjelovljuju uznemirujuće podsjetnike na razliku koja je u središtu navodno jednog ili jedinstvenog identiteta. Ukazuju na to da svaka posthumana etika neće biti o stvaranju ljudskih biti ili nostalgičnih zajednica, nego o užicima i opasnostima višestrukih privrženosti, podijeljenih odanosti i nomadskih osjećajnosti. ■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Tekst je skraćena verzija poglavlja Cyborgs or goddesses? objavljenog u zborniku Virtual Gender. Technology, consumption and identity, ur. Eileen Green i Alison Adam, London, Routledge, 2001. Oprema teksta redakcijska.

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7 dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 669 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

Stižeš u trenu kada prestaje

Ružica Aščić

Mrzim kad lupajš. Vidiš da se ne osjećam dobro. Glava će mi eksplodirati i srušit ću se od malaksalosti. Ne lupaj! Pobacat ću tvoje glupo suđe, pa ga nećeš moći prati. Mrcvariš glupu kokoš u tavi već satima. Planiraš ju zaliti vinom. Odlično. Jednim udarcem dvije muhe; i najest ćeš se i napiti. O kako mrzim sve ovo. Mogla bih porazbijati sve od ljutnje; pobacati tvoje porculanske figurice kroz prozor, potrgati cvijeću listove, išarati zidove.

Ipak ne činim ništa. Ljubazna sam i dajem savjete o kuhanju, stavljam gumbje na kariranu košulju i promatram tvoje kretnje.

Uvaljuješ mi loše vino u ruke da ga otvorim. Gledaš me s nadmoći, gledaš me kao da je ovo važno i kao da ne smijem upropastiti dan nemarom pri poslovima koji su mi zapovjedeni da uradim. Gledaš me kao da je ovaj splet osobina koji posjedujem tvoje djelo. Katkad me promatraš kao da vrijedim, ponekad me gledaš kao da sam ništa.

Danas mi se ne obraćaš često. Tek nekoliko riječi o čovjeku koji treba doći i koji će biti od pomoći. Govoriš o njemu kao da je Mesija. Idealiziraš ono što bi mogao učiniti kada dođe, kao da je njegova pomoć jedina koja preostaje.

Plakala bih. U nevjericu sam zbog ikona svetaca koje vise na zidovima. Isus i Marija u nekoliko različitih izdanja: kipići, slike, Isus kao dijete, Isus sa trnovom krunom, Isus bez krune, Isus na križu.

Ne dopuštaš da bogohulim. Ne dopuštaš da kažem što mi je na umu. Uglavnom šutim i bavim se šivanjem. I čitam pomalo o srednjovjekovnom ustroju crkve i države; o tome kako su popovi htjeli postavljati careve na vlast, a carevi popove, pa su se oko toga svađali stoljećima i progonili jedni druge. Čitam o herezama i inkviziciji. Bogumili. Katari. Kalvini. Adamićani. Utrkavisti. Taborićani. Toliko različitih vjerovanja, toliko krvi proliveno kroz stoljeća. Ne učimo; ponavljamo se.

Za dva dana odlazim. Opet će se javiti osjećaj kao da nikada nisam bila ovdje. Znam da ćete živjeti istim tempom. Nikakvih mijena nikada ovdje. Oduvijek isto. Isto otkad znam za sebe. Isto do smrti.

Pravimo se važni danas. Šepiriš se u tajicama. Iritantno razvlačiš žvakaću gumu. Kako obična kokoš može razveseliti! Kako odvlači pozornost od svega. Imat ćemo veliku gozbu, nema sumnje. Cijela koka za nas dvoje;

Ružica Aščić rođena je 1987. Živi u Zgrebu gdje studira novinarstvo i povijest na Hrvatskim studijima.

možemo se i opiti, nazdraviti za novi početak u novom gradu. Oho, mogao bi nam biti dobar dan. Mada je loše počeo, mada je premalo poleta u meni danas. Popila sam tri kave od jutros, a čini se da bih mogla zaspati kao dijete iste sekunde. Vrijeme uspavljuje. Oblaci nose inerciju u mene.

Slušam Cavea kako pjeva: "...people, they ain't no good", i razmišljam o tome. Slušam ga već neko vrijeme i razmišljam o tome stihu danima. I ne mogu reći ništa u prilog ili protiv toga. Kao da ne mogu uvidjeti istinu, kao da ne mogu vrednovati to što percipiram. Dogadaju se stvari i ja ih prihvaćam takvima kakve jesu; ne želim ih mijenjati, ne želim ih boljima ili gorima. Samo ih promatram. Nevjerojatno da mladu osobu može prožeti toliko letargije.

Možda se dogodila kap koja je prelila čašu.

Toliko prevrtljivosti glede emocija. Čudim se nestalnosti svega. Ne mogu pojmiti da se s toliko lakoće opredjelujemo za ove lagodne stvari koje ne zahtijevaju mnogo angažiranosti, koje ne zahtijevaju promišljanje i razbor. Koji besmisao u kretnjama i obavljanju svakodnevnih radnji.

Dereš se na mene jer je muzika glasna. Ne slutiš da me spašava od ludila. Na trenutke imam dojam da mrziš to što jesam i što nisam ono što želiš da budem. Mada ne slutim što želiš. A i da slutim, možda bi mi bilo svejedno. Ne imponira ni ono što si ti danas. Ne vrijedimo mnogo, kako god okreneš. Razmišljam o našoj situaciji često i ne mogu se oteti dojamu da neće biti bolje nikada, da se nećeš pomaknuti s mjesta, da ne mogu učiniti ništa da se pomakneš s mjesta. Čak se pomalo bojim da se ni ja neću maknuti. Uvijek na isti način. Uvijek s istim oprezom i istim ljudima oko sebe. Inertno i kukavički.

Telefon zvoni sedam puta i više. Trčiš uz stepenice i stižeš u trenu kada prestaje. Ja se smijem. Stavljaj koku i neke krumpire kao prilog na stol. Žvačemo zadovoljno. Umaćemo kruh u umak od lošeg vina i gutamo kao da nam je posljednji zalogaj. Mačke se motaju oko stola i gledaju nas molećivo u oči. Tjeramo ih, ali se vraćaju. Dajemo im krilce. I one žvaču zadovoljno. Ljudi i mačke okupljeni oko ubijene koke. Jedna životinja mrtva, nekoliko sitih.

Ali zadovoljstvo će iščeznuti za nekoliko trenutaka; uvijek iščezne. Ja se vraćam malaksalosti i letargiji, ti ne znam čemu, sudu vjerojatno, i promišljanju financijske krize koja nas je zatekla. Vjerojatno ćeš još bezbroj puta spomenuti čovjeka koji bi trebao, ali vjerojatno neće doći. Reći ćeš da uspjeh ne mora nužno izostati čak i ako ne dođe. Nije neophodan.

Poštar će doći. Trebao bi donijeti neki davno zarađen novac. Trebao bi donijeti pismo koje kaže da mi smjesta u drugom gradu nije odobren.

Daješ naznake zadovoljstva zbog čovjeka i poštaru. Ja isto dajem naznake, mada nisam sretna posve i ne smijem se glasno kao ti, mada bih htjela da mogu.

Lijepo te vidjeti da se smiješ. Volim slušati kako se smiješ. Oduvijek sam voljela i zauvijek će biti milozvučno.

Poštar je došao. Čovjek nije došao. Kokoš je ubijena. Vino ispijeno.

Ne ulijevaju mnogo povjerenja okolnosti koje su nas zatekle i koje vjerujem da će nas zateći u skoroj budućnosti. Čudan dan. Pomalo smiješan, pomalo tužan. Nemam predodžbu kako bi stvari mogle izgledati za mjesec dana, za godinu dana, za deset godina.

Promatram s balkona

Nisam izišla iz stana nekoliko dana. Tako sam odlučila. Ne mogu podnijeti automobile, semafore, gužve, babe, znoj, kašnjenje, ljude, poslove. Cijeli svijet koji se odvija vani. Sjedim i buljim u uvrnuti virtualni svijet. Ponekad se uključim i kažem nešto na nekom forumu. Odašaljem poruku. Plasiram pjesmu ili priču.

Moje tijelo je poprimilo oblik stolice, oči oblik ekrana.

Nisam otišla kupiti šampon, povrće i kavu. Otkazala sam dogovore. Mogla bih ostati zauvijek u ovom stanu. Samo da mi dobavljaju hranu i stavljaju pred vrata. Jabuke, mrkve i paprike. I kekse. Kekse osobito. I knjige da mi dobavljaju. One koje zatražim.

S prozora vidim kliniku za tumore. Ispred šetaju ljudi u ljubičastim i bijelim ogrtačima. Rodbina izlazi i ulazi u automobile. Jedni žure, jedni teturaju, jedni sjede zamišljeni. Prometno mjesto.

Promatram mijenu vremena. Dva dana je bilo sivo i vjetrovito. Danas pak sunčano. Tako lijepo da me skoro izmamilo van. Ali volja je popustila nakon što sam primila poziv.

- Kaniš li umrijeti tamo?

- Kanim - rekla sam i poklopila.

Ne treba mi on govoriti što ću i kako ću i gdje ću i gdje neću. Sad iz inata neću izlaziti dok mi ne ponestane hrane. A, hvala bogu, ima tjestenine koliko hoćeš. I riže i umaka koje preporučuje Lidija Kralj. Bar petnaest dana mogu da ne izlazim. Eto ti, pa vidi da mogu.

Sad bi se družio? Ja kažem ne. Odlučno i hrapavim glasom kažem.

Kanim li umrijeti? Da i kanim, ne bi saznao. Zamisli drskosti!

Nakon što je nazvao, uhvatila me suluda želja za čišćenjem. Uvijek se uzrujam zbog njega. Potrošila sam skoro pola domestososa. Sve sam ribala domestosom. Čak i parket. Čak sam i balkon ribala domestosom. Stakla, sve. Suludo. Otišla sam malo, svjesna sam.

Ali problem je što vidim neke stvari u zadnje vrijeme. Znam da ne bih smjela vidjeti te stvari. Prvenstveno jer ih prije nisam vidjela. Bakterije,

viruse, bacile. Baš kao one iz reklama prije zalijevanja pločica super dobrim sredstvom za čišćenje. Sve izribam detaljno svaki dan, ali ih vidim konstantno. Gmižu po kauču, po sudoperu, po tipkovnici. Čak ih osjetim na koži. Suludo. Teturaju u skupinama. Crni i smeđi i zeleni. Ja onda trčim po krpu. Špricam raznim sredstvima i trljam. Trljam dok ne nestanu. Ali se vrate. Ako ne za nekoliko sati, onda idući dan.

To me malo uzrujava. Nikada nisam bila ovakva. Tjerali su me da pospremam nered. Sada je sve pod konac. Majka se iznenadila kada je vidjela moju sobu. Majice u ormaru su mi složene po kategorijama. Po boji i po dužini rukava. Ne može se zadesiti da crvena i zelena majica završe skuppa. To nikako.

Znam da će mi doći kucati na vrata. Ali neću otvoriti. To jest, pretvarat ću se da me nema. Kako će znati? Ne može znati da sam unutra. Može lupati i zvati policiju, ali ga neću pustiti.

Na pamet mi je pao dan u travnju kada je izjavio da nije mogao i nije znao što bi i na koji način. I da mu je žao jako, ali jednostavno ne može. Na Ribnjaku. Tim riječima. A sada je došlo da zna. Ne vjerujem. Smatram to licemjerjem i nezrelim ponašanjem. On je glumac. Da, i? Fotograf. Da, i? Studira muzeologiju i povijest umjetnosti. Ne imponira. Bit će mi žao kada za tri godine ne bude mogao naći posao.

Kanim li umrijeti? Kanim! Za tvoju informaciju. Dobit ćeš pravo uslikati me mrtvu. Na odru, sa cvijećem. Napisat ću u poruci koju ostavim da ti daju to pravo. Budalo naivna!

Razmišljam dosta o reklamama i načinu na koji su ljudi izmanipulirani njima. Razmišljam o idealima modernoga doba. I razmišljam, jer su mi zadali tako, o Drugom svjetskom ratu i hladnoratovskoj politici. I kako je dobro što je Jugoslavija bila nesvrstana. I razmišljam kako su Malnar i Bebek putovali svuda po Aziji, još osamdesetih, mislim. Družili se s ljudozderima i ostalim domrocima po Borneu. To je bilo pravo istraživačko putovanje, a ne ovo danas, po turističkim aranžmanima. Glupost. Mogu otići i na Jadran ako želim odmor i pogledati koju crkvu. Ali zabavno je reći da si bio u Egiptu ili Tunisu.

Rekli su mi da hitno moram biti uspješna i zgrnuti neki novac. Ali ja nemam genetsku predispoziciju, kažem. Ja ne znam igrati igre koje se igraju danas. Mene izguraju. Od mene su glasnjiji. Laktare se i gaze nogama. Ja samo odem. I krivim roditelje nakon toga. Uvijek krivim roditelje. To je način da oslobodim sebe.

Odlučila sam ne sudjelovati u svijetu izvan stana. Ne podnosim galamu i zabave u gradu. Kafice i ciku djece. Prosjake i dućane. Ja ne mogu van.

Ja sam odlučila. ▣

Osmijeh s hiljadarke

Nebojša Lujanović

– Čovjek ti je proklet, pazi šta ti kažem. Čovjek ti je prokletinja nad prokletinjama! Čak i ako nije sam proklet, džaba mu, kad su prokleti svi oko njega. Zatrjuju ga, ko kakav virus. Pa ti na isto dođe.

– Ma ja, na isto.

– Možeš ti mislit da pretjerivam, da nisu baš svi takvi, al istina ti je vako kako ti ja kažem. Svaki čovjek... Al neće ljudi da to prihvate, neki se prave budale, a ima ih i slijepih kraj zdravih očiju. Pa kad nešto vako ispadne, onda se stanu iščuđavat. Onda kuknjava...

– Jest, onda se čuđe.

– Zato upamti, svaki ti je čovjek proklet. Vazda je bio i vazda će bit. Ako meni ne vjeruješ...

– Ma vjerujem...

– ... al ako meni ne vjeruješ, jer šta bi neko pijanom Seji vjerovo, onda pogledaj oko sebe, u kavani, ili vidi vani ako misliš da je bolje il drukčije. Gledaj di očeš. Eto, dovoljno ti je samo da pogledaš Arifa!

– Ja vala, Arif...

– Eno ti ga, tamo, za šankom. Vid šta osta od njega. Ništa!

– Taman ništa.

Razgovarali su tako Sejo i Esad, koje su svi zvali Lonac i Poklopac. Sejo bi svakoga prožvakao, svačiju sudbinu triput prevrnuo, svaki život i muku odvagao, promislilo, pa onda izbacio iz sebe ono što se od svega toga u njemu iskristaliziralo kao životna istina koju je morao svijetu obznani. A taj svijet je bio samo Esad, koji bi svaku Sejina misao poklopio nekom kratkom svojom, uglavnom potvrdnom. Drugi nitko nije htio slušati ni Seju, a ni Esada, jer su mislili da su već odavno čuli sve što im Lonac i Poklopac imaju reći.

Sjedila su ta dva radnika zeničke Željezare u kavani kakvih je u blatnjavim ulicama nakon procvata rudnika i industrije bilo na desetke. Inspirali su iz grla čađu i sve ono što bi pokupili u zagušljivim halama i rudnicima. Arif, čovjek kojeg su mjerkali, stajao je za šankom sam, bez pića, i gledao preda se. Gosti mu nisu smetali, pravili su se da ga ne poznaju, da ga ne vide, a svi su znali za Arifa Hiljadarku, Arifa Stobanak. A samo je jedan dan bio prošao otkako je saznao da je njegovo lice na novoj novčanici od hiljadu dinara.

Dan koji će mu promijeniti život svanuo je u proljeće 1957., a jedi-

no po čemu ga je Arif razlikovao od prethodnih bila je znatiželja čije će lice osvanuti na novčanici koja samo što nije puštena u promet. Četrdesetogodišnjeg radnika Željezare moralo je to zanimati jer je bilo i najavljeno kako će na novčanici biti lik jednog zeničkog radnika. Noć je proveo u razmišljanju koji će od njegovih šefova krasiti novčanicu i čija bi glava ondje najbolje pristajala, a on je svakoj nalazio nekakvu manu. Onda se nasmijao sam sebi, kojim budalaštinama krade Bogu sate, i pred zoru utonuo u miran san.

U podne je ušao u autobus za Željezaru da odradi drugu smjenu, no tek što je sjeo, počeo se putnici komešati, gurkati, mjeriti ga, vadeći pare iz džepova i razmotavajući novčanice. Nikad u ovom gradu ljudi nisu gledali svoja posla, uvijek su zabadali nos gdje im nije mjesto, ali da ga ovako mjerkaju i zure u njega – to Arif još nije doživio. Upravo kad je zbog nelagode htio ustati i izaći na prvoj stanici, oglašio se jedan od putnika:

– Jesil to ti, majke ti? – upita i do-baci mu novčanicu u krilo. I tako je sve počelo.

U početku, barem taj prvi dan, Arif je odbacio mogućnost da je upravo on na novčanici od hiljadu dinara. Nije vjerovao ni slici ni svom odrazu u ogledalu. Tamno i nasmijano lice moglo je biti svačije, njegovo nije ni manje ni više garavo od drugova koji s njime rade. Počeo se i šaliti sa slikom, kao da je u pitanju kakva igra.

– Da dodaš brkove, eto ti onog novajlije iz Brčkog u talionici. Ili malo nakriviš usta i pljunuti naš voditelj smjene. Jedno je sigurno, nije Asim. On je krezav. Al, opet, neš ti posla nadoslikat zube?!

Tako bi Arif okrenuo na šalu i smijeh, a da nije ozbiljno pomišljao na mogućnost kako bi to uistinu mogao biti on.

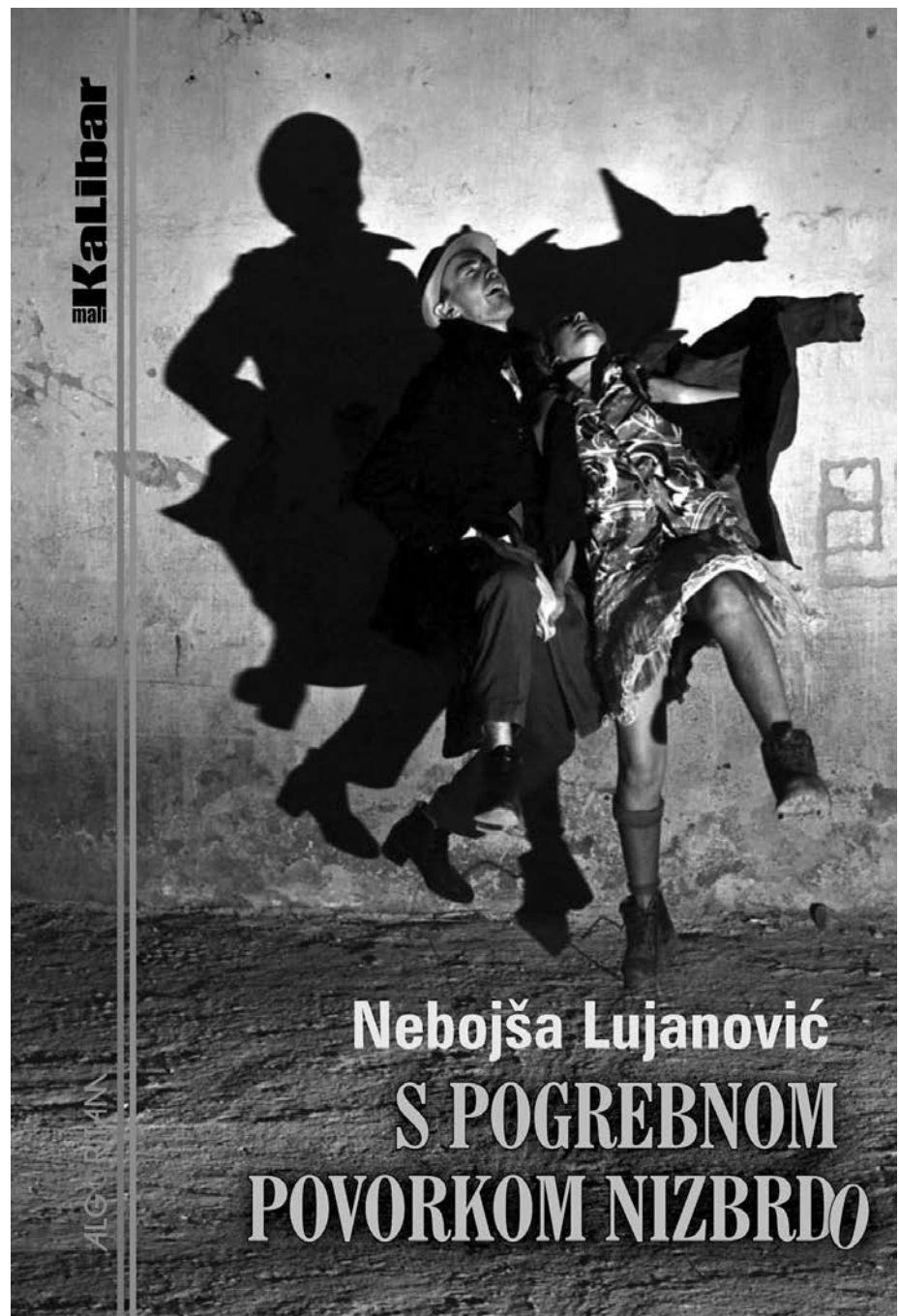
Ljudi ga nisu prestajali zaustavljati na cesti, znani i neznaći, a drugovi na poslu tapšali ga po ramenima i veselili se kao da je slika njihova.

– Ide Arif Hiljadarka! – vikali bi iz daljine čim bi ga spazili, a on se uzalud branio. Kada bi mu dojadilo i kada bi ga počeli ometati u poslu, odbrusio bi im:

– Pusti me, bolan, sve i da jest, a nije, nećemo ni ti ni ja od toga bit bolji ni pametniji!

To bi ih malo primirilo, a onda bi opet navalili. Vidio Arif da protiv svijeta ne može i odustao od toga da im kvari veselje i šalu. Valjda ljudima treba neka zanimacija pa im se od

Nebojša Lujanović (Novi Travnik, BiH, 1981.) diplomirao je komparativnu književnost i sociologiju na Filozofskom fakultetu i politologiju na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Trenutačno dovršava doktorski studij komparativne književnosti. Objavio je roman *Stakleno oko* (ParNas, 2007.) i mnoge priče po periodici. Godinama radio razne poslove, od novinara i asistenta, preko skladištara, građevinskog radnika, do garderobijera u diskoteci i trenera veslanja. U međuvremenu pokupio pokojnu medalju na veslačkim regatama i otrčao Plitvički maraton 2006. godine. Živi na relaciji Zagreb – Split i obratno.

silne želje počelo pričinjati i ono čega nema. Sve je tako mislio Arif prvog dana, ali nakon bezbroj ponavljanja pomalo je postajao svjestan mogućnosti da je upravo on taj lik na hiljadarci. No od toga mu nije bivalo nimalo lakše.

Već dva dana ne jede i ne troši ništa, vrage je htio da mu u džepu same hiljadarke ostanu. Izvadio bi novčanicu da je pruži prodavaču, i onda bi mu odjednom, taman kad bi je htio staviti u tuđu ruku, postala draga i bliska kao vlastita slika. Kao da daje dio sebe. Zašto mu je još i ta briga trebala?

– Vako ti on i jutros, blijed ko krpa. I šuti. Uđe u kavanu i zapne, ne zna, jadan, kud bi sa sobom. Stane za šank, zaboravi i naručit, a ljudi mu prilaze, pozdravljaju ga, gurkaju, dobacuju, al on ko mrtav, pa ga se na kraju okanili. Sad hoda okolo ko duh. A nekad bio veseo čovjek, zajebant – odmahivao je glavom Sejo, ali se vidjelo da mu je više do priče nego do žaljenja.

– Jest, vala, pravi.

– Ne znam čovjeka koji se smijio više od njega. Šta god podeš s njim, okrene na šalu. Ogromna ljudina, pa krupan i težak glas, al opet ljudima bilo drago vidit kako se smije i kako mu ramena poskakuju. Doduše, nikad na poslu. Moro je za trojicu radit, osmero mu djece visilo za vratom. Nema ti kod njega na rakiju il cigare

bacit paru, od usta je odvajao. A opet mu do zajebancije, kad god uvati prilike. Ko da nikad muke ni gladi nije vidio. Neba mi, kako god da je dogurala slika na hiljadarku, ako se iko trebo smijati na njoj, onda je to Arif.

– Stvarno, kako dogura slika, da mi je znat...

– To ti se moglo dogoditi samo vako i nikako drugačije. Još su prije tri godine neki s aparatom odali po tvornicama i rudnicima i slikali radnike. A znaš da je tad ono Arif bio među najboljima. Fala Bogu, dvajst godina u Željezari, znao je zatvorenih očiju po njoj se snalazit. Sjećam se tačno, te godine je dobio i Orden rada. Nije ga moglo slikanje mimoić nikako! Al, nije to ta slika za hiljadarku...

– Baš sam i htio reć da nije baš ko fotografija.

– Jok, malo je iskrivljena. Treba se malo bolje zagledat. Vidi se da je to Arif, al malo drugačije. Zato jer su te slike dali nekom akademskom slikaru, nekom Andrejeviću, davo će ga znat, i ono što je on nasliko, to je išlo na paru.

– Vidiš ti, jadan čovjek više ne može ni sliku svoju za sebe imat – izvršio je Esad Sejina priču.

Arif je izašao iz kavane tiše nego što je ušao. Zeničani pamte njegovo okruglo garavo lice veselih očiju

proza

i mesnatog nosa, bijele zube i crnu kosu. Umjesto lica s novčanice sada vide obješenu kožu na pognutoj glavi, lice kroz koje počinje izbijati nekakvo bljedilo. Kad je izašao, u kavani nastade graja i čuđenje:

– Propade čovjek!
– E, baš ga je zgromilo!
– Šta ćeš, šok je to.
– Čuj, da mu ne kažu, ni da ga pitaju, već...
– Pitali su oni njega – dobaci Sejo kojeg nisu badava zvali Lonac, a Esad poklopi:
– Pitali, nego šta!
Okružiše ih da čuju Sejnu priču.
– Noć prije došo mu neki službenik...

– Prije čega?
– Prije izlaska novčanice. I ne predikaj! Došo neki iz Narodne banke, ko iz pakla božemeprosti, da kupi dušu. Sav u crnom, crne cipele, lače, košulja, kaput, i crn šešir. Kad je zazvonio, svi se Heralići pomoliše jer je bila skoro ponoć. A on ni da uđe ni da izađe, već onako s praga, iz mraka, ko da ga nema, već samo njegovog glasa, potura nešto, potpiši pa potpiši.

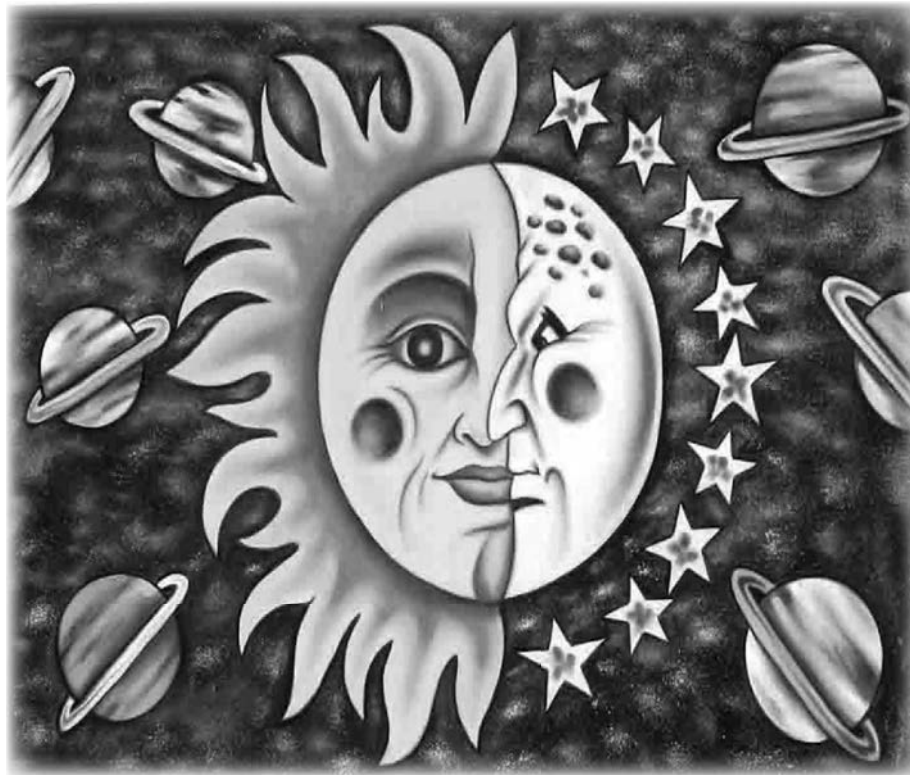
– Potura? A šta potpisat? – opet isti od slušatelja upada.
– Nije ni Arif znao. Nit mu je ovaj davo vremena da razmisli, ni papire da pročita. Samo neku suradnju pominje... te suradnju s njime, te njihovu s njim, te će banka nagradit suradnju... Al nije ni Arif vesla siso. On ti njemu nek mu ostavi papire, pa će... kako je ono reko... konzaltrirat se s nekim ljudima. I bez papira ljudi gube glave, a kamoli s papirima, kaže. Uto nesta čovjeka tako naglo da se Arif zamisli jel to neki mahnit čovjek, jel to samo sanjo.

– Ja, dobro mu je reko. I bez papira ljudi slube glavu – dovrši Esad.
– Zna li sad da je to bilo zbogradi novčanice? – pitao je netko tek toliko da pita, pošto se ostali duboko zamisliše.

– Jebaji ga, sad zna! A sad će šipak dobit – Sejo završi priču savijanjem ruke u laktu i dobro je stisnu.

Prošlo je nekoliko mjeseci od izlaska novčanica, a po Arifu bi se reklo da je prošlo nekoliko godina. Pognuo se u leđima, glas mu se produbio, a oči upale. Bio je to drugi čovjek i živio je drugačijim životom, životom zanovijetala i pijanice.

Prvo su ga ljudi uvjerali da je on na novčanicama, što je uskoro prihvatio kao i to da se zove Arif.

Nekako je sigurnije vadio onu hiljadarku koju su mu davno dobacili u autobusu, mjerio je, dizao na svjetlo, bliže pa dalje od očiju. Sva se izlizala pa je i slika na njoj postala nekako mutnija. Mjerio ju je krišom, da ne vide drugi kako još nije siguran u ono što svaki čovjek kojeg zna uzima zdravo za gotovo. Ali nisu ljudi stali na tome: počеше ga uvjeravati da može silnu paru dobiti, da su ga prevarili i da je budala ako ne izganja svoju pravdu.

– Milijone trebaš dobit, samo moraš izganjat to. Oni rudari s pethiljadarki svaki su dobili po pola milijona dinara, pitaj koga očes. A ti, Arife, kuvaj se u Željezari kad si budala... – slušao je svaki dan iste prodike, svaki probisvijet bio mu je advokat.

Arif više nije mislio ni na svoje, ni na djecu, ni na posao. Mislio je samo koliko može biti bolje od ovoga što jest. I svi drugi vide da može, samo mu nitko ne zna reći kako. Može biti da ovakvi ljudi kao što je on i žive bolje negdje drugdje, samo što on to ne zna, jer nije nikad ni vidio ništa izvan Željezare. Sad mu i ona odjednom poče smetati.

Dok je razmišljao što bi mogao biti, zaboravio je što jest, pa su ga drugi, čak i oni najbliži, sve teže prepoznavali. I sada mu za to što ne može dohvatiti ono što mu je nadohvat ruke nije bila kriva samo banka, već svi oko njega.

– Nema Arifa danas – okretao se Esad po kavani. Sve je bilo kao i prije, sumorno predvečerje, žuljave ruke iz kojih klizi krigla, i suho grlo, ma koliko nadolijevao.

– Nema, nema – vrtio je značajno glavom Sejo.

– Šta će to bit... –

– Vražja posla, eto šta! – obrecnu se Sejo.

– ???

– Opet ga pijanog odnijeli sinoć. Utuvili mu u glavu te milijone, samo o njima priča! Sad će, kaže, smanjit, traži pola milijona. Valjda zato što je od njega ostalo pola čovjeka. Čuo sam da su mu i djeca gladna, sve je spisko na silne puteve u Beograd. Kampira čovjek pred Narodnom bankom.

– Pa šta kažu?

– Ništa, ni da priznaju da je on na slici, ni da su mu dužni. A on zapeo. Otkako je počeo pit, raspravlja se o njemu i u Željezari. Ostat će bez posla...

– Znači, propo čovjek.

– Al ne da reć da pije. Sve on, kaže, drži pod kontrolom. I malo gucne jer ga ubija zub, onaj do prednjih sa strane, što malo strši iznad ostalih. Boli ko sam davo! Al neće da ga vadi jer mu je to, kaže, dokaz. “Vidi, nu”, upire ljudima prstom u novčanicu, “evo i njemu viri zub sa strane, veći od ostalih. Aj reci, jel viri?” pa sve obletava oko ljudi, maše parama, upire u njih pa razjapi usta, iz njih bazdi po rakiji, a ljudi se okreću, ne znaju bil se budali smijali ili plakali... Onda se Arif sjeti da ga boli zub, pa zalije, i sve ispočetka.

Sreća u nesreći je da je Arif ubrzo obolio i maknuo od ljudi. Bilo ga je u novinama nakratko, a onda se sve brzo zaboravilo. Nakon nekoliko intervjuja i fotografija počeli svi sumnjati da je ta oronula i blijeda spodobila ikad mogla biti u vezi s garavim čvrstim rudarom na novčanici. Tako ispade da je Arif Heralić umirovljen zbog bolesti, a ne zbog toga što je najbolji radnik Željezare, jednostavno rečeno, pobudalio. Što drugo reći za čovjeka koji je cijeli dan pio i hvatao se za zub, unosio se svakom u lice razjapljenih usta i častio milijunima koje nema, a sljedećeg dana tumarao pričajući sam sa sobom kako nema više Arifa, zna li netko Arifa, sjeća li se tko nekakvog Arifa... I onda opet iznova.

Iz bolnice je izašao već za nekoliko

mjeseci, ali tada je već bio gladan, žedan, siromašan i zaboravljen. Ljudi ga stadoše zaobilaziti. Sjete ga se neki tu i tamo, pa da operu savjest i sačuvaju dobre uspomene, nađu mu neki posao da mu djeca ne pomru od gladi. Tako je Arif bio i statist u Bulajićevim filmovima. Onakav crn dobro bi mu poslužio gdje god su u filmu trebali lugara, radnika, rudara. Arifovo lice koje je nekad, kaže, vrijedilo milijun dinara, smiješilo se u dnu ekrana za jedva petsto dinara dnevnice i topli obrok.

– Tako ti je to – Sejo je završio šutnju u kojoj su njih dvojica, Lonac i Poklopac, sjedili sami otežalih glava. Stolice oko njih već su bile preokrenute naopačke i poslagane na stolove.

– Šta ćeš – nadoveza se Esad, kao i uvijek. Puno tog je prošlo, ali neke stvari, nasreću, ostaju iste.

– Ne ću se više za Arifa, ima godinu – reče Sejo.

– Ima i više – ispravi ga Esad.

Šutnja, još jednom. Sejo je kuckao noktima po praznoj krigli.

– Ko zna kakvo ga zlo zamete...

– Misliš da ga nije pustilo? – Esad shvati da Sejo zna više od njega.

– Ne mislim, znam! – Sejo će samouvjereno.

– Kako, majke ti?!

– Fino – Sejo se uspravi i namjesti, sretan što može ispričati još jednu priču. – Sjedio ti ja s njim, još tad, prije godinu, ovako ko s tobom. Bilo još ljudi okolo, al on će meni, namiguje, u povjerenju. Isprva mi izgledalo ko da se smirio. Učini mi se kratko da ga je pustilo ludilo, pa pomislih kako opet sjedim s našim starim Arifom. A onda mu nešto bljesnu u očima, osvrne se sluša li ko, pa pođe: “Sejo, jadan, znaš li ti šta su autorska prava?” “Znam, ti ćeš mi reć”, ja se obrecnu, “al kakve to veze ima?” “To ti je”, opet on meni objašnjava, ko da gluvom pričam, “kad na neke stvari što su od tebe imaš pravo ko na kuću svoju i sve šta je u njoj!” Vrtim ja glavom, već vidim kuda to ide. On nastavlja: “U to ti spadaju i slike. Proučio ja. I svaki koji koristi tvoje, odštetu ti duguje!” Ništa ti dobro od te logike neće ispast, Arife moj, skoro da mu kažem, al on privuče stolicu da ga bolje čujem i sav se ozari u licu: “A moja ti slika na hiljadarki. Zamisli sad da svaki onaj ko u ruci ima hiljadarku, meni plati odštetu. Zamisli...”

– Ja budale, ha-ha! – nasmija se Esad Poklopac tako naglo da je Sejo poskočio. – Šta je tu smiješno, jebem ga?! – Sejo se malo odmakne od njega. – Ima li šta ozbiljnije od ovoga, kad se ovako čovjeku život okrene? Ljudska je to patnja, a ne vic! To je ozbiljno ko... ko... pogrebna povorka! Taman tako.

– Jest. Pogrebna povorka, al nizbrdo – nije se Esad dao. Ali kad primijeti da se Sejo sprema ustati, pokuša ga zadržati:

– I, šta je onda dalje naumio?

– Ne znam, vala – odvrati Sejo preko volje. Ne pamti kad mu zadnji put nije bilo do pričanja i kad zadnji put nije dovršio priču. – Zaiska mi za pivu, ogrnu se nekim vrećastim kaputom, možda istim ko prije, samo što je sad na njemu osušenom visio ko vreća. Dok sam ja konto to o kaputu, on već izašo, i eto – raširi Sejo ruke kao da mu ponestade riječi.

– Čovjek ti je prokletinja nad prokletinjama! – sjetio se čime će završiti. ▣

Drugog knjiga, a prva zbirka priča, Nebojše Lujanovića *S pogrebnom povorkom nizbrdo* već i naslovom dobro ocrtava dominantan ugođaj knjige: riječ je o pričama u kojima se tragično i komično smjenjuju i nadjačavaju, kao Sunce i Mjesec, i jedno ne može bez drugoga. No autoru su od svih čuda i nesklada ovog svijeta ipak najzanimljiviji ljudi. Lujanovićeve likovi sasvim su obični ljudi sa sasvim običnim problemima, no to što su sasvim obični ne čini te probleme manje strašnima, mnogi mogu čovjeku glave ili pameti doći. Kao, recimo, rudaru Arifu koji je živio kako-tako dok ga nisu uvjerali da se baš on nalazi na novčanici od deset dinara, popularnoj *hiljadarki*, pa je krenuo tražiti svoje pravo, pardon, *copyright*. Ili bivšoj časnoj sestri Delfini koja je Boga spoznala kad se najmanje nadala i svoj red potom napustila, ili ranjenom vojniku HVO-a kojega od rana i rata izliječi doktor muslimanskog prezimena. Identitet je ključno pitanje i točka ključanja Lujanovićeve likova. Kriza identiteta dolazi nenadano, bez kucanja, nakon nje svijet ostaje isti, ali je čovjek bitno drugačiji pa drugim okom i na svijet gleda. Absurd je pak pokretač ovih priča koje kao da se pitaju – što činiti sa životom kad se pretvori u nešto besmislenije i smješnije od vica? Lujanovićevo je pripovijedanje klasično, dakle trajno moderno, širok raspon interesa i literarnih postupaka ne otežava čitanje, dapače, potiče ga, njegove priče se s lakoćom gnijezde u čovjeku, jer tu negdje, u čitatelju, kao da postoji prazno mjesto koje ih iščekuje. Premda se ove priče čitaju lako, stranice lete kao noge na nizbrdici, njihov efekt je sasvim suprotan – čitateljsko zadovoljstvo kreće uzbrdo. ▣

Raspored programa emitiranja Trećeg programa HR od 18.9-1.10.

Treći program HR, četvrtak, 18.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Olje Savičević Ivančević
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U APOLONOVU OKRILJU: Torelli, Rameau, Caldara, Stamitz, Krommer, Schubert, Janaček
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Ravel, Szynowski, Rangstroem, Glazunov
09:30 RADIO ROMAN: Dunja Robić: "Portugalska pisma"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Corelli, Zelenka
10:30 RIJEČI I RIJEČI
11:00 KLASIKA I OKO NJE: Denis Azabagic
12:00 IZVORI I UVIRI: Fotograf Ivo Pervan
12:40 SLIČICE ALBUMA: Massis, Bartok, Šulek, Debussy
13:00 POGLED U SUTRA
13:30 OPERNI KONCERT: U spomen Richarda Wagnera na 195.godišnjicu rođenja i 125.godišnjicu smrti
15:30 U SVIJETU OPERE: Reportaža o Narodnoj operi u Beču (2. dio)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 KAZALISTARIJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Na jezeru, na moru (Ljadar, Rogowski, Rossini, Čajkovski)
18:00 RADIO DRAMA: Ludwig Bauer: "Promenada"
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI ZVONI
20:00 OD PODIJA DO PODIJA - SADA I NEKADA: Koncert Zagrebačke filharmonije održan 8.02.2008. i dio koncerta održanog 1978. u Lisinskome (violinist Salvatore Accardo, dirigent Prichas Steinberg)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: Filmski hitovi Burta Bacharach
22:30 POEZIJA NAGLAS: Anne Waldman "Sminkajući prazan prostor"
23:00 PROBRIK: 47. sonata za fortepijano Josepha Haydna
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Teško Sarčević: Vječnodonjanja "digitalnih" knjižnica

Treći program HR, petak, 19.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Olje Savičević Ivančević
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U DUHU EPOHE: Weber, Mendelssohn, Chopin, Dvorak
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA: Lehar, Kreisler, Paganini, Liszt
09:30 RADIO ROMAN: Dunja Robić: "Portugalska pisma"
09:55 NADMETANJA: Berwald, crusel
10:30 ŽIVOT PROSTORA
11:00 PUTOVNI HRVATSKE GLAZBE: Uzivo
13:00 PROJEKT: BROADCASTING
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT: Stockholmska simfonijska filharmonija (Paert, Tur, Šostakovič, Gubaidulina)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI: Heurística-nova znanstvena disciplina
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Fritz Wunderlich-tenor, 5. emisija
18:00 PORTRET UMJETNIKA U DRAMI: Portret redateljice Davora Mojaša
19:00 U HRAMU PIJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA: Eyeless in Gaza
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 GLAZBA I OBRATNO: IMEB 2006 - Frederic Kahn
22:30 SVJETSKA PROZA: Walter Rheiner: Kokaín, 2. dio
23:00 EURO JAZZ
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Jacques Ranciere: Zašto se moralo ubiti Emma Bovary, 1. dio

Treći program HR, subota, 20.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Olje Savičević Ivančević
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KODA OD SNA: Zajc, Majer, Beethoven, Weber, Brahms, Schumann
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Schubert, Turina, de Falla, WF Bach, Weber, Milhaud, Chopin
09:30 ZOOFON: Od vrlike do grafike, 3. dio
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA: Padova, Hatze, Pejačević, Uhlík

10:30 GLAZBA I FILM
11:00 PRO MUSICA: Wagenaar, Mahler, Kodaly
13:00 PITOMA MISAO: Nick Smith: "Isprika i značenje", 1. dio
13:30 SOLO-TUTTI: Pijanistica Marta Argerich (Chopin, Schumann, Bartok, Rahmanjinov, Čajkovski)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Monteverdi, Gluck
18:00 KULTURA DEMOKRACIJE
19:00 ANTLOGIJA PRIPOVJETKE: Ciklus pripovjedaka Lou Andreas-Salomne, 1. dio; L. Andreas-Salomne: Na putu, 1. dio
19:30 NA LAKU DOBU
20:00 OPERA NA TREĆEM - EBU OPERA: Handel: Tamerlan
23:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
23:03 DJECA PONOĆI
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Jacques Ranciere: Zašto se moralo ubiti Emma Bovary, 2. dio

Treći program HR, nedjelja, 21.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Olje Savičević Ivančević
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 NADAHNUĆA: Impresionistički preludij (Debussy, Stahuljak, Catalani)
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNOSTI: Kantate i motet Dietricha Buxtehuda
10:30 GUBITAK SREDIŠTA: Tematski blok: Suvremeni oblici tragičnog mišljenja; Jean Borelli: Nemoguć povratak na italu
11:00 PRO MUSICA
13:00 SATURNOVA DJECA: Julien Belli: Picasso-Bonvivan
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLJEPodne JEDNOG SKLADATELJA: Jean Sibelius - umro 20.9.1957.
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 INTERPRESS
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Riječ je glazba je riječ - Vivaldi, operni skladatelj
18:00 ALTERNET: Miranda Mellis: Revizionistkinja; Jim Feast: Provo; Tristan Taormina: Žene vole pomognuti s homicidom
18:30 VEČERNE HARMONIJE: Beethoven, Mozart, Strauss
19:00 FONO-ARHIV: Iz produkcije Hrvatskoga radija (Snimke iz 1962. Orkestralne skladbe Franje Lučića, Antuna Dobronića i Stanka Horvata)
20:00 MUSICA VIVA: Koncert iz međunarodne razmjene
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE: Francesco Cavalli
22:30 ZNACI VREMENA: Ljubomira, paranoja i homoseksualnost
23:00 GLAZBENI ATLAS: Vinicius de Moraes - 1. dio
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Željka Matijašević: Toplakova "Dobro" strukturalna neuroza i pokušaj izlaska iz hipertrofije neurotske autoanalize: "Iskušanja kaljuža" Janka Polića Kamova

Treći program HR, ponedjeljak, 22.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 CONCERTO DA CAMERA: Wagner, Schumann, Kiel, Rossini, Liszt, Brahms, Foster
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 MATTINATA: Zlatič, Kodaly, Hačaturjan, Elgar, Caturla, Copland
09:30 RADIO-ROMAN: Ivo Brešan: "Vražja utroba"
09:55 PARITTE ZA JUTRO: Schonberg, Longo
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT: Mozart, Beethoven
13:00 EUROSTORIJE
13:30 DIRIGIRA MAESTRO: Christopher Hogwood (Handel, Marcello, Couperin, Vivaldi, Haydn, Beethoven)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj (Faure, Chausson, Sibelius)
18:00 RADIO - IGRA: David Harrower: "Kos"
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM - EURADIO: Sate-litski prijenos koncerta iz Kanade (Beethoven, Mahler, Stravinski)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA: Igor Rajki: Dvije pripovjetke
23:00 ART OF THE STATES

23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Axel Hon-neth: Poniženo društvo, 1. dio

Treći program HR, utorak, 23.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KLASIČNI KROJ: Beethoven
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Split u glazbi Cipe, Dubrovnik u glazbi Berse, Matza, Rogo-wskog, Grazia
09:30 RADIO-ROMAN: Ivo Brešan: "Vražja utroba"
09:55 VOKALNA SUZUČUJA: Gotovac, Hatze, Parać, Devčić
10:30 POD POVEĆALOM
11:00 PRO MUSICA - ODRAZI VREME-NA: Messiaen, Reich, Carter, Dutilleux, Adams, Henze
13:00 HRVATSKI IDENTITET
13:30 OPERNI KONCERT: Rossini
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 TRIPITIH: Christian Jankowski
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Povijesne koncertne i studijske snimke HR
18:00 DOKUMENTARNA RADIO DRAMA: Miruna Kastarović: "Što je sreća?" priča o Željki Brđalu
19:00 VRIJEME ZA JAZZ: Uzivo
20:00 OD PODIJA DO PODIJA: Reproduk-cije koncerta komorne glazbe
21:00 VEC SUTRA: Simon Frith: O estetici populame glazbe (2)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 MUSICA FUTURA
22:30 DNEVNICI I PISMA: Malcolm Cow-ley "Naknadni dnevnik", 2. dio
23:00 GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT: Jose Carreras, tenor (Falla, Rodrigo, Niedermey-er)
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Axel Hon-neth: Poniženo društvo, 2. dio

Treći program HR, srijeda, 24.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 JUTARNJE HARMONIJE: Zajc, Dvorak, Lhotka, Suk
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN: Ivo Brešan: "Vražja utroba"
09:55 GLASOVIRSKA MAŠTANJA: Pijanistica Zvezdana Bašić (Liszt, Skerjabin, Debussy, Kune)
10:30 ENCIKLOPEDIJA MALE POVJIE-STI
11:00 SVIJET GLAZBE
13:00 FILMOŠKI OGLEDI: John Ma-ckay: Vertov danas
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Bedrich Smetana: Dalibor-2. čim
18:00 FANTASTIKA U RADIO DRAMI: Nikola Šop: "Odlazak stvari i vjeridba Sv. Franje"
19:00 TUMAČI GLAZBE: Dirigent, orguljaš i čembalist Gustav Leonhardt (2), uz 80. ti roden-dan
20:00 PRONAĐENO VRIJEME: Liver-pool-europska prijestolnica kulture 2008. John Tavener: Requiem-prazvedba
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA
22:30 DALEKI GLASOVI: Kwame Appiah: Što je njima bila Afrika?
23:00 OPUSCULA MUSICA
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Heinrich Heine: O Denuncijantima

Treći program HR, četvrtak, 25.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U APOLONOVU OKRILJU
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 RADIO ROMAN: Ivo Brešan: "Vražja utroba"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA
10:30 RIJEČI I RIJEČI
11:00 KLASIKA I OKO NJE
12:00 IZVORI I UVIRI
12:40 SLIČICE ALBUMA
13:00 PORTRETI ZNANSTVENIKA
13:30 OPERNI KONCERT
15:30 U SVIJETU OPERE
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 KAZALISTARIJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 RADIO DRAMA: Odon Von Horvath: "Vrna zabava"
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI ZVONI
20:00 OD PODIJA DO PODIJA

22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS
22:30 POEZIJA NAGLAS: Cesar Vallejo
"Pronalaženje života"
23:00 PROBRANICE
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, petak, 26.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U DUHU EPOHE: Debussy, Faure, Ravel, Satie
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA: Offenbach, Flanquette, Pugni, Messenger, Delibes, Adam, dell'Acqua, Mackerras
09:30 RADIO ROMAN: Ivo Brešan: "Vražja utroba"
09:55 NADMETANJA: Weber, Schubert
10:30 BAŠTINA, MI I SVIJET
11:00 PUTOVNI HRVATSKE GLAZBE: Uzivo
13:00 PROJEKT: BROADCASTING
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT: Bour-nemouth sinfonietta (Delius, Britten, Elgar, Westbrook, Rubbra, Bryars)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI: Podrjetelo vrtnih biljaka
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Gostovali su u Hrvatskoj - Mischa Malsky, violončelo
18:00 RADIO ATELJE: Edoardo Erba: "Neworski maratoni"
19:00 U HRAMU PIJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 GLAZBA I OBRATNO: IMEB 2006- Frederic Kahn
22:30 SVJETSKA PROZA
23:00 EURO JAZZ
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Marian Zdzichowski: O okrutnosti

Treći program HR, subota, 27.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana

EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 KODA OD SNA: Gounod, Chausson, Alkan, Franck, Saint-Saens, Poulenc
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Mozart, Dvorak, Prokofjev, Milhaud, Poulenc, Ravel
09:30 ZOOFON: Od vrlike do grafike, 4. dio
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA: Lipovšek, Tkalič, Hrenikow, Haim, Pejačević, Faure, Stravinski
10:30 FILMOŠKOP
11:00 PRO MUSICA: Berg, Ravel, Quilter, Mahler, Skerjabin, Janaček, Holst
13:00 PITOMA MISAO: Nick Smith: "Isprika i značenje", 2. dio
13:30 SOLO-TUTTI: Violinistica Tamara Svirnova (Wieniawski, beethoven, Bach, Parać, Brahms)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Gustav Mahler: Prva simfonija
18:00 MAGAZIN "SREDNJA EUROPA"
19:00 ANTLOGIJA PRIPOVJETKE: Ciklus pripovjedaka Lou Andreas-Salomne, 2. dio; L. Andreas-Salomne: Na putu, 2. dio
19:30 NA LAKU DOBU
20:00 OPERA NA TREĆEM - EBU OPERA: Verdi: Simon Boccanegra - izazvni prijenos iz Beča
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, nedjelja, 28.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Dalibora Cvitana
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 NADAHNUĆA: Raznolikost adagija (Furtwaengler, Barber, Cossetto, Erdmann, Detoni, Mahler, Hartmann, Wagner, Prokofjev)
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNOSTI: Češke Vesperae izvodi Praski komorni zbor
10:30 GUBITAK SREDIŠTA: Tematski blok: Suvremeni oblici tragičnog mišljenja; Philippe Lacoue-Labarthe: Užas zapada; Rođenje je smrt
11:00 PRO MUSICA
13:00 SATURNOVA DJECA: Adewale Maja-Pearce: Wole Soyinka-nas lakonjemi gramatičar
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLJEPodne JEDNOG SKLADATELJA: George Gershwin - roden 26.09.1898.
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 INTERPRESS
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Iz glazbenih pi-smohrana - najblstavija predstavnica Staničeve pijanističke škole - pijanistica Dora Gusić, uz

100.obljetnicu rođenja
18:00 ALTERNET: Rachel Poliquin: Male svadbe, preparirane maćkice i druge male, slatke stvari Irena...
18:30 VEČERNE HARMONIJE: Chopin, Faure, Pejačević, Massenet
19:00 FONO-ARHIV: Iz produkcije Hrvatskoga radija
20:00 MUSICA VIVA: Koncerti iz međunarodne razmjene
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE: Francesco Cavalli
22:30 ZNACI VREMENA: Marcus Born: Ponavljanje i pripovijetanje
23:00 GLAZBENI ATLAS: Vinicius de Moraes - 2. dio
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, ponedjeljak, 29.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 CONCERTO DA CAMERA: Rhein-berger, Dvorak, Brahms, Elgar
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 MATTINATA: Smareglia, Mahler, Strauss, Wagner, Bruckner
09:30 RADIO-ROMAN: Zoran Ferić: "Djeca Patrasa"
09:55 PARITTE ZA JUTRO: Hotteterre, Telemann
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT: Prokofjev, Rahmanjinov, Debussy
13:00 EUROSTORIJE
13:30 DIRIGIRA MAESTRO: Baldo Podić (Odak, Mozart, Brahms, Schumann)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj (Musogski)
18:00 RADIO - IGRA: Vladimir Stojasavljević: "Marlowe" (1. dio elizabetske trilogije)
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM-EURADIO: Sate-litski prijenos iz Velike Britanije (Sir Michael Tippett: "Dijete našeg vremena", oratorij)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA: Maja Gregl: Žene i ljubavnice; Dvije pripovjetke: "Anita" i "Margareta"
23:00 ART OF THE STATES
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, utorak, 30.09.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KLASIČNI KROJ
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 RADIO-ROMAN: Zoran Ferić: "Djeca Patrasa"
09:55 VOKALNA SUZUČUJA
10:30 POD POVEĆALOM
11:00 PRO MUSICA - ODRAZI VREME-NA
13:00 HRVATSKI IDENTITET
13:30 OPERNI KONCERT
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 TRIPITIH
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Povijesne koncertne i studijske snimke HR (194...)
18:00 DOKUMENTARNA RADIO DRAMA
19:00 VRIJEME ZA JAZZ: Uzivo
20:00 OD PODIJA DO PODIJA
21:00 POSLJE DOBU
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 MUSICA FUTURA
22:30 DNEVNICI I PISMA
23:00 GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, srijeda, 1.10.2008.
00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 NADAHNUĆA: Raznolikost adagija
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN Zoran Ferić: GLASOVIRSKA MAŠTANJA: Pijani-stica Elisabeth Leonskaja (Schubert, Liszt)
10:30 Pitoma misao
11:00 SVIJET GLAZBE: Uzivo
13:00 Pogled u sutra - o budućnosti znanosti
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 FANTASTIKA U RADIO DRAMI
19:00 TUMAČI GLAZBE
20:00 PRONAĐENO VRIJEME
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJVA PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA
22:30 Svjeska proza
23:00 OPUSCULA MUSICA
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Tubular cells

Sandra Obradović

Tubular cells

Njeno raspolovljeno tijelo sljubljeno
staklu kao crni crvi cijevi brdu koje će
prorovati
Brdu u čiji se procijep izlilo bijelo do
nevidljivosti more
Autobusi su putujuća kina
Misli
Autobusi žuljaju koljena
Život autobusa je žgaravica u trbuhu
Gusjenice
Dlan je poglela na hrbat knjige kao na
vruće čelo domaćeg pisca
Ni ne sluteći da će joj isti u sljedećem
zavoju skliznuti s krila
O
Ne
Bura
Je
Vidi
Propuhala teniske terene
Isprašila oleandre
I blazirane crne opatijske mačke

U sobi će nešto kasnije flomasterom
zapisati:
Najljepša naša riječ je *pahuljica*.
Tako me zovi
I ne imaj ljepših imena od mene.

dim

nikada nisam imala
piromanskih sklonosti
a školsko nabranje zapaljivih stvari
zazvučalo je u tom trenutku
nejasno uzbudljivo
treba znati rukovati i stručno skladištiti
razne plinove kiseline lužine i otapala
koja se koriste:
u industriji domaćinstvu i prometu
sijaset nevjerojatnih mogućnosti
gdje ima dima ima i vatre:
u industriji domaćinstvu i prometu
strašno
a ja naprimjer volim miris benzina
'ko ga ne bi vol'o
pa meni je dim iz auspuha
skoro kao Carmina burana

Petak

Danas svi šišaju travine kose
guraju brenče neka se nose
Onda imamo nenadani zastoj
I spin s vrtlarstva na seriju zastrašujućih
misli
O vremenu
Neznanju
I prolaznosti
Svijet je pikula
Ispala iz džepa Toma Sawyera i još se
kotura
Bilježim sa skepsom
Jer rekli smo ne takvim rečenicama
Još onda
Nego
Valja poslati mejlove
Izabrati odjeću
I spakirati kofer
Tu dolje

Po podu se vrpolje
Neka sitna i neugledna očekivanja

pulp friction

džaba meni trud da ti se svidim
vidi moje ovo
novo
za tebe dušo
da me voliš i lugosiš
da sa tobom se bršljanim i ljuljam
nabijem si legoland od slova
fotošop od slika
ljepilo u prstima
kad baršunica sam
od brašna u koje puhneš
i razletiš me od sebe
kad pojedu nas žuti mravi
dok si je svak sa sobom sam
zašiven u uvijek tijesnu kožu

Pojam dana

Sviđa mi se
Pervetirani kenedizam
And the lights all went down in
Massachusetts
Ozbiljno sumnjam
Da se prevrnuo sam
(Štunula ga je golf palicom Francuskinja
bez sluha)
(Ona s predaleko smještenim očima)

subotom uvečer, nedjeljom ujutro

noć pusti mlaz
kroz crvotočinu
zapjenjeni venom
na brane u koljenima
do jutra čupam
mandragoru
sišem korijenje
milu zubnu svilu
elastične čeljusti
poslije je dan
on ispuže van
i njuši hranu
po betonu južne obale
šlepam se i
jedno sunce hvatam za ruku
drugo mi ide u oči

Tu

Na preko 45 stupnjeva sjeverno
I gotovo 16 istočno
Od svih param param svjetskih metara
Kružnica i dužnica
Ureznih šestarom u reljef plave naranče
Između one dvije šarenice
Kriš se krašam
Jer centimetrima je daleko
Tonu teška moja želja
Da se samozaboravim
Na obali napuštenog *China towna*
Nalegla na četiri kotača
U prisavskom blatu
Gdje iza zavjesa u prizemlju

Čeka mala sasvim smrt:
Radost nesvjestic

Turnus

nisam uopće podobna
za vjernika
kad zazivam ime božje
to činim uzalud
koristoljubivo
kao blagi odsjaj
pejzažne lirike
kako preporuča
Milko Valent
on je graničar
i kuži se u turnuse
to spominjem
jer ima nešto sakralno
u promjenama
proljeće se nosi
tako kršćanski
zima je budistička
ljetno protestantsko
a jesen je židovska
možda sam previše
čitala Singera
možda
previše pušim i pijem
premalno vode
sada bih kestene i orahe
i duge večeri
i smiješne
mračne priče
to mi je pravo židovski
kod njih je
sve nekako zasićeno
i dulje traje
dobri su Židovi
Kanaan
Varšava
Brooklyn
i volim Singera
a dibuci me mali
škakljaju
i umjesto da tjeram
ja pogladim po glavi
slatki dibuci
buci buci
sebi se i meni
samo smijemo

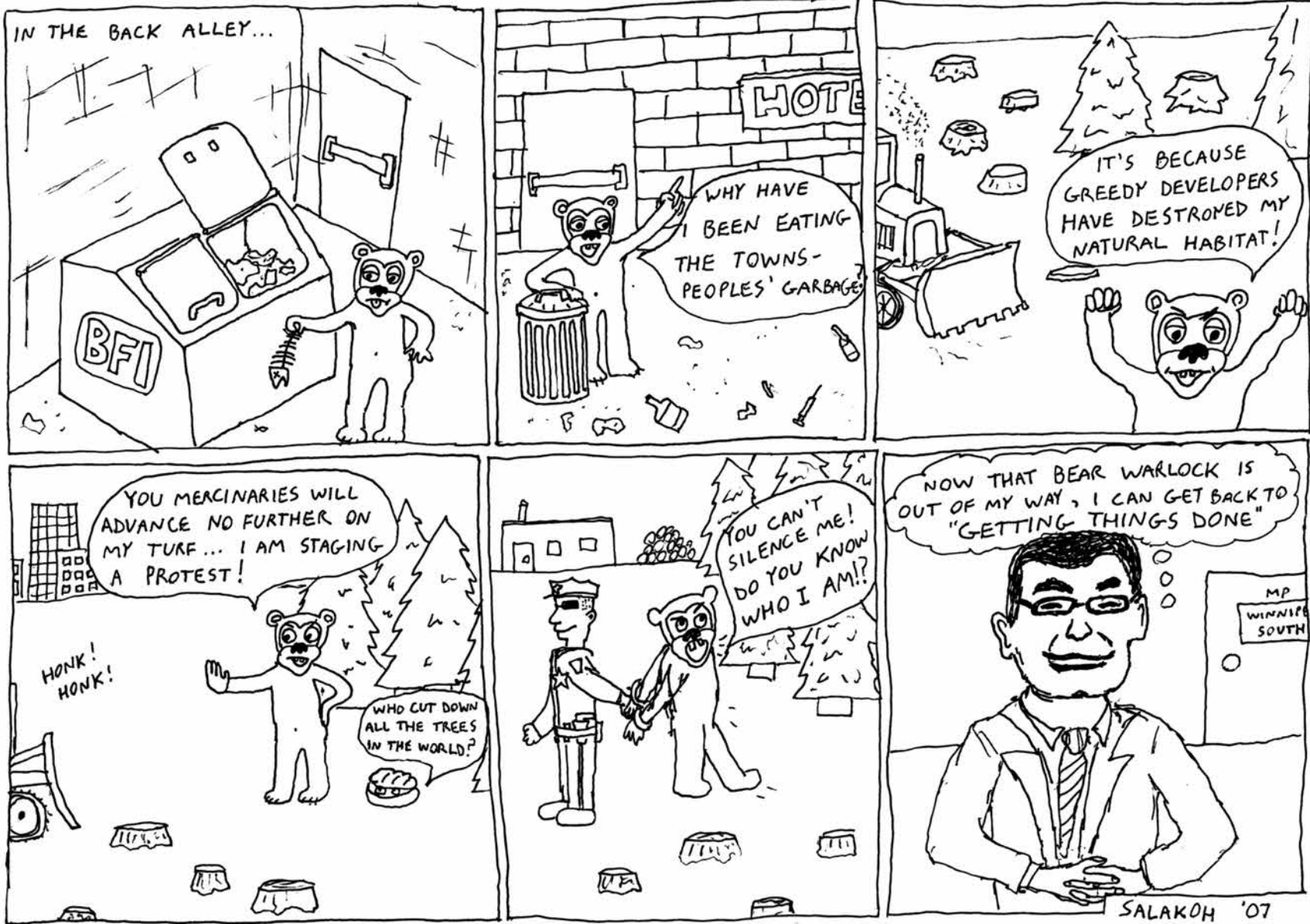
Treptaj

Stali smo u Stonehenge
I dodavali se što i kad
U jednom momentu
Smijeh nam se otkoturao
Po podu
I svi smo se presamitili
Hvatajući ga
A jedno je dijete
Sporednim povodom reklo
Digitalizacija
Sklanajući sliku
Pred sobom
Zaprepašujuće lijepim
Trepavicama

Sandra Obradović rođena je 1974. u Zagrebu. Do sada je objavljivala u časopisima *Re, Tema, Quorum i Vijenac*. Početni stihovi pjesme *Petak (Danas svi šišaju travine kose/guraju brenče neka se nose/Onda imamo nenadani zastoj/I spin s vrtlarstva na seriju zastrašujućih misli)* gotovo da mogu funkcionirati kao autopoezijska odrednica otisnutog rukopisa. U njima je, naime, na temelju eksplicitnog ogoljavanja postupka kao "upute za proizvodnju i uporabu" te specifičnosti i gustoće upotrijebljenih postupaka i organizacijskih načela možda moguće sažeti temeljnu tekstualnu strategiju: asocijativno ili zavodljivošću neke fonetske podudarnosti motiviran *spin*, nelinearnu montažnu fragmentarnost, ali i, u vremenu slobodnog stiha kao nultog stupnja poetskog pisma (iako za postmoderni korpus relativno uobičajeno instrumentalizirane), zanimljivo upotrijebljene rime. Ona se, u očekivano napadnom ironijskom ključu, javlja u rasponu od miješanja registara pri njezinu dislociranju iz trenutno uobičajenog areala u vidu zabavne i pop glazbe te vraćanja u "tradicionalno" polje (*džaba meni trud da ti se svidim/vidi moje ovo/novo/za tebe dušo*), preko ludističkih intervencija (*dibuci - buci buci*) do ništa manje ironijski obilježenih, gotovo matoševskih *Kružnica - dužnica*. Ritam, uglavnom izgrađen na prebacivanju, opkoračenju, inverziji, na mikro permutacijama i varijacijama (često, kao u slučaju citatne aluzije na antologijski Oldfieldov album i kompoziciju u naslovu pjesme *Tubular Cells*, reduciranim na jedan jedini razlikovni fonem, ili jednostavno umetanje, npr. u *pulp friction*) dodatno je, u većini pjesmama, osnažen grafičkim "centriranjem" pjesme u sredinu stranice, čime je, između ostalog, razbijena umirujuća izvjesnost barem jedne margine, sigurnosti njene bjeline. Obilje referenci na visoku i pop kulturu (prije svega glazbu i film), ali i svakodnevni govor, pa i njegova tradicionalno zgusnuta mjesta (*gdje ima dima ima i vatre*), čine od pojedinih pjesama prave male centone vakantne postmoderne citatnosti. Tako već spomenuta prva pjesma i završava jednom jakom citatnom aluzijom, ovaj put usmjerenom na centralni tekst one famozne zapadne kulture (*Najljepša naša riječ je pahuljica./ Tako me zovi/I ne imaj ljepših imena od mene.*), povezujući okrutnost i isključivost starozavjetnog boga s fundamentalnom isključivošću postromantičke ljubavi. Gotovo metaforička supstitucija na relaciji bog - ime mogla bi još jednom aktualizirati Wittgensteinovu misao o granicama svijeta, ali i o trenutnom stanju moći-u-jeziku, različitim odnosima između imenovanog i onog koji (se) imenuje. No, relativizirajući sve još jedanput, autorica će, u pjesmi *Turnus*, reći: *nisam uopće podobna/ za vjernika/kad zazivam ime božje/to činim uzalud*. (Marko Pogačar)

strip

BEAR WARLOCK TACKLES HABITAT DESTRUCTION

BEAR WARLOCK LEARNS FACEBOOK ETIQUETTE

Noga filologa

Onfim i *ars nesciendi*

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

Komad brezove kore star sedamstopedeset godina uči nas kako da bolje ne znamo. Ili: *est quaedam etiam nesciendi ars et scientia*. U Novgorodu. Od A do Š. Ja zver

“**J**a zver.” – Jedan sedmogodišnji dečko nacrtao je – shematično, od ravnih crta, kako to već sedmogodišnja djeca rade – kentaura s mačjim ušima i zavijenim repom. Preko njega je rastegnulo spomenutu legendu, a u pravokutnik (kakvim u stripovima govore pripovjedači) još ugurao poruku: “Pozdrav od Onfima Danilu.” Pisao je ćirilicom, na brezovoj kori, prije sedam i pol stoljeća.

Utjecaj močvara na pisanost

Sedmogodišnji je Onfim oko 1260. (dok našim krajevima vlada Bela IV) živio u Novgorodu, središtu srednjovjekovne države po imenu Novgorodska Republika – Novgorod je, inače, između Moskve i Sankt Peterburga – države koja se od 12. do 15. stoljeća protezala od Baltika do Urala (boreći se protiv švedskih, danskih i njemačkih križara).

Još u Kijevskoj Rusiji Novgorod je bio veliki grad, s nekoliko desetaka tisuća stanovnika; bogatstvo Novgorodana potjecalo je prvenstveno od trgovine krznom (trgovali su s istim Švedanima, Dancima i Nijemcima protiv kojih su se borili); dok Onfim radi svoje crteže, veliki je knez Novgoroda Aleksandar Nevski (pobjednik nad Švedanima 1240, nad vitezovima Livonskog reda u Bici na ledu 1242, vješt političar u odnosima s mongolskom Zlatnom hordom; umro 1263). Stoljeće nakon Onfima u Novgorodu će raditi ikonopisac Teofan (Feofan) Grk, učitelj Andreja Rubljova.

Novgorod se nalazio usred močvara; upravo su zahvaljujući tome do nas stigli Onfimovi crteži. Novgorodani

su, naime, od 11. do 15. stoljeća umjesto (skupog) papira za pisma i poruke koristili listiće kore breze, urezujući na njih slova uglavnom metalnim pisalj-kama. Ti su “brezovi dokumenti” nakon čitanja bacani, te su neki dospjeli u smjesu vode i ilovače, bez ikakva dotoka zraka, tako da nisu mogli istruliti. Godine 1951. Novgorodska je arheološka ekspedicija pronašla prvi takav zapis, a do danas je – u Novgorodu i još desetak ruskih gradova – brezovih dokumenata nađeno oko tisuću.

Od Vindolande do Novgoroda

Brezovi dokumenti srednjovjekovne Novgorodske Republike po materijalu i načinu na koji su se očuvali slične pločicama iz Vindolande; ali ne samo po tome. Poput pločica iz rimske Britanije, i ruski su brezovi dokumenti prvenstveno pisanost svakodnevne – poruke i pisma (uključujući i ljubavna), zapisi o dugovanjima, inventari i poslovni dopisi, službeni spisi, “etikete” (natpisi koji su se vješali na škrinje i slične predmete), školski radovi. S pločicama iz Vindolande, nastalima preko tisuću godina ranije, brezovi dokumenti dijele i tradiciju – dizajn metalnih pisaljki koje arheolozi nalaze u Novgorodu, s jednim oštrim krajem za pisanje i drugim, proširenim i pljosnatim, za brisanje – jednak je dizajnu rimskoga stilusa (mada su Novgorodani pisaljke koristili ne samo na voštanim tablicama, nego i na brezovoj kori, gdje nikakvoga brisanja nema), a slogovi koje na listićima breze vježba pisati mali Onfim isti su oni kakvima su vježbali njegovi vršnjaci još od doba stare Grčke (samo što Onfim, dakako, piše ćirilicom: ba va ga da ža za ka... be ve ge de ze ke... bi vi gi di ži zi ki). Napokon, i jedni i drugi dokumenti svjedoče o neočekivanoj razini pismenosti: i na periferiji Rimskoga Carstva, i u srednjovjekovnoj Rusiji, nisu pisali samo pripadnici elite, već i obični ljudi; nisu pisali samo muškarci, nego i žene. (Pritom su Novgorodani i Novgorodanke, tvrde znanstvenici, redovno iznimno pismeni i iznimno koncentrirani – pišući, gotovo da ne prave greške).

Ne treba zaboraviti i da i ruske brezove dokumente i latinske tablice iz Vindolande mogu čitati zahvaljujući istome mediju: i jedni i drugi slobodno su, obilno i udobno dostupni na internetu (brezovi dokumenti na <http://gramoty.ru>, tablice iz Vindolande na <http://vindolanda.csad.ox.ac.uk>).

Ars nesciendi

Močvare Novgoroda sačuvala su desetak Onfimovih brezovih dokumenata. Na nekima je dečko vježbao pisanje, pišući azbuku, molitve ili dijelove psalama, slovne oznake za brojke (jedan takav zapis možda označava godinu 1263., upravo godinu kad je umro Aleksandar Nevski); na nekima se, međutim, igrao – crtajući konjanike koji probadaju pješake, čovječuljke s vrlo različitim brojem prstiju, sebe i svog tatu u borbenoj opremi, ali i prizor gdje su vjerojatno Adam, Eva, zmija i zabranjeno drvo. Ovamo ulazi i “Ja zver” crtež, koji se obično tumači kao poklon za Danila (a Danilo je – ljudski um odmah kombinira, odmah slaže priču – možda prijatelj iz škole, možda iz iste klupe... možda je upravo on napisao jedan od brezovih dokumenata...).

Est quaedam etiam nesciendi ars et scientia. Ovo je jedan od filologa uzeo za moto: “i u neznanju postoji stanovito umijeće i znanstveni pristup”. Kvaka je u tome što, tražeći odgovore na “velike” nepoznanice – odgovore koji su, u krajnjoj liniji, dostupni samo mašti – projurimo kraj “malih” nepoznanica, onih koje su možda dostižnije – ili nas možda mogu, naprosto, odvesti na zanimljivija mjesta.

Tako je, čini mi se, i kod Onfimovog crteža za Danila.

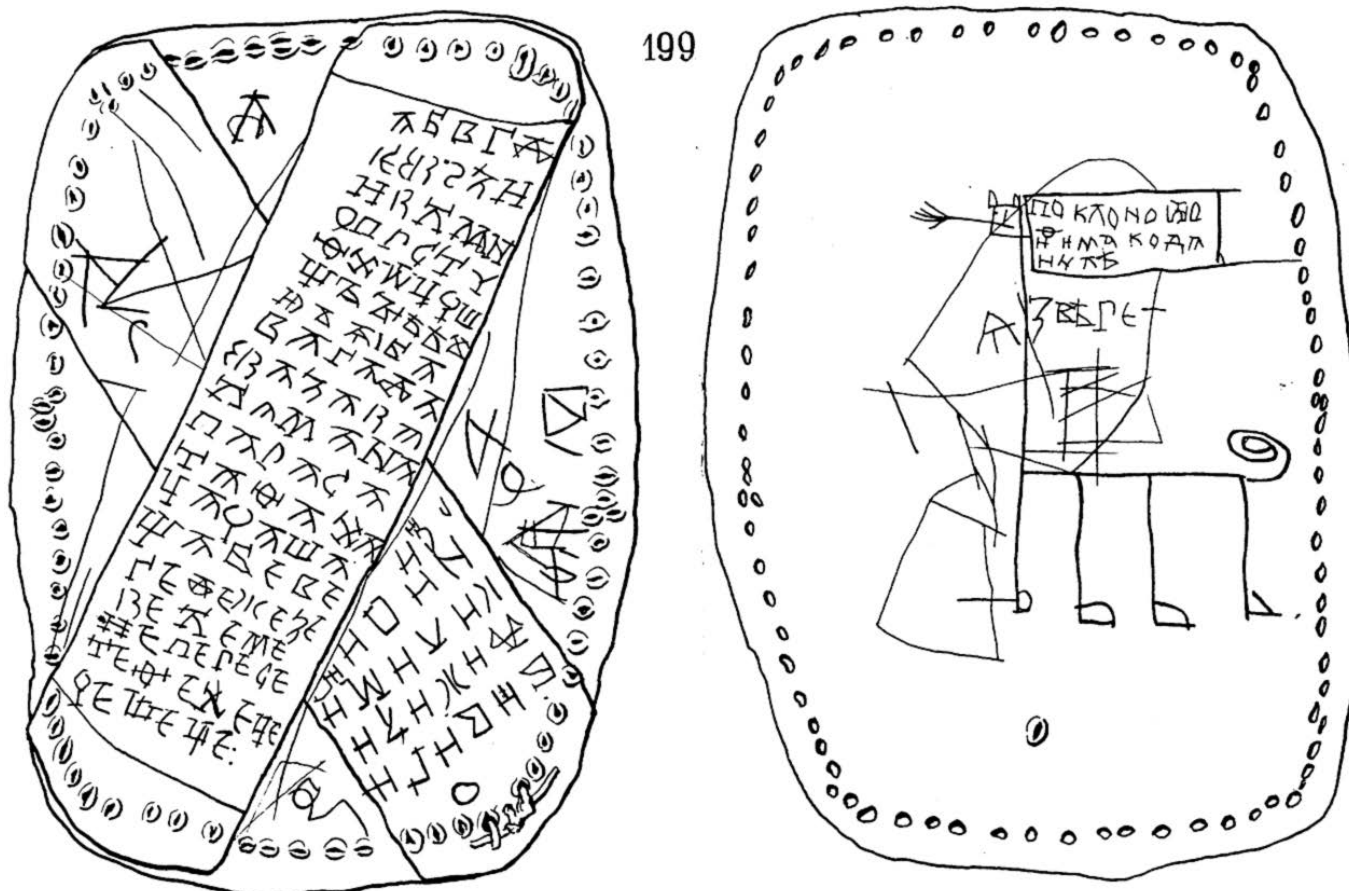
Kentaur za đaka

“Ja zver”, što je Onfim napisao preko svoga kentaura, obično se tumači kao Onfimov iskaz: “nacrtao je sebe prerušenog u divlju zvijer” kaže Paul Wickenden of Thanet; “prikazao se kao zvijer iz bajke”, kaže članak o Onfimu na ruskoj Wikipediji. Ali – što ako to govori *sama zvijer* (kao što znaju, u gotovo stripovskoj maniri, govoriti likovi na ikonama, ali i drugim srednjovjekovnim likovnim djelima)? Što ako “ja” nije Onfim, već nacrtani kentaur?

Naše “malo neznanje” – ono koje ne skače odmah na priču o Onfimu, na spekulacije o Onfimu i Danilu – pita se još nešto: koja je to zapravo zvijer? Definitivno ima četiri noge, kopita, spiralni rep, četvrtastu glavu i uši; je li ono što povezuje glavu i trup vrat ili tijelo? Ako je tijelo, ima li ruke (crta u tom području ima jako puno)? I što je ono što izlazi iz glave zvijeri – strelica? Plameni dah? – *Ja sam cijelo vrijeme pisao da je Onfim nacrtao kentaura jer mi je to najškakljivija varijanta, jer to povezuje Onfima s antičkom tradicijom, i postavlja, naravno, sljedeće pitanje: gdje je Onfim mogao saznati za kentaura? (Grčki i latinski nisu bili nepoznati u Novgorodu – pronađeno je par brezovih dokumenata s crkvenim tekstovima na tim jezicima).*

Možda ni na ova pitanja nema odgovora, jednako kao i na pitanja tko je bio Danilo, i kako su Onfimove brezove pločice dospjele u močvaru, i je li Onfim odrastao, i je li postao jedan od onih ratnika koje je crtao. Ali ova su pitanja *nova*. Malo dalja od onih koja svima prvo padnu na pamet.

Ars nesciendi. ■

povećajte rezoluciju
svoje percepcije

SC/23-28/09/08

25 FPS INTERNACIONALNI FESTIVAL EKSPERIMENTALNOG FILMA I VIDEA

	23/09 UTORAK	24/09 SRIJEDA	25/09 ČETVRTAK	26/09 PETAK	27/09 SUBOTA	28/09 NEDJELJA
14.00		RAZGOVORI S GOSTIMA	PROMOCIJA KNJIGE 25 FPS-OVE BIBLIOTEKE: "AUSTRIJSKA FILMSKA AVANGARDA" Sudjeluju: sixpackfilm i 25 FPS	RAZGOVORI S GOSTIMA	RAZGOVORI S GOSTIMA	
16.00		ZVUČI KAO BUKA! Zvuk u eksperimentalnom filmu Radovi: W. Ruttmann, G. Sherwin, B. i W. Hein, B. i T. Conrad...	AUSTRIJA: SKRIVENO BLAGO Radovi: F. Kubelka, M. Arnold, K. Kren, G. Brus, M. Mattuschka, E. Schmidt...	PONOVO SASTAVLJA- NJE UTOPIJA: SNOVI Arhitektura na filmu Radovi: M. Taanila, L. Mo- holy-Nagy, P. Phillips...	FOCUS ON CROATIA: 2007/2008 Radovi: M. Herceg, I. Faktor, A. Kuduz, D. Čučić, G. Trbuljak, V. Činić...	
18.00	JEZIK U VIDEO- UMJETNOSTI Radovi: Marina Abramović, Gary Hill, Sandra Sterle, Mona Hatoum...	JÜRGEN REBLE Retrospektiva	IVAN LADISLAV GALETA Retrospektiva	PONOVO SASTAVLJA- NJE UTOPIJA: REALNOSTI Arhitektura na filmu Radovi: G. Matta-Clark, O. Barbieri, P. Chenal, A. Sala...	O SILOVANJU OKA: Književni film Radovi: S. Beckett, F. Farrokhzad, J. Genet, W. Burroughs	BEST OF 2008
20.00	KONKURENCIJA 1 ŽIVOT JE.	KONKURENCIJA 2 KABINET DR. OKA	KONKURENCIJA 3 ZAUVIJEK ZAJEDNO	KONKURENCIJA 4 NOGE NA ZEMLJU!	KONKURENCIJA 5 BUKA I BIJES	
22.00			EXPANDED CINEMA Telcosystems	EXPANDED CINEMA LAFOXÉ	EXPANDED CINEMA incite/	
23.00	KINO 23 W. Vasulka: ART OF MEMORY G. Hill: INCIDENCE OF CATASTROPHE	KINO 23 J. Reble: DAS GOLDENE TOR	KINO 23 G. Deutsch: FILM IST.	KINO 23 J. Tati: PLAY TIME	KINO 23 D. Lynch: ERASERHEAD	
24.00	DJ skasapiens	DJ e-moAmer	sixpack sound system	DJ maneetah	DJ mischka	

austrijski kulturni forum

KENGES

a:atman

FUJIFILM